

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδικικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους: 109-110 • Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ ἡ ἴδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας: 112-222 • Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ, Ἡ ἔνταξη τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης στὸν ἀστικὸ ἰστό: 223-224 • Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Μαρία Χαρέτη: 225-226 • Δωρεά: 226 • Περιεχόμενα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ τόμου τοῦ *Μέντορος*: 227-228.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἠλέκτρας Ἀνδρεάδη

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήνα
Fax 210 3644996 • τηλ. 210 3625531 • archetai@otenet.gr • www.archetai.gr

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ • ΤΕΥΧΟΣ 73 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2004

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους

Κατὰ τὸ 2001 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, πάτησαν σιδὸν τρίτῳ αἰῶνα τοῦ βίου τους. Στις 13 Δεκεμβρίου 2004 ὁ Δήμος Ἀθηναίων ἀπένευμε τιμητικὸ μετάλλιο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα ποὺ γεννήθηκαν κατὰ τὴν περίοδο 1834-1899 καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ «λειτουργοῦν ὡς σήμερα προσφέροντας τὸ πνευματικὸ καὶ εὐαγὲς ἔργο τους». Ἡ Ἐταιρεία ἔχει διανύσει 167 χρόνια δημιουργικοῦ βίου ποὺ ἀποτυπώνεται στὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα καὶ στὶς δημοσιεύσεις.

Γιὰ τὴ συμβολικὴ ὑπενθύμηση τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς μακρότατης, γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα, πορείας δημοσιεύεται τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ. Ἐξιστορεῖται, σὲ γενικὲς γραμμές, ἡ πολιτικὴ πορεία τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν πρώτων χρόνων τῆς μέχρι τοῦ 1837 καὶ δημοσιεύονται ἀνέκδοτα χαρακτηριστικὰ ἔγγραφα ποὺ εἰκονίζουσι τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἦθη τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅταν ἀρχίζε τὸ χτίσιμο τῆς νέας Ἑλλάδος. Δὲν ἐκτίθενται τὰ ἀνασκαφικὰ καὶ ἀναστηλωτικὰ πεπραγμένα τῆς Ὑπηρεσίας παρὰ μόνον ἐφ' ὅσον βοηθοῦν σιδὸν σχηματισμὸ τῆς γενικῆς εἰκόνας τῶν λίγων ἐκείνων χρόνων. Ἀκόμη ἀναδημοσιεύεται, ἐπαυξημένον καὶ σχολιασμένον,

ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνσταντίνου Μπέλλιου, τὸ τμήμα τὸ ἀπὸ τῆς 12 Δεκεμβρίου 1836 μέχρι τῆς 11 Μαρτίου 1837, ὅπου διηγεῖται τὴ διαμονή του στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἴδρυσή τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ κειμένου τούτου ἔγινε χρῆση ἀνεκδότων ἀρχειακῶν πηγῶν. Ἀπὸ ἐτῶν κατέχω, σὲ φωτοτυπίες, τμήμα τοῦ ἀρχείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τῶν πρώτων χρόνων της, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὰ ΓΑΚ καὶ στὴν Ἐταιρεία. Εἶναι δεκάδες φακέλοι οἱ ὁποῖοι θὰ περιέλθουν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Οἱ παραπομπές στὰ ἔγγραφα ποὺ κατέχω γίνονται μὲ τὸν ἀριθμὸ τοῦ φακέλου καὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου.

B.X.Π.

Χάλκινη πλάκα μὲ τιμητικὴ ἐπιγραφή, προσηλωμένη στὸν τοῖχο τοῦ πέμπτου ὀρόφου τοῦ μεγάρου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Προσφέρθηκε στὴν Ἐταιρεία ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση κατὰ τὶς ἐορτὲς τῆς Ἑκατονταετηρίδος (φωτ. ΑΑΕ).

Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1813-1836

Για να γίνει φανερό ποιες ήταν οι συνθήκες και το κλίμα μέσα στο οποίο γεννήθηκε η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, προτάσσεται χρονογραφική αναγραφή των προσπαθειών, από το 1813 έως το 1837, για την προστασία και μελέτη των αρχαίων και σκιαγραφείται μέρος της αθηναϊκής κοινωνίας από την οποία, με την πρωτοβουλία του Κωνσταντίνου Μπέλλιου, δημιουργήθηκε ένα ίδρυμα που θεωρήθηκε από τα πρώτα χρόνια της ζωής του θεομός. 'Η ίδρυση της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη εμπρακτική αντίδραση στις άρπακτικές και αρχαιοκαπηλικές προσπάθειες 'Ελλήνων και ξένων.

Η ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ. Το 1813 ιδρύθηκε στην 'Αθήνα η Φιλόμουσος 'Εταιρεία¹ της οποίας οι σκοποί ήταν εκπαιδευτικοί και αρχαιολογικοί, όπως με σαφήνεια εκτίθενται στο άρθρο δ' του καταστατικού της: «'Η ρηθείσα καταβολή θέλει χρησιμεύσει εις καλλιέργειαν και φωτισμόν του 'Ελληνικού πνεύματος των νέων δια της σπουδής των 'Επιστημών, εις έκδοσιν χρησίμων βιβλίων, εις βοήθειαν ένδεων μαθητών, εις ανάκαλύψεις αρχαιοτήτων, εις συλλογήν επί λίθων 'Επιγραφών, 'Αγαλμάτων τε και Σκευών, και εις ό,τι άλλο της προσοχής άξιων». Σύντομα έπεκτείνει τον χώρο της δράσης της με ειδικότερη απόφαση του συμβουλίου της: «'Η έπιμέλεια των έν 'Αθήναις και άπανταχού της 'Ελλάδος αρχαιοτήτων θέλει είναι μία από τας ιεράς φροντίδας της Φιλομούσου 'Εταιρείας». Ένας από τους κυριότερους σκοπούς όμως της Φιλομούσου 'Εταιρείας καθορίζεται στο άρθρο θ' του 'Οργανισμού της: «'Η 'Εταιρεία εκλέγει εκ των ένθάδε Μελών αυτής άνδρας ειδήμονας των ένταυθα 'Αρχαιοτήτων, και ίκανούς εις το να συνοδεύωσι τους έδω φοιτώντας περιηγητάς, εις έν έκαστον των 'Ελληνικών αρχαίων μνημείων, και να προσφέρωσιν αυτοίς κάθε ένδεχομένην ύπουργίαν και περιποίησιν».

Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία δὲν ἦταν ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ φαινόταν. Ἦδη ὁ Καποδίστριας² εἶχε τονίσει τὴν ἐπιρροὴ τῶν Ἑλλήνων σ' αὐτὴν καὶ ὅτι ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτήτες δὲν ἦταν πραγματικὸς σκοπὸς τῆς: «Οἱ Ἕλληνοι ἵδρυσαν ἤδη ἐν Ἀθήναις Ἐταιρείαν μὲ τὸν φαινομενικὸν σκοπὸν τῆς συλλογῆς καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων». Ἀπὸ τὰ ἑκατὸν ἕξι συνολικὰ μέλη τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, τὰ πενήντα ἕξι ἦσαν Ἕλληνες, σαράντα Ἕλληνοι καὶ δέκα ξένοι διαφόρων ἐθνικοτήτων. Στὰ μέλη αὐτὰ δὲν περιλαμβάνονταν κανεὶς Γάλλος, οὔτε ὁ Fauvel³, κάτοικος τῶν Ἀθηνῶν⁴.

Ξένοι μέλη τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας ἦσαν πρόσωπα διάσημα γιὰ τὶς ἀρπαγὲς ἀρχαίων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Cockerell⁵ μὲ τὴν ὀμάδα του καὶ ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς Gropius, ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Κατὰ νεώτερες ἔρευνες Ἕλληνες, μέλη τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, ἔκαναν ἀνασκαφὲς γιὰ λογαριασμὸ ξένων συλλεκτῶν⁶. Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία δὲν προσέφερε οπουδαῖα πράγματα στὴν προστασία τῶν ἀρχαίων καὶ τὸ πνεῦμα ὀρισμένων μελῶν τῆς, Ἑλλήνων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς φιλόλατρον, ἀλλων δέ, ξένων, ὡς φιλελληνικόν. Ἀπὸ σποραδικῆς μνηστῆς μαθαίνουμε ὅτι ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία διέθετε μικροποσὰ γιὰ ἀρχαιολογικὰς ἐργασίαις. Σχετικὴ πληροφορία τοῦ Π. Καββαδία δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλη πηγή.

ΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ. Ο ΚΟΡΑΗΣ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος ἐκδόθησαν ἀρκετὲς διοικητικὲς καὶ νομοθετικὲς πράξεις οἱ ὁποῖες ὡς σκοπὸν εἶχαν τὴν προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων. Πρώτη γνωστὴ ἐνέργεια τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων εἶναι ὅτι ὀρίζεται, τὸ 1822 ἀπὸ τὴν Γερουσία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ τῶν καθηκόντων τοῦ Ἐφόρου τῆς Πολιτικῆς ἢ ὑποχρέωσις νὰ φροντίζει διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἀρχαιοτήτων. Τὸν ἐπόμενον χρόνον ὁ Κοραῆς ἀπευθύνει, στὶς 27 Αὐγούστου, πρὸς τὸ Συνέδριον τῶν Ἀντιπροσώπων, δηλαδὴ πρὸς τὴν Β' Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ Ἄστρου, μακρὰ ἐπιστολή. Ὅπως ὁ ἴδιος λέγει σὲ ἄλλη ἐπιστολή του τῆς 20 Σεπτ. 1823 πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτο, στὴν Ὑδρα, «Τὰ κυριώτατα τῆς ἐπιστολῆς ἦσαν ἡ

συνάθροισις καὶ φυλακὴ τῶν λειψάνων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἢ πρόσκλησις τῶν σπαρμένων εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ὁμογενῶν λογίων μας, καὶ ἄλλη πρόσκλησις πρὸς τοὺς ἀλλογενεῖς λογίους νὰ μᾶς προμηθεύσωσι μὲ βιβλία». Ὁ Κοραῆς ὅμως εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ σὲ παλαιότερη ἐποχῇ, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1807, μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀρπαγῆς τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ εἶχε ὑποδείξει πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὰ μέτρα ποῦ θὰ θεράπευαν ἢ θὰ μείωναν τὸ κακό⁸.

Ὅπως ὅμως ἦταν φυσικὸ οὔτε διαταγὲς τῶν ὁποίων ἢ ἐφαρμογὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ, οὔτε οἱ παραινέσεις εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἀποτέλεσμα σὲ τόπο ὅπως ἦταν ἡ Ἑλλάδα κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ ἀρπαγὲς καὶ οἱ καταστροφὲς ἐξακολουθοῦν, ὅπως κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς τουρκικῆς κατοχῆς.

ΠΡΩΤΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ. Στὶς 10 Φεβρουαρίου 1825 σὲ διάταγμα τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Γρηγορίου Δικαίου, τοῦ Παπαφλέσσα, ἀναφέρονται ἀναλυτικὰ ποιὲς εἶναι οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ Ἐφόρου τῆς Παιδείας ὡς πρὸς τὴν συλλογὴ καὶ φύλαξη τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ποιὰ εἶναι ἡ σημασία τους ἀπὸ ἐπιστημονικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 21 Φεβρουαρίου 1826, ἐκδίδεται ἡ ἀρ. 17164 ἀπόφαση τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μὲ τὴν ὁποία τοῦτο διέταξε τὴν ἐξασφάλιση καὶ περιποίηση τῶν Ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀθηνῶν. Σ' αὐτὸ περιέχονται ὅροι γενικότερης σημασίας. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὅπως καὶ ἡ συναφῆς ἀρ. 3218 τῆς 15 Μαρτίου 1826 διαταγὴ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐκδόθηκαν ἔπειτα ἀπὸ ἀναφορὰ πρὸς αὐτὸ τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας τὴν ὁποία ὑπέγραψε, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Gropius.

Οἱ ἐπίσημες προσιπάθειες, θεωρητικὲς κατὰ τὸ πλεῖστον, συνεχίστηκαν καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια. Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Τροιζήνος θεσπίζει, τὸ 1827, ἀπαγόρευση πώλησης καὶ μεταφορᾶς ἐκτὸς τῆς Ἐπικράτειας ἀρχαιοτήτων ἢ ὁποία ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὴν Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ Ἄργους τοῦ 1829 μὲ τὸ Ι΄ ψήφισμά της, τῆς 2 Αὐγούστου 1829, τὸ ὁποῖο ὅμως ἐπιτρέπει καὶ τὶς παρεκκλίσεις ποῦ ζήτησε ὁ Καποδί-

Ἰωάννης Καποδίστριας (1776-1831), πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

στριας μετὰ τὸ ἀρ. 13578 ἔγγραφό του, χάριν τῶν Γάλλων τῆς *Expédition de Morée*.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ. Τὸ ἐλληνικὸ κράτος ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ σιτὸν πρῶτο τοῦ Κυβερνήτη, τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια (1776-1831), ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε καθήκοντα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, ὅταν ἡ ἔκτασις τῆς χώρας δὲν εἶχε ἀκόμη καθοριστεῖ. Ὁ πρῶτος καιρὸς πέρασε γιὰ τὰ ἀρχαῖα, μέσα στὸ χάος ποῦ ἀποτελοῦσε ἡ Ἑλλάδα. Τὴν ἐπομένη χρονιά ὅμως, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1829, διόρισε Διευθυντὴ καὶ Ἐφορο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὸν Κερκυραῖο λόγιον Ἀνδρέα Μουστοξύδη⁹. Ὁ Μουστοξύδης ἦταν φίλος τοῦ Καποδίστρια, ἱστορικὸς καὶ ἀρχαιολόγος, μετὰ φήμην σ' ὀλόκληρην τὴν Εὐρώπην.

Ἄνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860), πρῶτος Προϊστάμενος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Ποίου ὅμως Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνση; Στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπῆρχε μουσεῖο ἀλλὰ ἀρκετὰ ἀρχαῖα μάρμαρα σωριασμένα στὶς στοῦες τοῦ Ὀρφανοτροφείου Αἰγίνης καὶ ἄλλα, ἀγγεῖα, νομίσματα καὶ ἀντικείμενα μικροτεχνίας, ποὺ φιλοξενοῦνταν στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ὀρφανοτροφείου, αὐτοῦ τοῦ Ὀρφανοτροφείου ποὺ φημίστηκε στὰ χρόνια μας ὡς μία ἀπὸ τὶς μεγάλες φυλακὲς τῆς χώρας. Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία δὲν ὑπῆρχε καὶ οὔτε μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ τότε, γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχαν Ἕλληνες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μουστοξύδη, ποὺ νὰ γνωρίζουν πολλὰ γιὰ ἀρχαιολογία. Βλέποντας τὰ πράγματα ἀπὸ ἀπόσταση καταλαβαίνουμε πῶς καὶ αὐτὸ ποὺ ἔκαμε τότε ὁ Καποδίστριας ἦταν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι μποροῦσε. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Μουστοξύδη ὁ Κυβερνήτης δὲν δείχνει πεπεισμένος ἂν ἔπρεπε ὁ φίλος του νὰ ἔλθει στὴν Αἶγινα:

«Ἀκόμη δὲν τολμῶ νὰ σοὶ προτείνω νὰ ἔλθῃς νὰ κατασταθῆς ἐδῶ οἰκογενειακῶς, ἐπειδὴ καὶ πάντες συναιθριάζομεν καὶ τὸ πᾶν ἀκόμη εἶναι ἐρημία, ἐρείπια καὶ ἀταξία. Ἐὰν ὅμως θέλῃς νὰ ἔλθῃς μόνος ... καλῶς νὰ ὀρίσῃς. Καὶ ἔχω νὰ σὲ κάμω νὰ τρέξῃς καθὼς ὅλους, ὅσοι κατὰ κακὴν αὐτῶν τύχην μὲ ἐγγίζουσι»¹⁰.

Στὴν ἐπόμενη ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Κυβερνήτης εἶναι θετικότερος. Καὶ πάλι δὲν προτείνει ρητῶς στὸν Μουστοξύδη νὰ ἔλθῃ στὴν Αἴγινα, ἀφήνει τὸν φίλο του νὰ κρίνει μόνος:

«Περὶ δὲ σεαυτοῦ καὶ πάλιν σὲ λέγω ὅτι δὲν τολμῶ νὰ σὲ προβάλω νὰ συσκευασθῆς καὶ μεταφέρῃς ἐδῶ σωρηδὸν γυναῖκα, παιδιά καὶ οἰκετεῖαν. Τοῦτο μόνον δύνασαι νὰ κάμῃς νὰ ἔλθῃς ὡς ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου πρέπει ἐμβριθέστερον νὰ σκεφθῆς, μηδὸλως προαγόμενος ἐκ τῆς περὶ ἐμὲ εὐνοίας σου καὶ ἀγάπης. Ἴσως δὲ εἰς δύο ἢ τρεῖς μῆνας, τὸ βραδύτερον, δυνηθῶ νὰ σὲ εἰπῶ σαφῶς, τί μᾶλλον συμφέρει νὰ πράξῃς κατὰ τὴν γνώμην μου»¹¹.

Ἐναλαμβάνει ὁ Μουστοξύδης τὴ διεύθυνση τοῦ πρώτου Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο πρέπει καὶ νὰ δημι-

ἽΟρφανοτροφεῖο Αἰγίνης. Στοά, ὅπως διαμορφώθηκε, ἀριστερὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος.

Όρφανοτροφείο Αιγίνης. Ό ναός του Σωτήρος. Έπιγραφή σέ μαρμάρινη πλάκα μνημονεύει: Έκ μέρους | του Έλληνικού Έθνους | ό Κυβερνήτης της | Έλλάδος καθιερώνει | τόν ναόν τούτον | εις τόν Σωτήρα | της Έλλάδος Θεόν.

Όρφανοτροφείο Αιγίνης. Τό άνω μέρος στοάς, δεξιά της έκκλησίας του Σωτήρος.

ουργήσει¹². Στις φυλακές της Αΐγινας, δεξιά της έκκλησίας του Σωτήρος, διακρίνομε τὸ ἀνώτερο μέρος πέντε πεσοῶν ποὺ βαστοῦν τὴ στέγη μιᾶς στοᾶς. Ἀριστερὰ τῆς έκκλησίας ἄλλοι πεσοοί, ἀνάμεσα σὲ τοίχους, ὑποδηλώνουν τὴν ὑπαρξη καὶ δεύτερης στοᾶς. Εἶναι αὐτὲς ποὺ περιγράφει ὁ Ludwig Ross¹³ στὶς ἀναμνήσεις του λέγοντας γιὰ τὸ μουσεῖο:

«Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κύρια τμήματα. Τὸ πρῶτο ποὺ περιέχει ἀγάλματα, ἀνάλυφα καὶ ἐπιγραφές, βρίσκεται σὲ δύο ἀνοιχτὲς στοᾶς, σὴν αὐλὴ τοῦ μεγάλου Ὁρφανοτροφείου. Ἀπλοϊκώτατα ὅμως ἔχουν φτιάξει αὐτὲς τὶς στοᾶς σὴν δυτικὴ πλευρά, ἔτσι ποὺ ἀπὸ τὶς 9 τὸ πρῶτὸ ὡς τὶς 6 τὸ ἀπόγευμα δὲν μπορεῖς νὰ ἀντέξεις σὴν ζέση.

Ἐνάμεσα στὰ γλυπτὰ δὲν βρῆκα ἔως τώρα τίποτα τὸ ἀξιόλογο, σὰν ὑψηλὴ τέχνη, καὶ σχεδὸν κανένα μὴ ἀκρωτηριασμένο.

Ἐνάμεσα στὶς ἐπιγραφές βρίσκονται πολλὲς ἐνδιαφέρουσες καὶ, γενικά, ἡ συλλογὴ δείχνει νὰ ἔχει συγκεντρωθεῖ ἐδῶ τὸν καιρὸ τῆς ἀναταραχῆς, χωρὶς νὰ ἔχουν γίνεῖ σχεδιασμένες ἀνασκαφές, χωρὶς τὰ κατάλληλα μεταφορικὰ μέσα, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος μονάχα ἀπ' τὶς κοντινὲς ἀκτὲς τῶν Κυκλάδων – ἔτσι ὥστε μιὰ πλούσια ἐκμετάλλευση τῶν θησαυρῶν τέτοιου εἴδους μπορεῖ νὰ ἀναμένεται μονάχα ἀφοῦ θὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἡμερμία σὴν Ἑλλάδα.

Στὸ δεῦτερο τμήμα τοῦ Μουσείου φυλάγεται ἡ Βιβλιοθήκη. Ἐδῶ βρίσκονται μερικὲς γυάλινες βιτρίνες μὲ λυχνίες τάφων, μικρὲς δακρυδόχες, γυάλινα ποτήρια, ἀνάλυφα ἀπὸ πηλὸ καὶ μέταλλο κλπ., ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Αΐγινας καὶ ἐν μέρει τῆς Ἀθήνας καὶ ἀπὸ τοὺς Δελφούς. Δύο μεγάλες βιτρίνες περιέχουν σχεδὸν μόνον ἀγγεῖα διαφόρων μεγεθῶν καὶ ποικίλων μορφῶν. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι στολισμένα πότε μὲ κοσμήματα, πότε μὲ παραστάσεις χορῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων.

Ἐνάμεσά τους εἶναι πολλὲς ἐξαιρετικὰ ὄμορφες καὶ καλὰ διατηρημένες παραστάσεις. Ἐνα μικρὸ κιβώτιο, μὲ τέσσερα ἢ πέντε συρτάρια, περιέχει μιὰ μικρὴ συλλογὴ ἀπὸ χρυσὰ ἢ ἀργυρὰ νομίσματα καὶ κομμένες πέτρες – μιὰ συλλογὴ ποὺ μόνο σὰν ἀρχὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ».

Λίγους μήνες μετὰ τὴν ἄφιξή του στὴν Ἑλλάδα ὁ Καποδίστριας ἐκδίδει τὴν ἀρ. 2400 τῆς 12 Μαΐου 1828 διαταγή του μὲ τὴν ὁποία ἀπαγορεύει τὴν ἐξαγωγή ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα¹⁴. «Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος | Ξεχωριστὰ ὁδηγία | Πρὸς τοὺς κατὰ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους | --- | Οἱ Ἐκτακτοὶ Ἐπίτροποι θέλουν ἐπαγρυπνεῖ, ὥστε αἱ ἀρχαιότητες, δηλαδὴ νομίσματα παλαιά, ἐρμόγλυπτα ἢ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα, νὰ μὴν ἐξάγονται παντελῶς ἀπὸ τὸν τόπον καὶ νὰ παραχωρῶνται κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν παρὰ τῶν Κυρίων αὐτῶν». Πρόκειται γιὰ τὴ βασικότερη διάταξη κάθε ἀρχαιολογικοῦ νόμου. Ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς καὶ προτεραιότης τοῦ κράτους σὲ περίπτωση πωλήσεως ἢ παραχωρήσεως ἀρχαίων. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὁδηγίας ἀνατίθεται στοὺς Ἐπιτρόπους, τοπικοὺς διοικητὲς τῶν νησιῶν, τοῦ Αἰγαίου Πελάγους κυρίως, διότι στὶς Κυκλάδες εἶχε ἀναπτυχθεῖ σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ ἡ ἀρχαιοκαπηλία, εἴτε ἀπὸ ξένους ποὺ διέπλεαν τὸ Αἰγαῖο, εἴτε ἀπὸ τοὺς νησιῶτες γιὰ λογαριασμὸ τῶν ξένων. Ἐπειτα ἀπὸ 18 μήνες ὁ Καποδίστριας ἰδρύει στὴν Αἴγινα, μὲ τὸ ἀρ. 49 τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1829 ψήφισμα¹⁵, τὸ πρῶτο Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, τὸ *Ἐθνικὸν Μουσεῖον* τῆς Αἰγίνης, τοῦ ὁποίου διευθυντὴ ὀρίζει τὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη:

«Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Θεωροῦντες τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ νὰ κάμωμεν βαθμηδὸν τὴν συλλογὴν ὅλων τῶν ἀρχαιοτήτων, τὰς ὁποίας καλύπτει εἰσέτι τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, καὶ αἱ ὁποῖαι, δυνάμεναι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Φιλολογίας καὶ τῶν Τεχνῶν, εὐρίσκονται διεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἐπικρατείας. Θεωροῦντες ὡς πρώτην ἀνάγκην νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς πολίτην ἔμπειρον περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, ὅστις θέλει ἐνασχοληθῆ περὶ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις θέλει ἐνεργήσῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου τοῦ σκοποῦ. Ἐπιθυμοῦντες νὰ σαφηνισθῶσιν αἱ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης ἀποκείμεναι ἀρχαιότητες καὶ ὅσαι θέλουν ἀυξήσῃ ἀκολούθως ταύτην τὴν συλλογὴν. Ψηφίζομεν Α'. Ὁ κύριος Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἐγνωσμένος διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς καὶ φιλολογικὰς γνώσεις του, διορίζεται Διευθυντῆς καὶ Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Β'. Ὀφείλει νὰ καθυποβάλλῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ

ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐνέργειαν τοῦ παρόντος ψηφίσματος. Γ'. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεὺς νὰ ἐνεργήσῃ τὸ παρὸν ψήφισμα».

Ἐκ τῶν πρῶτα ἔργα τοῦ Μουστοξύδη ἦταν ἡ σύνταξη καὶ δημοσίευση τῆς ἐγκυκλίου ἀρ. 953 τῆς 23 Ἰουνίου 1830, ἡ ὁποία περιέχει βασικὲς ἀρχές¹⁶ γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων, καὶ κατόπιν ἡ σύνταξη τοῦ σχεδίου ψηφίσματος περὶ τῶν ἀρχαίων¹⁷, δηλαδὴ σχεδίου ἀρχαιολογικοῦ νόμου. Ἡ θητεία τοῦ Κερκυραίου σοφοῦ δὲν βάστηξε πολὺ. Μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1831, παραιτήθηκε καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Αἴγινα ὄχι χωρὶς περιπέτειες ποὺ τοῦ δημιούργησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ νεκροῦ Κυβερνήτη, ὁ κυριότερος ἀπὸ τοὺς ὁποίους στὴν Αἴγινα ἦταν ὁ Ἀθανάσιος Ἰατριδῆς (1799-1866) ὁ ὁποῖος ἦλθε στὴν Αἴγινα, ἀπὸ τὸ Παρίσι, τὸ 1828. Ἐκεῖ πέρασε στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ὀρφανοτροφείου, εἰδικότερα τοῦ ἀνατέθηκε, ἀπὸ τὸ 1830, τὸ ἔργο τῆς περισυλλογῆς ἀρχαίων ἀπὸ τὶς γύρω περιοχές, Αἴγινα, Σαλαμίνα, Μέγαρο, Ἐλευσίνα¹⁸. Δύο μῆνες μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Μουστοξύδη, τὸν Μάιο τοῦ 1832, ὁ Ἰατριδῆς διορίστηκε ἐπιστάτης τοῦ Μουσείου τῆς Αἴγινας, χωρὶς νὰ ἔχει γνώσεις ἀρχαιολογίας ἢ φιλολογίας, οὔτε σχέση μὲ τὸν ἀρχαῖο κόσμον. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ σώζονται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους διαπιστώνουμε τὴν ἀμηχανία του μπροστὰ στὴν ἀπαίτηση τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ποὺ τοῦ ζητοῦσε τὴ σύνταξη καταλόγου τοῦ μουσείου τῆς Αἴγινας. Τὴν ἀπαίτηση αὐτὴ ἱκανοποίησε ἔμμεσα, στέλνοντας στὸν Ὑπουργὸ Ἰάκωβο Ρίζο Νερουλό, σχεδιαγραφήματα τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου, ὀριομένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν ἀργότερα στὴν *Ἐφημερίδα Ἀρχαιολογική*. Τὸν Ἰατριδῆ ἔιχε γνωρίσει στὴν Αἴγινα ὡς ἐπιστάτη τοῦ Μουσείου ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς¹⁹, ὁ ὁποῖος τὸν χαρακτήρισε ὡς «μέτριον μὲν ζωγράφον, ἄκρον δὲ ζηλωτὴν τῶν προγονικῶν ἀρχαιοτήτων». Ὁ Ἰατριδῆς, ἀντικαποδιστριακός, εἶχε συμβάλει στὴ δημιουργία τοῦ ἐναντίον τοῦ Μουστοξύδη²⁰ ἐχθρικοῦ κλίματος, ἀργότερα δὲ ὅταν ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἴσως ἐξ αἰτίας τοῦ Ῥός, ἔγινε σφοδρὸς ἀντιοθωνιστὴς καὶ τὶς ἀπόψεις του αὐτὲς τὶς ἐκφράζει σὲ ἀρκετὰ σχέδιά του ποὺ εἰκονογραφοῦν κρατικὲς καταχρήσεις

Λουδοβίκος Ross (1806-1859).

καὶ ἀυθαηρεσίες. Τὰ συνοδεύει μάλιστα καὶ μὲ τὴν ἐξήγηση «Συνταγματικὴ ἐφαρμογὴ νόμου. Εὐδοκία Ὁθωνος». Ὁ Ἰατρίδης θὰ παραμείνει στὴν Αἴγινα, ὡς ἐπιστάτης, ὡς τὸν Μάιο τοῦ 1834. Τότε μὲ τὴν μεταφορὰ τοῦ Ὁρφανοτροφείου στὸ Ναύπλιο καὶ τὴν ἐγκατάσταση στὸ κτίριό του τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, θὰ παραδώσει τὰ ἀρχαῖα στὸν Διοικητὴ τῆς Σχολῆς, καὶ θὰ πάει στὴν Ἀθήνα, βοηθὸς τοῦ Ludwig Ross.

Ἄκαρπες ὑπῆρξαν οἱ στὰ χρόνια τοῦ Κυβερνήτη προσπάθειες τοῦ Κυριακοῦ Πιπτάκη²¹ νὰ διοριστεῖ σὲ κρατικὴ ἀρχαιολογικὴ θέση. Πῆγε δύο φορές στὴν Αἴγινα γιὰ νὰ ἐκθέσει τὸ αἴτημά του στὸν Καποδίστρια. Ἀπὸ τὴν Αἴγινα ἐπέστρεψε, τὸ 1829, στὴν Ἀθήνα. Τὴν Ἀκρόπολη κατεῖχαν οἱ Τοῦρκοι. Βρισκόταν χωρὶς θέση καί, κατὰ τὴ διήγηση τοῦ Ross²², ὡς κύρια ἀσχολία εἶχε τὴν ξενάγηση τῶν περιηγητῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὡς ἀμοιβὴ ἔπαιρνε φιλοδωρήματα.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΤΟΕΥΔΗΣ. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1832 ὁ Ludwig Ross ἐπισκέπτεται τὴν Ἀθήνα ὡς φιλοξενούμενος

του Ἰακώβου Black, συζύγου τῆς Θηρεσίας Μακρῆ, τῆς *Κόρης τῶν Ἀθηνῶν* τοῦ Byron. Ἡ πρώτη ἐπίσκεψη τοῦ Ross ἦταν στὸ σπίτι τοῦ Πιττάκη, σύγγαμβρου τοῦ Black. Ὁ Πιττάκης διηγήθηκε στὸν Γερμανὸ ἀρχαιολόγο τὴν πρώτη συνάντησή του μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ τὰ λόγια τοῦ Κυβερνήτη πρὸς αὐτὸν τὰ ὁποῖα ὁ Ross κατέγραψε²³ ὡς χαρακτηριστικά, κατ' αὐτόν, τῆς νοοτροπίας τοῦ Κυβερνήτη: «Ἐπιθυμεῖτε μίαν θέσιν – τοῦ εἶπε ὁ Καποδίστριας – ἴσως ὑπάρξει ἢ δυνατότης νὰ σᾶς δοθεῖ. Ἐν τούτοις ὀφείλω νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν σας εἰς δύο πράγματα. Ξεύρετε τὰ ἀγγλικά. Θὰ κάμετε συνεπῶς τὸν ξεναγὸν τῶν ξένων Ἕγγλων καὶ θὰ τοὺς ἀκούετε τί λέγουν, τί σκέπτονται διὰ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν κυβέρνησίν της. Περαιτέρω, ἀκούω ὅτι γνωρίζετε τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀσχολεῖσθε μὲ αὐτήν. Αὐτὰ εἶναι πεπλανημένα ἰδέαι, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐγκαταλείψετε. Διότι κρίνετε τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, ἐντελῶς λελανθασμένως. Οἱ ἀρχαῖοι ὑπῆρξαν ἀνήσυχτοι κεφαλαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡμεῖς οἱ νεοἑλληνες τίποτε τὸ πρακτικὸν δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν».

Ὁ Ross δίνει²⁴ καὶ ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴν ἀντιπάθεια τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα:

«Ὅσες φορὲς κάποιος ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Κυβερνήτη, ἀνάφερε ἀπὸ ἀπροσεξία τὸ ὄνομα Ἀθήνα ἔβλεπε κανεὶς ἀρρωστημένες συσπάσεις τῶν χαρακτηριστικῶν του.

— Τί μοῦ κοπανᾶτε πάντα, ξεποῦσε, γιὰ Ἀθήνα; Δὲν εἶναι τάχα μιὰ πόλη ὅπως οἱ ἄλλες;

Μόνο μιὰ φορὰ εἶχε πάει, ἰνκόγκνιτο, στὴν Ἀθήνα, μίλησε ὅμως ὕστερα μὲ ψυχρότατη ὑποτίμηση γιὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐκεῖ ἐρείπια τῶν ἀρχαιοτήτων. Μόνον ὅταν ἦταν μπροστὰ ξένοι (Εὐρωπαῖοι), ὑποκρινόταν ἓνα εἶδος ἐνθουσιασμοῦ γιὰ νὰ μὴν ξυπνήσει ἀπ' τὴ νάρκη τους τοὺς καλοὺς φιλέλληνες στὴν Εὐρώπη ποὺ προσφέρανε χρήματα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἄνδρέας Μουστοξόδης, ὁ ἀρχαιολόγος (!) ἦταν, ἀναφορικὰ μὲ τὴν Ἀθήνα, ἡ πιστὴ ἠχώ τοῦ Κυρίου καὶ Αὐθέντου του. Ὅχι μονάχα δὲν ἐπισκέφθηκε ποτὲ τὴν Ἀθήνα, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς διετοῦς παραμονῆς του στὴν Αἴγινα, ἀπὸ δουρικὸ σερβα-

ομὸ πρὸς τὸν Κυβερνήτη, ἀλλὰ εἶπε κίολας μιὰ φορὰ στὸν κύριο Κλεάνθη:

— Ὁ Διάβολος νὰ πάρει τοὺς Τούρκους ποὺ δὲν ἐχάλασαν ὅλα αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα (ἐλληνικὰ στὸ κείμενο)».

Τὰ ὅσα λέγει ὁ Ross ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Μουστοξύδη γιὰ τὶς ἀπόψεις τους ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα δὲν εἶναι ἀξιόπιστα. Βασίζονται σὲ διηγήσεις τρίτων ποὺ μεροληπιτοῦσαν ἀπὸ πολιτικὴ ἐμπάθεια. Ὁ Κυβερνήτης καὶ ὁ Μουστοξύδης ἔχουν ἀφήσει ἀναμφισβήτητα τεκμήρια τῆς μόρφωσής τους καὶ τοῦ ἔμπρακτου ἐνδιαφέροντός τους πρὸς τὰ ἀρχαῖα. Ἐγγραφα, ἀποφάσεις, διατάγματα τὸ ἀποδεικνύουν.

ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ. Ὁ Θεῖρος²⁵, ἀπεσταλμένος στὴν Ἑλλάδα, τὸ 1832, τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, ἀποπειράθηκε νὰ ὀργανώσει ὑποτυπωδῶς τὴν προστασία τῶν μνημείων τῆς Ἀθήνας. Σύστησε λοιπὸν στὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Schaubert νὰ ιδρύσουν ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία, ἡ ὁποία θὰ ἀνελάμβανε τὸ ἔργο αὐτό. Ὁ Πιττάκης ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὸ ἐγχείρημα, ἡ ἀντίδραση ὅμως τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε ἰσχυρὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ.

Ἡ διήγηση τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν ἀπὸ τὸν Γεώργιο Ψύλλα (1794-1879)²⁶ δείχνει μὲ σαφήνεια τὸ τότε ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀθήνας καὶ τὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὰ μνημεῖα:

«Ἐν τούτοις ὁ Βασιλεὺς Ὁθων κατήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ Θεῖρος, εὐρισκόμενος πρὸ μικροῦ ἐνταῦθα, ἐπενόησε νὰ συστήσῃ ἐταιρείαν ἀρχαιολογικὴν πρὸς συντήρησιν τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως λειψάνων, κοινοποιήσας τὴν ιδέαν του ταύτην πρὸς τοὺς ἐνταῦθα εὐρισκομένους τότε ἀρχιτέκτονας Κλεάνθη καὶ Σιάουβερτ, οὗτοι δὲ ἀνεκοίνωσαν αὐτὴν πρὸς ἐμὲ καὶ πρὸς τινὰς ἄλλους τῶν παροικούντων ἐνταῦθα Φαναριωτῶν. Ἄλλ' ἐγὼ ἀπεποιήθημι νὰ λάβω μέρος εἰς τὴν σύστασιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐταιρείας καὶ συνεβούλευσα μάλιστα τοὺς φίλους τούτους νὰ μὴ προβῶσι πρὸς τὸ παρὸν εἰς τοῦτο, διότι, ἔλεγον, [ὅτι] ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον νὰ ἀκουσθῇ εἰς τὸν κόσμον ὅτι, ἐνῶ αἱ περιστάσεις τῆς πατρίδος μας εἶναι τόσοσιν κρίσιμοι καὶ περίξ ἡμῶν ὑπάρχει ἀναρχία καὶ ἐμφύλιος

πόλεμος, νὰ ἀκουσθῆ λέγω, ὅτι ἡμεῖς καταγινόμεθα εἰς συστάσεις ἑταιρειῶν πρὸς σκοποὺς οἷος ὁ προκείμενος καὶ οἷος πρέπει νὰ λάβῃ χώραν ἐν μέσῳ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐν καιρῷ γενικῆς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας τοῦ τόπου, ὅπως ἐλπίζεται ὅτι ὅσον οὕτω θέλομεν ἀπολαύσει τὰ ἀγαθὰ ταῦτα. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ φίλοι δὲν μὲ ἤκουσαν, ἀλλ' ἐνήργουν δραστηριώτερον καὶ κατέγραφον μέλη τῆς ἑταιρείας τοὺς νεωστὶ τότε παροικήσαντας ἐν Ἀθήναις, συμπαραλαμβάνοντες εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην καὶ τὸν μακαρίτην Πιττάκη, ἐγὼ δὲ ἔμενον ἐντελῶς ἀδιάφορος καὶ δὲν ἀντενῆργουν παντελῶς εἰς τὰ ἔργα τῶν ταῦτα.

Ἄφοῦ ὅμως ἀνεχώρησεν ἐντεῦθεν ὁ Θείριος καὶ ἰκανὸς ἀριθμὸς μελῶν ἦτον ἐγγεγραμμένοι, ἀλλ' ἀπὸ μόνους παροίκους, ὡς εἶπον, ἐπειδὴ οἱ γνωριμώτεροι τῶν Ἀθηναίων οὔτε κατεγράφοντο οὔτε ἄφηναν καὶ ἄλλους νὰ ὑπογραφῶσιν εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἑταιρείας, τοῦτο δὲ πνεύματι αὐτοχθονισμοῦ, ὡς ἐφάνη κατόπιν, ἀφοῦ, λέγω, κατεγράφη ἰκανὸς ἀριθμὸς μελῶν, ἀπεφασίσθη νὰ γένη συνέλευσις τῶν μελῶν γενικὴ καὶ ἀνοικτὴ εἰς πάντας τοὺς θέλοντας νὰ παρευρεθῶσιν ἐκεῖσε, ὁ δὲ Πιττάκης ἦτον ἐπιφορτισμένος νὰ προεδρεύσῃ τὴν συνέλευσιν καὶ ὡς εἰσηγητὴς νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτὴν τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἑταιρείας. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ κεφαλῆς ἐχόντων τοὺς κ.κ. Ἴω(άννην) Βλάχον καὶ Ζαχαρίτζαν, ἔμελλον νὰ ἐνεργηθῶσι ταραχαὶ πρὸς ματαίωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς συστάσεως τῆς ἑταιρείας, προσῆλθε πρὸς με καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ προεδρεύσω ἐγὼ τὴν συνέλευσιν. Ἄλλ' ἐγὼ, καίτοι ἀποποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς νὰ λάβω μέρος εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἑταιρείας διὰ τοὺς ὁποίους ἐξέθεσα ἀνωτέρω λόγους, δὲν ἐνόμισα καλὸν νὰ ἀποποιηθῶ καὶ τώρα τὴν πρότασιν τοῦ Πιττάκη, διότι ἤθελεν εἶσθαι κατηγορία κατὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ προβῶσιν εἰς τοιαῦτα βίαια μέτρα πρὸς ματαίωσιν τῆς ἑταιρείας, ἂν καί, κατὰ τὴν ἰδέαν μου, ἀτόπου καὶ ἀκαιροῦ. Θεωρῶν ὅμως πάλιν καὶ τὴν μεγάλην δυσχέρειαν τῆς θέσεως τοῦ Προέδρου ἐν περιστάσεσι τοσοῦτον ἀνωμάλοις καί, δός [δ' ὡς] εἰπεῖν, ἀναρχικαῖς, ἐσκέφθην καὶ ἀπεφάσισα ὅπως προσκληθῆ καὶ καταλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Προέδρου ὁ Ἐπίσκοπος Νεόφυτος, ὅστις ἦτο πάντοτε

πρόθυμος εἰς ὅ,τι ἀπέβλεπε τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα τῆς πατρίδος. Καὶ δὴ προσεκαλέσαμεν ἀμφότεροι, ἐγὼ τε καὶ ὁ Πιπτάκης, τὸν σεβάσμιον ἐκείνον γέροντα νὰ ἀναλάβῃ καὶ τοῦτο τὸ πατριωτικὸν ἔργον, ἀφοῦ ἐξεθέσαμεν εἰς αὐτὸν τὴν κατάστασιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ἦλθε λοιπὸν ὁ γέρον μεθ' ἡμῶν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνελεύσεως καὶ κατέλαβε τὴν ἔδραν τοῦ Προέδρου, ἀλλ' ἐνῶ εἰσήρχοντο πολλοὶ καὶ πάροικοι καὶ Ἀθηναῖοι, ἐκείσε, πρὶν ἀρχίσῃ ἢ εἰσήγησις τῆς ὑποθέσεως, τῶν Ἀθηναίων τινὲς μὲ ἠρώτησαν ἂν πρέπει νὰ ἀνεχθῶμεν νὰ μᾶς ἀφαιρέσωσι τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος οἱ ξένοι. Ἐγὼ δέ, μὴ ἔχων πλέον καιρὸν νὰ τοῖς ἐξηγήσω τὸ πρᾶγμα ἐμπεριστατωμένως, τοῖς εἶπον ὅτι, ἂν θεωροῦν καὶ ἐμὲ τοιοῦτον ἄνθρωπον, ὁποῖον νὰ προδώσω εἰς τοὺς ξένους τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος, ἄς μὴ ἀκολουθήσουν τὴν γνώμην μου. Ἀλλ' ἀποκρίνονται: “Οὕτω μᾶς ἐβεβαίωσαν οἱ συμπολίται μας Βλάχος καὶ Ζαχαριτζας”. Τότε τοῖς εἶπον, ἂν πιστεύωσι περισσότερον εἰς τοὺς λόγους ἐκείνων παρὰ τοὺς εἰδικούς μου, ἄς ἀκολουθήσουν ἐκείνους.

Ἦρχισε τέλος ἡ εἰσήγησις τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἀμέσως ὁ Ἰ. Βλάχος ἤρχισε τὰς ἐνοστάσεις καὶ ἀντιρρήσεις του καὶ ἔλεγεν ὅτι «δὲν δεχόμεθα τοιαύτην ἑταιρείαν ξένων, οἱ ὅποιοι θέλουν καταστρέφει τὰς οἰκίας καὶ ιδιοκτησίας μας πρὸς ἀνακάλυψιν ἀρχαιοτήτων». «Δὲν δύναται νὰ πράξωσι τοιαῦτα οἱ ξένοι, ἐπειδὴ ἡ ἑταιρεία δὲν ἀποκλείει κανένα καὶ ἡ συνδρομὴ εἶναι μηδαμινὴ πρὸς τὴν ἐγγραφὴν τῶν μελῶν, εἶναι δύο γρόσια κατ' ἔτος· ἂν λοιπὸν», εἶπον, «φοβῆσθε τοὺς ξένους, τρεῖς χιλιάδες ὀνόματα συνδρομητῶν Ἀθηναίων θέλουν ματαιώσῃ πᾶν τοιοῦτον σχέδιον τῶν ξένων».

Ἀλλ' οὐχ ἦττον αἱ ἐνοστάσεις καὶ ἀντιρρήσεις ἐξηκολούθουν, καὶ ὁ χρόνος παρήρχετο εἰς τοιαύτας ἀνοήτους καὶ κακὰς ἰδέας, ὥστε τέλος ἠναγκάσθην νὰ εἶπω πρὸς τὸν Βλάχον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του: «Κύριοι, τὴν αἴθουσαν ταύτην τὴν ἐνοικίασαμεν ἡμεῖς καὶ θέλομεν νὰ προχωρήσωμεν πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν συνήλθομεν. Ἄν ὑμεῖς δὲν εὐρίσκετε καλὴν τὴν σύστασιν τῆς ἑταιρείας, δύνασθε καὶ χρεωστεῖτε νὰ ἀποχωρήσετε ἐντεῦθεν, ἀφήνοντές μας ἡσύχους». Καὶ τότε ἠγέρθη ὁ Βλάχος καὶ οἱ ὀπαδοὶ του μετὰ μεγάλων κραυγῶν καὶ θορύ-

βου καὶ ἀπεχώρησαν, ἀπεχώρησαν δὲ συγχρόνως καὶ πολλοὶ τῶν φιλησούχων πολιτῶν καὶ παροίκων, φοβηθέντες τὸν θόρυβον καὶ τὴν ταραχὴν ἐκείνην».

ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ, ANTON WEISSENBURG. Μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ὁθωνος ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος (1832) ἀρχίζει νέα περίοδος γιὰ τὶς ἐλληνικὲς ἀρχαιοότητες.

Τὸ 1833 ἰδρύεται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Κράτους μὲ τὸ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 Β.Δ. «Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας».

Προϊστάμενός τῆς ὀρίστηκε ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων Anton Weissenburg (1790-1840), ὁ ὁποῖος εἶχε ζήσει ἐπὶ πολὺ χρόνον στὴν Ἰταλία, στὴ Ρώμη· γιὰ τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἐκφράζεται²⁷ μὲ δυσμένεια ὁ Ross καὶ τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀδιαφορία γιὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ γιὰ ὑπονόμευση τοῦ Armansperg.

Τὰ πρόσωπα ποὺ ἐπάνδρωσαν ἀρχικὰ τὴν Ὑπηρεσία τὰ ὑπέδειξε ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Σπυρίδων Τρικούπης μὲ τὴν ἀπὸ 5/17 Ἰουλίου 1833 εἰσηγητικὴ ἔκθεση²⁸. Προτείνει ὡς προσωπικὸ τῆς Ὑπηρεσίας τὸν Ludwig Ross²⁹, τὸν Ἰωάννη Κοκκῶνη³⁰, τὸν Κυριακὸ Πιπτάκη καὶ τὸν Ἀθανάσιο Ἰατρίδη· τοὺς τρεῖς πρῶτους ὡς Ἐφόρους περιοχῶν τοῦ Κράτους (Πελοπόννησος, νῆσοι Αἰγαίου καὶ Εὐβοία, Στερεὰ) καὶ τὸν Ἰατρίδη ὡς σχεδιαστὴ τῶν Ἀρχαιοτήτων.

Ἄλλὰ ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα, ἀνάγεται στὸν νόμον τῆς 10/22 Μαΐου 1834 «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν», ἔργο ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, τοῦ Georg Mauger, καὶ τοῦ A. Weissenburg. Ὁ νόμος αὐτός, συγχρονισμένος γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐκδόθηκε ἀλλὰ βλαβερὸς γιὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἀποδείχτηκε, βασιζόταν στὴ νομοθεσία ποὺ ἴσχυε στὸ Παπικὸ Κράτος γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ρώμης. Ἡ θητεία ὁμῶς τοῦ Weissenburg δὲν βίασθη πολὺ γιὰ τὸν ὅτι, ὅπως λέγει ὁ Ross, μὴ δίνοντας δεκάρα γιὰ τὶς ἀρχαιοότητες, ἀσχολήθηκε, ὄντας στὸ πλευρὸ τοῦ Mauger, μὲ τὴν ὀργάνωση ἀντιπολίτευσης ἐναντίον τοῦ Armansperg, τοῦ πα-

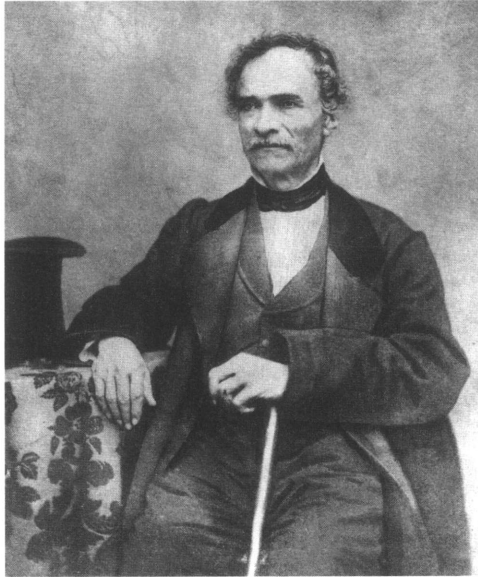

Georg Maurer (1790-1872), ένας από τους αντιβασιλείς, συντάκτης του πρώτου αρχαιολογικού νόμου.

νίσχυρου αντιβασιλιᾶ, με αποτέλεσμα να ἀπολυθεῖ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1834. Ἡ ἀπόλυση ἀνακοινώθηκε στὸν Weissenburg κάπως ἀπότομα καὶ ἄκομψα, με ἔγγραφο τοῦ Ἰακώβου Ρίζου:

«Ἐπειδὴ δημόσια ἐπιστημονικὰ καταστήματα δὲν ὑπάρχουν εἰσέτι καὶ ἡ σύστασις αὐτῶν δὲν εἶναι προσεχῆς, ἡ θέσις Γενικοῦ Ἐφόρου αὐτῶν κρίνεται πρὸς τὸ παρὸν περιττή. Ὅθεν κατὰ Υ. Β. ἀπόφασιν εἰδοποιεῖσθε ὅτι παύετε τῶν χρεῶν σας ὡς Γενικὸς Ἐφορος, ἀλλὰ σᾶς ἐπιτρέπεται νὰ λαμβάνητε τὸν μισθὸν σας ὡς τοιοῦτος μέχρι τέλους Νοεμβρίου τρ. ἔ.»³¹.

Τῇ θέσῃ τοῦ Προϊσταμένου καταλαμβάνει εὐθύς ὁ Ross με μόνους ὑφισταμένους τὸν Πιττάκη καὶ τὸν καλλιτεχνικὸ συνεργάτη του Ἰατρίδη. Με τὴ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὴν Ἀθήνα ὑφίσταται, τὸ 1834, ὑποτυπώδης Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία με πλήρη νομοθεσία, Προϊστάμενο καὶ προσωπικὸ

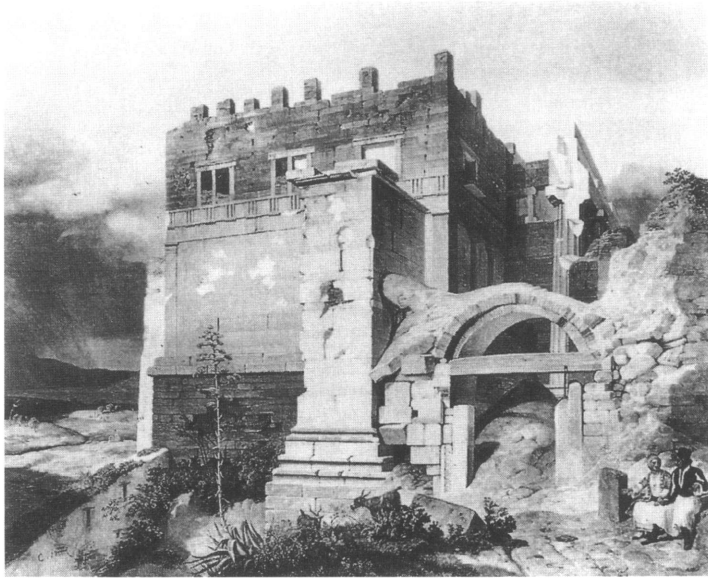
Κυριακός Πιττάκης (1798-1863).

ἀπὸ δύο ἄτομα, τὸν αὐτοδίδακτο Πιττάκη καὶ τὸν ζωγράφο Ἰατρίδη. Ἡ Ὑπηρεσία αὐτὴ ἔχει ἐμπρὸς τῆς ἑνα ἔργο γιγαντιαῖο τὸ ὁποῖο, παρὰ τὸ ὅτι πέρασαν 176 χρόνια ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν ἔχει ἀκόμη ὀλοκληρωθεῖ.

Ποιὸ εἶναι τὸ ἔργο ποὺ ἐπωμίζεται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία; Αὐτὸ ποὺ καὶ τώρα ἐκτελεῖ: ἡ ἀποκάλυψη, ἡ προστασία, ἡ ἀναστήλωση καὶ ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Σήμερα τὰ καθήκοντα αὐτὰ εἶναι ρουτίνα, τότε ὅμως δὲν ὑπῆρχαν ἀρχαῖα, τοῦτο δὲν εἶναι ἀντίφαση, δὲν ὑπῆρχαν μουσεῖα, δὲν ὑπῆρχαν δημοσιεύσεις. Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθήνας, σιτὴν ὁποία κυρίως στρεφόταν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ross καὶ τοῦ Πιττάκη, ἦσαν ἢ ἄφαντα, σκεπασμένα ἐντελῶς μὲ σπίτια ἢ καλλιέργειες, ὅπως τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ὁ Κεραμεικός, οἱ Ἀγορές, ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἢ ἐνσωματωμένα σὲ με-

σαιωνικά και τουρκικά κτίσματα όπως τα μνημεία της 'Ακροπόλεως. 'Η τελευταία, πού δέχτηκε και τις πρώτες φροντίδες, ως τὸ κατ' ἔξοχὴν μνημεῖο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ ὡς σύμβολο τοῦ κλασικοῦ πνεύματος, ἀποτελοῦσε κατὰ τὴν Τουρκοκρατία μιὰ μικρὴ πόλη. Σπίτια, κῆποι, δρομάκια, πολιορκοῦσαν τὰ ἀρχαῖα μνημεία πού καὶ αὐτὰ δὲν εἶχαν μείνει ἀλώβητα. Μέσα στὸν Παρθενῶνα εἶχε χτιστεῖ τζαμί πού μετὰ τὴν 'Απελευθέρωση χρησίμευε ὡς στρατιωτικὴ ἀποθήκη καὶ ὡς μουσεῖο, ἕως ὅτου γκρεμίστηκε μόνο του. Στὸ 'Ερέχθειο ἐκτὸς ἄλλων, εἶχε κτιστεῖ θολωτὴ πυριτιδαποθήκη στὴ βόρεια πρόστασή του, τὰ Προπύλαια εἶχαν παραμορφωθεῖ ἀπὸ τὰ φράγματα καὶ τουρκικά κτίσματα καὶ ὁ ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης δὲν ὑπῆρχε. 'Η πρόσοδος στὴν 'Ακρόπολη, ἢ στοὰ τοῦ Εὐμένους, τὸ 'Ασκληπιεῖο, κρύβονταν ἀπὸ τουρκικὸ τεῖχος, τὸν Σερπεντζέ, καὶ τὸ κοῖλο τοῦ 'Ωδείου 'Ηρώδου 'Αττικοῦ ἦταν ἐπιχωσμένο ὥστε μποροῦσε ἓνας ἵππεας νὰ περάσει μέσα ἀπὸ αὐτὸ καὶ νὰ φθάσει στὴν 'Ακρόπολη μὲ εὐκολία. 'Απὸ τὰ ὑπόλοιπα μνημεία τῆς 'Αθήνας περισσότερο φανερὰ καὶ λιγότερο παραμορφωμένα ἦσαν τὸ Θησεῖο, πού εἶχε μεταβληθεῖ σὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία, στὸν χῶρο του μάλιστα ἔγινε ἡ ὑποδοχὴ τοῦ 'Οθωνος τὴν 1 Δεκεμβρίου 1834, τὰ εἶψια τοῦ ναοῦ τοῦ 'Ολυμπίου Διὸς μὲ τὴν καλύβη τοῦ στυλίου³² στὴν κορυφὴ τοῦ μνημείου, καὶ ὁ πύργος τῶν 'Ανέμων. Σ' ὀλόκληρη τὴν 'Αγορά, πολυάνθρωπη συνοικία, διακρίνονταν μόνον οἱ γίγαντες τοῦ 'Ωδείου τοῦ 'Αγρίπια.

'Αλλὰ γιὰ τὴν 'Ακρόπολη, χρειάζεται ἰδιαίτερος λόγος γιὰ νὰ καταλάβουμε ποιά ἦταν ἀκριβῶς ἡ κατάστασή της ὅταν ἡ τριμελὴς 'Αρχαιολογικὴ 'Υπηρεσία, Ross, Πιττάκης, 'Ιατρίδης, ἀρχίζει τὴν δραστηριότητά της. 'Αφήνοντας κατὰ μέρος τὰ συγκριτικῶς ἀσήμαντα γεγονότα μνημονεύεται πὼς στὴν 27 Σεπτεμβρίου 1687 βόμβα τοῦ Μοροζίνι προκάλεσε ἔκρηξη καὶ πυρκαγιὰ στὸν Παρθενῶνα καὶ τὴν μεγαλύτερη καταστροφὴ πού εἶχε ποτὲ πάθει τὸ μνημεῖο. 'Αλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μνημεία τῆς 'Ακρόπολης ἔπαθαν βλάβες καὶ οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ κατασκευάσουν πυροβολεῖο κατεδάφισαν τὸν ναὸ τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης. 'Η καταστροφὴ ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴν κατάληψη τῆς 'Ακρόπολης ἀπὸ τὸν Μοροζίνι καὶ τὴ σὺλησή της, προοί-

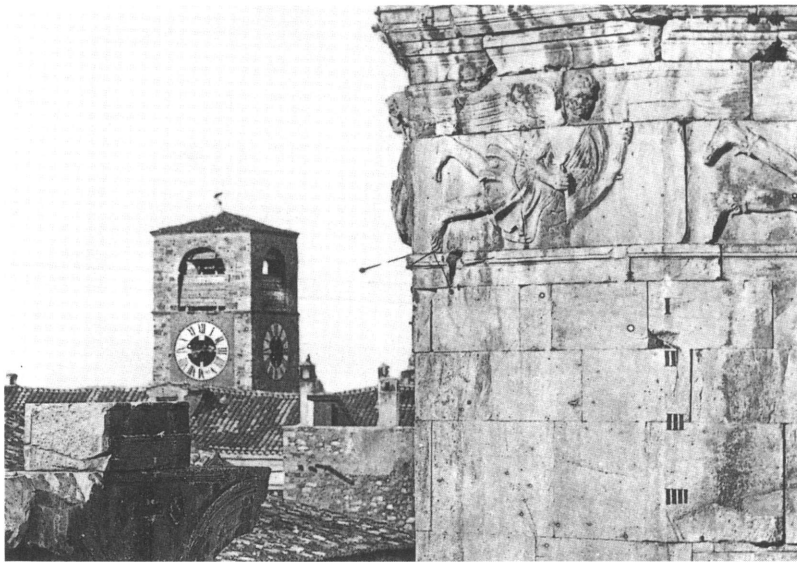

Ἡ βόρεια πτέρυγα τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως τὸ 1835 (Heideck).

μιο τῆς ἐπιχείρησης τοῦ Ἑλγιν, ποὺ ἔγινε τὸ 1803 καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πολὺ γνωστό. Παρ' ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν καὶ λέγονται ἀκόμη γιὰ τὰ κίνητρα τοῦ Ἑλγιν, ἔνα εἶναι τὸ συμπέρασμα, πὼς ἡ ἐπιχείρησή του ἔγινε γιὰ καθαρὰ χρηματικούς σκοπούς, ὅπως οἱ σύγχρονοὶ του τὸ βεβαιώνουν καὶ τὸ διακωμωδοῦν.

Ὁ Ἑλγιν γιὰ νὰ κατευνάσει Τούρκους καὶ Ἀθηναίους γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκρόπολης δώρησε στὴν Ἀθήνα ἕνα μεγάλο ρολοί. Τοῦτο τοποθετήθηκε σὲ πύργο ποὺ κτίστηκε τὸ 1814 μὲ ἔξοδα τῶν Ἀθηναίων, στὴν ἀγορὰ τῆς πόλης, σὶν ὁ ὅρος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασεως τὸ ρολοὶ ἔπαθε ζημιὰς καὶ ὁ πύργος χρησιμοποιήθηκε ὡς φυλακὴ. Νέο ρολοὶ προσέφερε στὴν πόλη ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας. Ἀλλὰ ὁ πύργος δὲν εἶχε καλὸ τέλος γιὰτὶ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν μεγάλη πυρκαγιὰ τῆς

Ὁ πύργος τοῦ ρολοιοῦ τοῦ Ἑλγιν. Δεξιά ὁ πύργος τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρηστοῦ, ὁ λεγόμενος τῶν Ἀνέμων.

ἀγορᾶς, τῆς 8/9 Αὐγούστου 1884. Οἱ σιδερένιοι δείκτες τοῦ δεύτερου ρολοιοῦ σώζονται σὶ τὸ Μουσεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, σὴν Παλιὰ Βουλή. Μαρμάρινη πλάκα μὲ λατινικὴ ἐπιγραφή, ἐντοιχισμένη σὶ τὸν πύργο, ποὺ καὶ αὐτὴ σώζεται, μνημονεύει τὴν δωρεὰ τοῦ Ἑλγιν: Thomas comes | De Elgin | Athenien(sibus) horol(ogium) d(onum) d(edit) | S(enatus) p(opulus) q(ue) A(theniensium) erex(it), colloc(avit) | a(nno) D(omini) MDCCCXIV³³. Μεταφρασμένο ἔχει ὡς ἐξῆς τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς: *Ὁ Θωμᾶς κόμης τοῦ Ἑλγιν προσέφερε ὡς δῶρο στοὺς Ἀθηναίους τὸ ὠρολόγιον. Ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀνήγειρε καὶ ἴδρυσεν κατὰ τὸ χλισιτὸ ὀκτακοσιοσὶ δέκατο τέταρτο ἔτος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου.*

Ὅσα ἄφησε ἡμιτελῆ ὁ Ἑλγιν συμπληρώθηκαν μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πολιορκίες τῆς Ἀκρόπολης: τὸ 1821 οἱ Ἕλληνες πολιορκοῦν τὸν Ὅμηρ Βρυώνη ποὺ βρίσκεται ὄχρωφένος

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ρολοιοῦ τοῦ Ἐλγιν (Ἱστορικὸ Μουσεῖο).

ἐκεῖ· τὸ 1822 ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσος τὴν καταλαμβάνει. Τὸ 1826 ὁ Κιουταχὴς τὴν πολιορκεῖ καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο τὴν καταλαμβάνει. Ποιὰ εἶναι ἡ ζημία ποὺ ἔγινε στὰ μνημεῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισεῖ. Ὁ Κιουταχὴς κατὰ τὴν τελευταία πολιορκία προσπάθησε νὰ ἰσοπεδώσει τὸν Βράχο. Κατὰ τὴ διήγηση Ἑλβετοῦ φιλέλληνος ἀξιωματικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μέσα σὲ μία ἡμέρα μόνον ρίχτηκαν στὴν Ἀκρόπολη 180 βόμβες καὶ 350 μπάλλες. Ὅταν ἡ Ἀκρόπολη περιήλθε στὴ δικαιοδοσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τὸν Μάρτιο τοῦ 1835, μὲ τὴ σχεδὸν ἐκδίωξη, ἔπειτα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Klenze καὶ τοῦ Ross, τῆς βαυαρικῆς φρουρᾶς, ὁ χῶρος ἦταν ἓνα μεγάλο κοιμητήριο.

Οἱ ἀρχαῖες δουλεμένες πέτρες ξεπρόβαλλαν μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν τουρκικῶν κτισμάτων, καὶ στὰ χῶματα κείτονταν τὰ κόκκαλα τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχασαν τὴ ζωὴ τους στὴν τελευταία πολιορκία. Ἡ εἰδυλλιακὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζουν παλιὲς χαλκογραφίες δὲν ὑπῆρχε πιά. Αὐτὴ εἶναι ἡ κατάστασις στὴν Ἀθήνα ἀπὸ ὅπου θὰ ἀρχίσει τὸ ἔργο τῆς ἡ ἐλληνικῆς ἀρχαιολογία, ὁ Ross, ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Ἰατρίδης.

Ο LUDWIG ROSS ΕΦΟΡΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ. Μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους στὴν Ἀθήνα (1834) καὶ τὴν τοποθέτησις τοῦ Ross ὡς προϊστάμενου τῆς Ἀρχαιολογι-

κῆς Ὑπηρεσίας, δημιουργεῖται ἔντονη δραστηριότης γύρω ἀπὸ τὶς ἀρχαιότητες. Μὲ διάταγμα ὀρίζεται τὸ Θησεῖο ὡς Κεντρικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀρχίζουν ἀνασκαφές στὴν Ἀκρόπολη τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1834 ἀπὸ τὸν Ross, τὸν Schaubert, τὸν Hansen, τὸν Laurent καὶ τὸν Πιττάκη, καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1835, ἀρχίζει ἡ ἀναστήλωση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἡ ἀναστήλωση τοῦ ναοῦ εἶναι ἡ πρώτη οὐσιαστικὴ ποὺ γίνεται στὴν ἀναγεννημένη Ἑλλάδα καὶ ἐκφράζει, ὅπως λέγει ὁ Mauger³⁴, «τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ποὺ πρέπει νὰ σταθεῖ καὶ στὸ μέλλον ὡς ὁ μαγνητικὸς κρῖκος ἀνάμεσα στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό». Τὸ μεγαλύτερο αἶτημα τῶν Ἑλλήνων στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἦταν ἡ γεφύρωση τοῦ χάσματος ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα, ποὺ ζητοῦσε τὴ θέσιν τῆς στὸν κόσμον, καὶ στὴν Εὐρώπῃ, ἀνάμεσα στὸ κλίμα, τὸ πνεῦμα καὶ τὶς γνώσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Ἑλλάδος καὶ στὸ πνεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τοῦ κλασικισμοῦ.

Ο ΠΙΤΤΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΑΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Λίγες μέρες μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ross στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Πιττάκη, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1832, ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματεία τοῦ Ναυπλίου, τῆς ὁποίας Γραμματεὺς ἦταν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, μὲ ἔγγραφο τῆς 1 Σεπτεμβρίου 1832 ἀνακοινώνει στὸν Πιττάκη τὸν διορισμό του στὴν Ἀθήνα, στὴ θέσιν τοῦ «Ἐπιστάτου τῶν ἀρχαιοτήτων» τῆς Ἀθήνας³⁵. Ἦταν ἡ ἐκ τῶν ἐνότων πρώτη φροντίδα τῆς Κυβερνήσεως γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλης, τὰ πλέον γνωστὰ καὶ τὰ περισσότερο σημαντικὰ τοῦ νέου μικροῦ κράτους. Ὁ Πιττάκης ἀποδέχτηκε τὸν διορισμό του καὶ στὸ εὐχαριστήριον γράμμα τῆς 8 Νοεμβρίου 1832 ποὺ σώζεται³⁶ προτείνει στὴν Γραμματεία τῆς Παιδείας νὰ τοῦ ἀναθέσει τὴν περιουλλογὴ τῶν ἀδεσπότην ἀρχαίων καὶ τὸν σχηματισμὸ μουσείου.

ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ. Ὄταν ὁ Ὄθων ἦλθε στὸ Ναύπλιο, στὶς 25 Ἰανουαρίου / 6 Φεβρουαρίου 1833, ἐπιτροπὲς ἀπὸ τὶς διάφορες πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἔσπευσαν νὰ τὸν χαιρετίσουν.

Ὁ βασιλιάς Ὅθων (1815-1867).

Στὴν ἐπιτροπὴ πού ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι μετεῖχε καὶ ὁ Πιττάκης. Ὁ Γ. Ψύλλας πού διηγεῖται³⁷ τὸ γεγονὸς λέγει, πὼς ἀφοῦ ὑπέβαλε ἡ ἐπιτροπὴ τὰ σέβη της στὸν βασιλέα ὁ ἴδιος παρουσιάστηκε κατόπιν, μαζί μὲ τὸν Πιττάκη, στὸν Armansperg, ὁ ὁποῖος «εἶπε πρὸς μὲ γερμανιστὶ ὅτι ἐλπίζει ὀγλήγορα νὰ μὲ ἔχη συμπράκτορα εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων, ὡς εἶπε καὶ εἰς τὸν μακαρίτην Πιττάκην ὅτι θέλει ἐνεργήσει νὰ τεθῇ εἰς θέσιν κατάλληλον διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπόθεσιν τοῦ τόπου».

ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ, ΟΡΚΩΜΟΣΙΑ Κ. ΠΙΤΤΑΚΗ. Στὴν ἄτυπη θέση τοῦ ἐπιστάτου τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀθήνας, ὅπου εἶχε διορισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Ρίζο Νερουλό, ὁ Πιττάκης ἔμεινε ἕως τὸν τακτικὸ διορισμὸ του. Στις 25 Ἰουλίου 1833 παρουσιάζεται στὸ γρα-

φείο του ύπουργού Σπυρίδωνος Τρικούπη, στο Ναύπλιο, και ενώπιον του, παρισταμένου του πρωτοσυγγέλλου Θεοδοσίου, δίνει τον ὄρκο τῆς Ὑπηρεσίας³⁸. Τὴν προηγουμένη, 24 Ἰουλίου, εἶχε ὀρκισθεῖ ὁ Κοκκῶνης. Ὁ Ross ὀρκίστηκε στὶς 22 Σεπτεμβρίου καὶ ὁ Weissenburg τὴν 1 Φεβρουαρίου 1834.

Ἀπὸ τὶς 25 Ἰουλίου 1833 ὁ Πιττάκης εἶναι ὑπάλληλος τοῦ κράτους, στὴν Ἀθήνα, ὑφιστάμενος τοῦ Weissenburg ποὺ βρίσκεται στὸ Ναύπλιο. Στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες κρατικές ἀρχές, κυρίως ὅμως ὁ Νομάρχης Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν γενικὴ ἐποπτεία τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἦδη ὅμως ὁ Νομάρχης εἶχε ζητήσει³⁹ ἀπὸ τὴν κυβέρνησις πίστωση 300 δραχμῶν «διὰ νὰ ἐπισκευάσει τὴν εἴσοδον τοῦ Θησείου, καὶ τοῦ ἐν Ἀκροπόλει Μουσείου, ὥστε νὰ μετακομίση ἐκεῖ καὶ προφυλάξῃ τὰς τῆδε κάκεισε διεσπαρμένας ἀρχαιότητας καὶ εἰς φθορὰς ὑποκειμένας». Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης στὴν εἰσήγησή του πρὸς τὴν Ἀντιβασιλεία⁴⁰, ποὺ προσυπογράφει ὁ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς, προτείνει νὰ ζητηθεῖ ἡ γνώμη τοῦ Πιττάκη, ἐφ' ὅσον βέβαια γινόταν ὁ διορισμός του ὡς συνεργάτου τοῦ Weissenburg ποὺ εἶχε προτείνει τὴν 5/17 Ἰουλίου 1833. Ἡ Ἀντιβασιλεία δέχτηκε τὴ γνώμη τοῦ Τρικούπη καὶ στὸ ἔγγραφό του σημειώνεται (9/26 Ἰουλίου 1833) ὅτι «Ἐπιστρέφεται εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ.λ.π. Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας διὰ νὰ προσκαλέσῃ πρὸς τοῦτο τὸν συνεργάτην τοῦ ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων Κον Πιττάκην νὰ καθυποβάλῃ μικρὸν σχέδιον. Πρὸς τὸ παρὸν ἀπαιτεῖται ὀφθαλμοφανῶς πρὸς διατήρησιν τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοτήτων ἀσφαλῆς τις μόνον τόπος, δυνάμενος νὰ ἐπισκευασθῇ χωρὶς πολλὰ ἔξοδα, εἰς δὲ τὸ μέλλον θέλει ἀνεγερθεῖ Μουσεῖον». Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Πιττάκη ὡς Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Κράτους.

Ἐρωτήθηκε ἐγγράφως ὁ Πιττάκης, ἐνῶ βρισκόταν ἀκόμη στὸ Ναύπλιο, καὶ ἀπαντᾷ⁴¹ μὲ τὸ πρῶτο ἐπίσημο ἔγγραφό του, «ὅτι ἡ καταλληλοτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα θέσις διὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως». Ζητεῖ μόνον 50 δραχμὲς γιὰ τὰ ἀπαιτούμενα ἔξοδα κατασκευῆς θύρας καὶ μεταφορᾶς τῶν ἀρχαίων. Τὸ αἴτημά του ἐγκρίνεται.

157

Πρωτόκολλον τῶν ὅρκων τῶν δὲ τῆς αἰσῆς 9 (21) Ἰουλίου Βασιλείου
Δαλεζγκας διαποδίκου συνεγράκην τῶν ἐν τῆς δαλεζγκας,
καὶ ἀναρτίστας τῶν ἐν ἔξωθεν ἀρχιεπίσκοπου
Κυρίου Οὐκίσιου τῶν, Κουρῶν

Νομῶν Κοκκῶνι,
Κορῶν Ὀμιλένι,
Δουδουβίκοι Ρόδοι.

Σήμερον τῆς 24 Ἰουλίου 1833: ἐκρουσάσης ἡ δὲ βραβάν τῆς ἐν τῶν
ἐκπαλαστῶν καὶ τῆς βραβάνικῆς καὶ ἐκπαλαστῆς ἰκθόρας τῶν ἐν
κῶνι, ἐν τῆς ἐξωθεν ἔδωκεν ἐν παρουσίᾳ τῶν βραβάνικῶν καὶ ἐκ-
παλαστῶν Κυρίου Σουφῶνι Ἀρκουῶν καὶ τῶν ἱερῶν Διδάκτων τῶν ἐξ-
ωθεν ὅρκων.

«Ὁραύθηκα ἐν πυλῶνι οὕτω ἐν τῆς Βασιλείᾳ καὶ ἐν δεξι-
αίῳ καὶ ἄριον καὶ ἐφοδοῦμαι ὅσα καὶ τῆς νόμοις μου καὶ ἐκτακτῶν,
καὶ ἀποθνήσκω καὶ ἐν τῶν κῶνι, χωρὶς καὶ ἄλλοι ἐν ἐξωθεν ἀν-
εῖται. Ὁραύθηκα δὲ οὕτω ὅσα, ὅτι οὐκ εἶπα οὐδὲ δεξοῦμαι καὶ
ἐξωθεν ἀρκουῶν ἐν τῆς Κυβέρνου ἐξωθεν.»

Τῶν ὅρκων τούτων ἀναγνωσθέντα ἀπὸ τῶν ἱερῶν, συνεκρου-
σας ὁ ὁραύθηκα, καὶ ἄλλοι ἐξωθεν καὶ ἄλλοι Ἀρκουῶν.

ἐν Ἀνωστῆς τῆς 24 Ἰουλίου 1833:

Δ: Π: Κοκκῶνι

Ε: Ζηῶνι

ὁραύθηκα καὶ ἄλλοι ἐξωθεν -

Τὸ ἔγγραφο τῆς ὀρκωμοσίας τοῦ Ἰωάννου Κοκκῶνι.

Ὁ Πιττάκης ἐπιστρέφει σὴν Ἀθήνα στὶς 3 Αὐγούστου 1833 καὶ εὐθὺς ἐπιθεωρεῖ τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴν πόλη. Στὶς 6 Αὐγούστου ὑποβάλλει ἔκθεση στὸ Ὑπουργεῖο μὲ γενικὴ περιγραφὴ τῆς κατάστασης. «Φθάσας εἰς Ἀθήνας τῆ 3 Αὐγούστου 1833: Ε: Π: ἐπιθεώρησα τὰ εἰς τὰ διάφορα μέρη λείψανα τῶν Ἀρχαιοτήτων. Ἀσφαλεστέραν καὶ οἰκονομικωτέραν θέσιν διὰ νὰ κατατεθῶσιν τὰ μὲν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἡῦρον ἐκείνην τὴν ἐπὶ τῶν Προπυλαίων, τὰ δὲ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην τοῦ Ναοῦ τοῦ Θησέως.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τινὲς τῶν Ἀρχαιοκλάστων ὄχι μόνον τὰ ἀνάγλυφα ἢ ἀγάλματα, καὶ ἄλλα ἀρχαῖα τεμάχια οἰοῦν, ὅταν δυνηθῶσιν, ἀλλὰ ἀκόμη εἰς τὸ Ἐρέχθειον, καὶ Πανδρόσειον, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Παρθενῶνα ὅταν εἶναι μόνοι τὰ ἴδια πράττουσιν, ὠμίλησα εἰς τὸν Φρούραρχον κ. Ffengst καὶ ὁ κ. Διευθυντῆς κατὰ προτροπὴν μου τὸν ἔγραψε, διὰ νὰ μὴ δίδῃ τὴν ἄδεια εἰς κανένα περιηγητὴν νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν χωρὶς νὰ συντροφεύεται ἀπὸ ἐμέ»⁴².

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΦΥΛΑΚΑΣ. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης μὲ εἰσήγησίν του, ἡ ὁποία βασίστηκε σὲ ἀναφορὰ τοῦ Πιττάκη, ζητεῖ⁴³ ὅπως διοριστεῖ ὡς φύλακας τοῦ «συστηθησομένου προσωρινῶς ἀρχαιολογείου» σὴν Ἀκρόπολη ὁ Σταῦρος Αὐλωνίτης, Ἀθηναῖος «κατατεταγμένος πρὸ χρόνων εἰς τοὺς ἀπομάχους διὰ τὴν ἐκ τῶν πληγῶν του ἀνικανότητα». Δὲν ὑπάρχει ἀκόμη τίποτε, ὅλα ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὴν ἀρχή. Καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ κλάδου τῶν φυλάκων τῶν ἀρχαιοτήτων εἶναι σὲ τοῦτο τὸ ἔγγραφο ποὺ ἀκολουθεῖ:

«Μεγαλειότατε, / Ὁ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος συνεργάτης κύριος Κ. Πιττάκης ἐζήτησε δι' ἀναφορᾶς του νὰ διορισθῇ εἰ δυνατόν, πρὸς φύλαξιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν συστηθησομένου προσωρινῶς Ἀρχαιολογείου ὁ Σταῦρος Αὐλωνίτης, Ἀθηναῖος τὴν πατρίδα στρατευθεὶς, κατατεταγμένος πρὸ χρόνων εἰς τοὺς ἀπομάχους διὰ τὴν ἐκ τῶν πληγῶν του ἀνικανότητα, ἐπὶ μισθῷ ἀπομαχικῷ 44: δρα: γροσίων 22 σπεύδων, παρεκτὸς τῆς ἀρτοδοσίας του, ὡς διαμμένων εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔχει καὶ τὴν οἰκογένειάν του, νὰ ἐκτελεῖ τὸ χρέος του, μὴ λαμβάνων πλέον τοῦ ἀπομαχικοῦ μι-

σθοῦ του. Ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία [μία λέξη] εἰς πληροφόρησιν, ὅτι ἂν ἡ μισθοδοσία τοῦ ἀπομάχου τούτου συμπεριληφθῆ εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ [μία λέξη] καταστήματος, τίποτε δὲν ἐμποδίζει τὴν εἰς Ἀθήνας διαμονὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀπομάχου. /

Ἄλλ' [μία λέξη] ἄλλος τοῦ ἀναφερομένου ἦτον, ἂν δύναται διαμένων ἐδῶ νὰ λαμβάνῃ τὸν ἀπομαχικὸν μισθὸν του, καὶ ὄχι περισσότερον, καὶ ἐπειδὴ εἰς τίποτε δὲν [μία λέξη] διαμένων ἐνταῦθα, διὰ τοῦτο καθυποβάλλων καὶ συνιστῶν τὴν πρότασιν τοῦ κ. Πιττάκη εἰς τὴν βασιλικὴν Αὐτοῦ ἐπίκρισιν, ἀποδέχομαι τὰς σεβαστὰς Αὐτοῦ διαταγὰς κτλ. / Σ. Τρικουπῆς».

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως. Ὑπῆρχαν τόποι στὴν Ἑλλάδα, γνωστοὶ καὶ διάσημοι ἀπὸ τὴς πηγῆς, ὅπου οἱ τυμβωρύχοι καὶ οἱ ἀρχαιοκάπηλοι δροῦσαν ἀνενόχλητοι. Τὰ λίγα λείψανα τῶν ἀρχαίων ποῦ ἦσαν τότε θεατὰ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ προστασία. Φύλακες δὲν ὑπῆρχαν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Αὐλωνίτη στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἡ λύση εἶναι οἱ ἀπόμαχοι. Ἀνασκαφῆς δὲν ἔχουν γίνεαι ἀκόμη, ἡ φύλαξη θὰ περιορίζεται στὴν ἀποτροπὴ τῆς λατόμευσης τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν ἀρχαιοκαπηλικῶν ἀνασκαφῶν. Ὅταν ἔγιναν στὸν Ραμνούντα οἱ ἀνασκαφῆς ἀπὸ τοὺς Dilettanti, τὸ 1813, σωζόταν πολὺ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως ἀπὸ ὅσο βρῆκε ὁ Βαλέριος Στάης τὸ 1890 ὅταν ἐρεῦνησε τὸ ἱερὸ τῆς Νεμέσεως. Κατὰ τὰ 77 χρόνια ποῦ πέρασαν ἀνάμεσα στὶς δύο ἀνασκαφῆς, τὰ 57 σὲ ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὁ ναὸς χρησίμευε ὡς λατομεῖο. Τὸ ἴδιο εἶχε γίνεαι καὶ στὸ Ἀμφιάρειο τοῦ Ὁρωποῦ. Ὅταν, τὸ 1884, ἄρχισαν οἱ ἀνασκαφῆς ἀπὸ τὸν Σπυρίδωνα Φιντικλῆ καὶ τὸν Βασίλειο Λεονάρδο, ὑπῆρχαν στὸν χῶρο τοῦ ἱεροῦ τουλάχιστον τέσσερα ἀσβεστοκάμινα.

Ἀπὸ τὴς πρώτες μέριμνες τῆς κυβερνήσεως ἦταν ὁ διορισμὸς φυλάκων σὲ ὀρισμένους χώρους οἱ ὅποιοι μνημονεύονται στὸ ἔγγραφο τοῦ ὑπουργοῦ Ἰακώβου Ρίζου ποῦ ἀκολουθεῖ⁴⁴:

«Περὶ τοποθετήσεως τῶν φρουρῶν τῶν ἀρχαιοτήτων εἰς διάφορα μέρη τοῦ Κράτους. / Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν / Εἰς τὴν ἀπὸ 14/26 Δεκ. καὶ ὑπ' ἀρ. 16026 κοινοποίησίν

σας, ἀπαντᾶται ὅτι ἀπεφασίσθη καὶ [αἱ] εἰς τὰς ἐξῆς θέσεις, Μυκῆνας, Νέμειαν, Ὀλυμπίαν, Μεσσήνην, Βάσσας, Δελφούς, Ἐλευσίνα, Ῥαμνοῦντα, Σούνιον, Αἶγιναν καὶ Δῆλον κείμενα ἀρχαιότητες νὰ φρουρῶνται τοῦ λοιποῦ ἀπὸ ἀπομάχους εἰς τοὺς ὁποίους θέλει δοθῆ γῆ καὶ οἰκίοςκος. Ἐξ αὐτῶν πέντε θέλουν εἶναι στρατιωτικοὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐξ θαλάσσιοι. Νομίζω ὅτι οἱ τῆς ξηρᾶς ἀπόμαχοι συμφέρει μᾶλλον νὰ τοποθετηθοῦν εἰς Μυκῆνας, Νέμειαν, Μεσσήνην, Δελφούς καὶ Ῥαμνοῦντα καὶ τὰ μεσογειότερα μέρη, διὰ ..... οἱ θαλάσσιοι εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἄλλὰ περὶ τούτου παρακαλεῖσθε νὰ μᾶς κοινοποιήσητε καὶ τὴν ὑμετέραν γνώμην».

ΟΙ ΤΥΜΒΩΡΥΧΟΙ ΖΗΤΟΥΝ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΚΡΑΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ. Ἡ τυμβωρυχία καὶ ἡ ἀρχαιοκαπηλία ποὺ διενεργοῦσαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ Ἀγῶνος δὲν σταμάτησε, ἀλλὰ ὅσοι τὴν ἀσκοῦσαν προσαρμόστηκαν στὴ νέα κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ κράτους. Ἀγράμματοι καὶ ἀμαθεῖς, οἱ τυμβωρύχοι προσπαθοῦσαν νὰ νομιμοποιήσουν τὶς ἐγκληματικὰς πλέον βιοποριστικὰς ἀσχολίες τους. Ἐνας κάτοικος τῆς Μήλου, τυμβωρύχος ἐκ γενετῆς, ὁ Ἰωάννης Σαραμάσκος, μὲ αἴτησή του τῆς 27 Ἰουλίου 1833, προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὸν βασιλιά⁴⁵:

«Ἀνήλικον ὄντα ἡ εἰμαρμένη, ἠθέλησε νὰ μὲ ἀποκαταστήσῃ ὀρφανὸν πατρὸς καὶ ἐλλειπῆ τῶν ὅσα ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐπαυξήσουν τὴν σφαῖραν τῶν γνώσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἰς ἣν ἀπὸ τρυφερὰν ἡλικίαν πάντοτε ἤμην ἐπιρρέπης.

Μὴ ὦν λοιπὸν εἰς θέσιν νὰ λάβω σειρὰν γνώσεων συστηματικὴν τῆς ἀρχαιολογίας ἠκολούθουν τὰ ἴχνη τῶν περιηγητῶν Εὐρωπαϊῶν διὰ νὰ γίνω κάτοχος τῆς ἀνακαλύψεως τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων.

Ὅσον διάστημα κατεγεινόμενη νὰ ἐφαρμόζω τὰς ὅσας συνέλαβον γνώσεις ἀνεκάλυψα ἓνα ἀριθμὸν διαφόρων περιέργων τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα μὲ ἄκραν μου λύπην ἐνεχείρισα εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς διὰ τὴν ὑστέρησιν τῶν ἀναγκαίων μου ἐξ ὧν λείπανά τινα διασώζονται ἔτι παρ' ἐμοί.

Θέλετε πληροφορηθῆ ἐὰν ἐξετάσητε, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ πρῶτος ἀνεκάλυψα καὶ τὸ ἐνταῦθα εὐρισκόμενον θέατρον, τὸ

όποιον ὁ κύριος τῆς τοποθεσίας ἐπώλησε πρὸς τὸν εὐγενέστατον Βαρῶν Ἄλλερ⁴⁶.

Ὁ εἰς Χανία εὐρισκόμενος Γάλλος πρόξενος, ἀκούων τὸ ἄτομόν μου, μὲ προσκάλεσε ἐκεῖσε ὅπου καὶ ἀνεκάλυψα διάφορα τὰ ὅποια ἐστάλησαν εἰς Γαλλίαν.

Πλὴν ἡ εἵδησις ὅτι ἡ Ὑ. Μεγαλειότης θέλει ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι ἡ πατρις τοῦ σοφοῦ Μίνωος δὲν θέλει μῆνι ἐξηρημένη τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος μὲ παρεκίνησε νὰ ἀφήσω τὰ ὅσα μένουν ἔτι κεκρυμμένα εἰς τὰ σπλάχνα τῆς γλυκυτάτης των πατρίδος διὰ νὰ ἴδωσιν ἡμέραν λαμπράν, ἴσως καὶ τὸ σκῆπτρον τῆς Ὑ. Βασιλείας.

Ὅθεν βάλω ὑπ' ὄψιν τῆς Ὑ. Βασιλ. Μεγαλειότητος, ὅτι προσφέρω ἑμαυτὸν νὰ ἐπαγγέλλωμαι ὡς ἐπιστάτης εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἀνακάλυψιν τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχαιοτήτων ὅπου ἡ Α. Μεγαλειότης ἤθελε μὲ διορίσει».

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ. Ἀνάμεσα στὰ καθήκοντα τοῦ Πιττάκη ἦταν καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας ἀρχαίων, προκειμένου νὰ δοθεῖ ἀμοιβὴ σὲ ὅσους τὰ παρέδιδαν. Γιὰ τὴ στήλη τῆς Ἀρχεστράτης⁴⁷ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ., ἀποφαίνεται⁴⁸ ὅτι, ἐπειδὴ «δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων, οὐδὲ μοναδικόν, καὶ ἔργον τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐκτιμῶ αὐτὸ ὅχι πλέον τῶν τριακοσίων δραχμῶν. Ἡ Σ: Γραμματεία ἄς πράξῃ ὅπως οἶδεν». Εἶδαμε ὅτι τὴν δαπάνη γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς θύρας στὰ Προπύλαια καὶ τὴν μεταφορὰ ἐκεῖ ἀρχαίων τὴν ὑπολόγισε σὲ 50 δραχμές.

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΔΟΚΙΜΟΣ. Ἐνα μῆνα μόλις μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Πιττάκη στὴν Ἀθήνα ἔγινε ζημιὰ σὲ ἀνάγλυφο τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἀπὸ Ἄγγλο ναυτικὸ δόκιμο ποῦ εἶχε ἐπισκεφθεῖ μὲ τοὺς συμμαθητές του τὴν Ἀκρόπολη. Τὸ περιστατικὸ τὸ διηγήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Πιττάκης στὸν Μ. Παπαδόπουλο Βρεττὸ⁴⁹ κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὸ γραφεῖο του. Τὴ συνέχεια τὴν βρίσκουμε σὲ ἔγγραφο⁵⁰ τοῦ Πιττάκη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀγγλικῆς ναυτικῆς μοίρας κατέθεσε διὰ τοῦ Gropius στὸ Δημόσιο Ταμεῖο 60 δίστηλα⁵¹, ὅση ἦταν ἡ χρηματικὴ τιμωρία τοῦ δοκίμου γιὰ τὴν πράξη του. Ὁ Πιττάκης ζη-

τεῖ, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δεχθεῖ τὰ χρήματα, νὰ τοῦ δοθοῦν γὰρ νὰ καλύψει δαπάνες ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν.

Ἐνδιαφέρουσα γὰρ τὴν κατάστασιν ποῦ ἐπικρατοῦσε τότε, τὸ 1833, σιτὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Πιττάκη ἢ ὁποῖα, ὀλόκληρη, ἀκολουθεῖ:

«Ἡ χρηματικὴ τιμωρία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγγλικὸς Ναύαρχος κύριος Μάλκολμ ἐτιμώρησε τὸν συντρίψαντα τὴν ῥῖνα τοῦ ἀναγλύφου καὶ περὶ τοῦ ὁποίου προχθὲς εἰς τὴν Σ. Γραμματεῖαν διὰ τοῦ ταχυδρομείου ἀνέφερον, εἶναι ἐξήκοντα δίστηλα. Ταῦτα διὰ τοῦ κυρίου Γροπίου ἐδόθησαν εἰς τὸν ἐδῶ Διευθυντὴν, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς συντήρησιν τῶν Ἀρχαιοσχημάτων καὶ ἀνεύρεσιν ἄλλων. Τὰ χρήματα ταῦτα ἀγνοῶ ἂν θὰ εἶναι δεκτὰ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, καὶ ἂν τοῦτο δοθῆ, ἂν δύναμαι νὰ τὰ μεταχειρισθῶ διὰ τὴν μετακόμισιν διαφόρων τεμαχίων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἀλλαχοῦ, λειψάνων προγονικῶν, νὰ καθαρίσω τὸ Ἐρέχθειον, ἐσωτερικῶς τὸν Πύργον τοῦ Κυρῆστου, καὶ ὅ,τι ἄλλο δυνηθῶ στέλλων τὸν ἰσολογισμὸν καθαρὸν εἰς τὴν Οἰκονομίαν.

Ἐλπίζω ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς τὸ Μουσεῖον νὰ εἶναι εἰς καλὴν κατάστασιν· ἕως ὥρας εἰς αὐτὸ ἐσύναξα πεντακόσια τεμάχια ἀγαλμάτων, ἀναγλύπτων, ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μερῶν· τὸ καθὲν ἀριθμημένον, ποῦ εὐρέθη καὶ τίνος οἰκοδομῆς μέρος ἦτον, γεγραμμένα εἰς κατάλογον τοῦ Μουσείου.

Παρακαλῶ ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγηθῶ τί νὰ πράξω, διότι, ὑπάρχουν λείψανα ἀρχαιοτήτων, τὰ ὁποῖα πρὶν τὰ ἐμπορεύοντο, τώρα τοὺς ἐμποδίζω. Διὰ ὅσους δὲν τὰ ἐμπορεύονται, ἀλλ' οὐδὲ τὰ προσέχουν καὶ δι' ὅσα ἢ θέλουν νὰ τὰ κτίσουν, ἢ ἂν εἶναι πλάκες ἐπιγραφῶν τὰς μεταχειρίζονται ὡς σκαλοπατήματα. Τούτους ἕως τώρα παρεκάλεσα νὰ τὰ προσέχουν. Τοὺς ἐξήγησα, ὅτι εἶναι ἔργα τῶν προγόνων μας, καὶ τοὺς ἔδοσα νὰ καταλάβουν τὴν τιμὴν καὶ ὠφέλειαν ἣτις προκύπτει ἂν αὐτὰ [μένουν] εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ τάχα τὰ ἤκουσαν ὅλοι καὶ θέλουν νὰ τὰ φυλάξουν;

Νομίζω ἀναγκαῖον πρὸς τούτοις περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀφ' οὗ ἀσφαλίσω, ὅσον τὸ δυνατὸν τὰ τῶν Ἀθηνῶν, νὰ

περιέλθω καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, διότι τώρα κτίζοντες οἱ ἄνθρωποι μὲ ἐλευθέραν συνείδησιν κτίζουν καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα. Παρακαλῶ νὰ ἡξεύρω ἂν ἔχω τὴν ἄδειαν. Ἀθῆναι τῆ 2 Σεπτεμβρ. 1833: Ε: Ν: Ὁ κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα συνεργάτης τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Κ. Σ. Πιττάκης».

Στὴν ἱστορία τοῦ Ἄγγλου δοκίμου ἡ ὁποία εἶχε προκαλέσει θόρυβο, ἐπανερχεται ὁ Πιττάκης⁵² 20 χρόνια ἀργότερα γράφοντας ὅτι «τὸν τύπον δὲ ἐφ' οὗ βόες μετὰ τῶν κούρων⁵³ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἄφησα εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα τὸν ἡῦρον, ὅπως δεικνύη ἀκριβῶς ὁποῖαν τάξιν εἶχε τὸ πάλαι ἐν τῇ ζωοφόρῳ ἀλλὰ χεῖρ ναύτου (midshipman) Ἴρλανδοῦ υἱοῦ ἱερέως ἔκοψε τὴν ρίνα τοῦ ὠραίου τούτου λειψάνου τῆς ἀρχαιότητος». Ὑπόσχεται δὲ νὰ δημοσιεύσει τὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν ναύαρχο Μάλκομ στὴν *Ἱστορία τῆς τύχης τῶν Ἀρχαιοτήτων*.

Κατὰ τὸν Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ⁵⁴ ὑπῆρχε, τὸ 1833, στὴν Ἀθήνα «Φιλαρχαϊκὴ τις ἐταιρία» ἡ ὁποία μὲ λίγα χρήματα ποῦ εἶχε συγκεντρώσει ἄρχισε στὶς 10/22 Ἀπριλίου ἀνασκαφὴ γύρω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα τὴν ὁποία ἔκαμε ὁ Πιττάκης. Λέγει ἀκόμη ὁ Ραγκαβῆς, ὅτι οἱ ἀνασκαφῆς αὐτὲς θὰ εἶχαν σταματήσει ἐντελῶς ἂν δὲν γινόταν χρῆσις τοῦ προστίμου γιὰ τὴ συνέχισή τους.

ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ. Ὁ Πιττάκης προσπαθεῖ νὰ συγκεντρώσει ὅ,τι ἀρχαῖο ὑπάρχει στὴν Ἀθήνα. Τὰ ἀρχαῖα λείψανα ποῦ βρίσκονται χτισμένα στὶς πολλὲς ἐκκλησίες τῆς Ἀθήνας ἢ φυλάγονται σ' αὐτές, ἀποτελοῦν νέο στόχο του. Ζητεῖ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τὰ περισυλλέξει καὶ παρακαλεῖ νὰ γίνῃ ἡ κατάλληλη ἐνέργεια πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο Ἀθηνῶν. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, Γραμματεὺς ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, δίνει τὴ συγκατάθεσή της, ζητεῖ ὅμως ἡ ἀποκατάσταση τῶν ζημιῶν στὶς ἐκκλησίες, ποῦ θὰ προκαλοῦνται ἀπὸ τὶς ἀποτελήσεις, νὰ γίνῃται ἀπὸ τὸ Δημόσιο. Τὸ Ὑπουργεῖο γενικεύει τὸ μέτρο σ' ὁλόκληρο τὸ κράτος⁵⁵.

ΠΡΩΤΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ. Στὴν Ἀθήνα τοῦ 1833 ὁ Πιττάκης ἀρχίζει τὶς ἀνασκαφές. Στὰ μέσα Δεκεμβρίου ἀνα-

φέρει⁵⁶ στο Ὑπουργεῖο: «Σήμερον ἀρχίζω τὴν ἀνασκαφήν, πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀγούσης ὑπογείου ὁδοῦ, ἰχνεύων ὅπου ἢ πείρα, καὶ κυρίως χωρία ἀρχαίων συγγραφέων μὲ ὁδηγοῦν, διάφορα τῆς θέσεως ἦν ὁ γέρων Τυρναβίτης μοὶ ἔδειξεν». Τὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ, ποὺ ξεκίνησε μὲ τὶς ὑποδείξεις ἐνὸς Ἀθηναίου, ἐννοεῖ ὁ Ραγκαβῆς γράφοντας⁵⁷ περὶ «γέροντός τινος Ἀθηναίου διῆσχυριζομένου ὅτι πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τοῦ Πύργου τοῦ Κυρέστου εὐρίσκονται τεθαμμένοι τρεῖς ἵπποι φυσικοῦ μεγέθους χαλκοῖ».

Συνεχίζοντας ὁ Πιπτάκης ἐνημερώνει τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι «πληροφοροῦμαι ὅμως, ὅτι ὁ γέρων οὗτος δυσαρεστῆται, ἀλλαχόσε ἐρευνοῦντες, διότι θέλει νὰ ἀνταμοιφθῇ ἂν εἰς ὅσα ἤκουσε νέος ὦν ἐπιτύχη - - Ἀναφέρω πρὸς τούτους, ὅτι ἄλλοι κάτοικοι δεικνύουν ἄλλας θέσεις, λέγοντας ὅτι ἐξακοῆς ἤκουσαν νὰ ἦτον ἐκεῖ χάλκινα ἀγάλματα, ὡς τὴν τῆς Μεγάλης Παναγίας, ὅπου Ναὸς Ἦρας καὶ Διὸς Πανελληνίου καὶ θεῶν κοινὸν ἱερὸν κατὰ τὸν Πausanίαν».

Δύο ἡμέρες ἀργότερα, στὶς 16 Δεκεμβρίου, ὁ ὑπουργὸς Κ. Σχινᾶς, στὸ Ναύπλιο, ἀπαντᾷ⁵⁸ στὸν Πιπτάκη ὅτι μπορεῖ νὰ συνεχίσει τὴν ἀνασκαφὴ «καθ' ἣν διεύθυνσιν αἱ γνώσεις σας καὶ ἡ ἐντόπιος πείρα σᾶς ὑπόσχονται ἐπιτυχεστέραν τὴν ἀνακάλυψιν ἢ τῆς διόδου αὐτῆς ἢ ἄλλου τινὸς ἀρχαιολογικοῦ ἀντικειμένου, λόγου ἄξιου. Ἄν καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς πόλεως κρύπτονται ὑπὸ γῆν ἀρχαιοῦτες, ἢ μπορεῖ νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν ἰδιαίτερα φροντίς».

Ἀνασκαφὲς στὴν Ἀθήνα δὲν ἔκανε μόνο ὁ Πιπτάκης ἀλλὰ καὶ οἱ ἐργολάβοι. Ἡ πόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται, ἢ μεταφορᾶ τῆς κυβέρνησης σ' αὐτὴν σύντομα θὰ γινόταν καὶ χρειάζονταν νέα σπιτία. Ἡ εὕρεση ἀρχαίων λοιπὸν ἦταν συχνή, ἀλλὰ νομοθετικὴ προστασία γι' αὐτὰ ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε, μόνον παραινέσεις μποροῦσαν νὰ γίνουν, ὅπως τὸ διάταγμα τῆς Ἀντιβασιλείας ποὺ ἀκολουθεῖ:

«Μᾶς ἐγνωστοποιήθη, ὅτι ἀνευρεθέντα μοσαϊκὰ ἐδάφη δὲν διατηροῦνται εὐσυνειδήτως παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν των. Ὅτι καὶ ἀνασκαφαὶ γίνονται μὲ τόσην ὀλίγην προσοχὴν, ὥστε ἀντὶ ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων ἠκρωτηριασμένα μόνον τεμάχια μαρμάρου εὐρίσκονται, ἔχοντα ἴσως ἀρχαιολογικὴν τινα ἀξίαν

ἀκόμη, ἀλλ' ὄχι καὶ τεχνικήν. "Ὅτι τέλος καὶ τώρα ἀκόμη ἀρχαιότητες ρίπτονται εἰς τὴν κάμινον καὶ μεταβάλλονται εἰς ἄσβεστον, ἢ συντρίβονται καὶ ἐντοιχίζονται. Ἰδιαιτέραν πρόνοιαν περὶ τῆς ἀνευρέσεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ποιούμενοι, ἐπιφορτίζομεν τὴν Γραμματείαν ταύτην νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἰδιοκτικότητας τῶν τόπων ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται μωσαϊκὰ ἐδάφη, ἀγάλματα, σαρκοφάγοι, κίονες, ἐπιγραφαί, ἢ ἄλλαι ἀρχαιότητες, νὰ διατηρῶσιν αὐτὰ εὐσυνειδήτως, καὶ νὰ ἔχωσι τὴν μεγίστην προσοχὴν εἰς τὰς ἀνασκαφάς, προσθέτουσα ὅτι τὰ εὐρισκόμενα ἀντικείμενα τόσφ ἀκριβώτερα θ' ἀγοράζονται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, ὅσφ περισσώτερα τμήματα αὐτῶν διεφυλάχθησαν καὶ παραδίδονται»⁵⁹.

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ. Στὸν Πιττάκη δὲν ἀρκοῦσαν τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρισκόνταν στὰ θεμέλια τῶν νέων οἰκοδομῶν καὶ ἐπιθυμοῦσε τὴ διενέργεια συστηματικῶν ἀνασκαφῶν. Μὲ ἔκθεσή του στὴ Γραμματεία ἀναφέρει⁶⁰ ὅτι «ἐρευνῶν περὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν φεροῦσης ὑπογείου ὁδοῦ, μεταξὺ τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Βάκχου, ἀνεκάλυψα μίαν ὑπόγειον ἀτραπὸν φέρουσαν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν». Δύο μῆνες σχεδὸν ἀργότερα ἐκθέτει⁶¹ μὲ συντομία στὴ Γραμματεία σχέδιο καθαρισμοῦ τῆς Ἀκρόπολης μὲ σκοπὸ «νὰ ἀνακαλυφθοῦν τὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀκροπόλεως λείψανα, ἢ Ἀκρόπολις νὰ καθαρισθῇ καὶ ὁ ἀρχαιολογικὸς κλάδος νὰ ἐκπορῆ καθεκάστην ἀνακαλύψεων, προβάλλω εἰς τὴν Σ. Γραμματείαν δύο τρόπους:

Ὁ Α εἶναι, πᾶσα πέτρα ἄξεστος ἐν Ἀκροπόλει, ἄνευ ἀρχαίου τινὸς σημεῖου, νὰ ριφθῇ ἐκτὸς αὐτῆς κατὰ τὸ κατὰ τὴν πόλιν τεῖχος, καὶ ἀπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως νὰ μετακομισθῇ διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ βασιλικοῦ παλατιοῦ.

Β. νὰ μετατεθοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀργοὶ λίθοι πέριξ τῶν τευχῶν τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς ἔπραξα μέχρι τοῦδε κατὰ τὸ Ἐρεχθεῖον, δαπανήσας μέρος τοῦ ἐκ τοῦ προστίμου τοῦ Ἄγγλου». Προσθέτει ἀκόμη, ὅτι ποσὸν τετρακοσίων δραχμῶν θὰ ἀρκέσει γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ ὅτι τὸ ἡμεροκάματο εἶναι σχεδὸν μία δραχμὴ, δηλαδὴ θὰ πληρώνονταν 40 ἐργάτες ἐπὶ 10 ἡμέρες, πρόβλεψη ἐξαιρετικὰ αἰσιόδοξη.

Ὁ Πιττάκης εἶχε σιὸ νοῦ του ὀρισμένη περιοχὴ ποὺ ἤθελε νὰ καθαρῖσει καὶ ὄχι ὀλόκληρη τὴν Ἀκρόπολη, ἔργο γιὰ τὸ ὀποῖο χρειάζονταν πολυτετεῖς κατεδαφῖσεις γιὰ νὰ ἔξαφανιστοῦν τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα κτίσματα. Στὸν ἔρειπιῶνα ὀπου ἤθελε νὰ βάλει τάξη δημιουργοῦνταν διαρκῶς ζητήματα καὶ ἀναφέρεται⁶² σιτὴ Γραμματεία γιὰ νὰ διαμαρτυρηθεῖ κατὰ τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς ποὺ βρισκόταν σιτὴν Ἀκρόπολη: «Πολλάκις εἶπον εἰς τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως νὰ φυλάττηται καθαρὸν τὸ μέρος τοῦ Παρθενῶνος εἰς τὸ ὀποῖον κατοικεῖ. Καὶ προχθὲς ἐσυμβούλευσα νὰ μὴ ἀσβεστόσουσιν ἕνα τοῖχον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου τῶν Προπυλαίων πλησίον τοῦ ὀποῖου ἐπιδιόρθωσαν ἐν οἴκημα».

ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΒΗ. Γιὰ τῖς σοβαρὲς ἐνέργειές του ὀ Πιττάκης ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται σιτὸν Weissenburg, τὸν ἄμεσο προϊστάμενό του, σιτὸ Ναύπλιο. Τοῦ ἀναγγέλλει⁶³ ὅτι «τὰς δύο θύρας τῶν ἐκκλησιῶν, τῆς μεγάλης Παναγίας καὶ τῆς Μητροπόλεως, κατεσκεύασα διὰ τριάκοντα δραχμὰς καὶ ὀλα τὰ εἰς αὐτὰς ἀναγκαῖα. Ἐναποθέτω δὲ εἰς τὰς δύο ταύτας ἐκκλησίας πᾶν ἀρχαῖον τοῦ ὀποῖου ἢ μετακόμισις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἶναι πολυέξοδος». Ἡ ἐργασία ἦταν ἀπαραῖτητη καὶ ἐπείγουσα, ἢ Ὑπηρεσία τὴν ἐνέκρινε, ὀ Weissenburg ὀμως δὲν παρέλειψε σιτὴν ἀπάντησή του νὰ ὑποδείξει ὅτι «εἰς τὸ ἐξῆς δὲ πρέπει νὰ στείλετε εἰς τὸν ὑποφαινόμενον, πρὶν νὰ κάμητε τὰ τοιαῦτα πράγματα, τὸν διὰ τὰ εἰς αὐτὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα προῦπολογισμόν». Ὁ Πιττάκης ἀπευθύνει τὴν ἀναφορά του «Πρὸς τὸν Γενικὸν Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων». Ὁ Weissenburg ἀπαντᾷ ὀς «Ὁ Γενικὸς Ἐπιτηρητῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος».

ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΟΥ Α. WEISSENBURG. Τοῦ Weissenburg ἢ παρουσία σιτὴν Ὑπηρεσία δὲν φαίνεται καθόλου. ὄντας σιτὸ Ναύπλιο καὶ σύντομης θητείας δὲν πρόλαβε νὰ δείξει τῖς ἰκανότητες ἢ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ ἀρχαῖα. ὄσως σκόπευε νὰ ἀσχοληθεῖ πραγματικὰ μ' αὐτὰ. Τουλάχιστον εἶχε ἀποφασισθεῖ νὰ κάνει μιὰ περιοδεία. Δὲν γνωρίζω ἂν πραγματοποιήθηκε. Γιὰ διευκόλυνση τῆς περιοδείας αὐτῆς εἰδοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ὀλες οἱ ἀρχές τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν Γραμματεία τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν (Γραμματεὺς Κων. Σχινᾶς).

«Ὁ κ. Οὐάϊσεμβούργ, διωρισμένος παρὰ τῆς Α.Μ. ἐπὶ τῆς διατηρήσεως καὶ ἀνευρέσεως τῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, περιέρχεται ἤδη διὰ τὴν ἐξακριβώσῃ τὴν ἀπανταχοῦ κατάστασιν αὐτῶν, τὴν ἐξασφαλίσῃ τὰς ὑποκειμένες εἰς φθοράν, τὴν συνάξῃ τὰς διεσπαρμένες, τὴν πλουτίσῃ τὸ μουσεῖον δι' [μία λέξι] τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ τὴν ἐπιχειρήσῃ ἀνασκαφὰς καὶ ἀναζητήσεις ὅπου τὸ νομίζει κατάλληλον. Ἐπὶ αὐτῷ τούτῳ προσκαλοῦνται ἅπασαι αἱ κατὰ τὴν ἐπικράτειαν πολιτικαὶ ἀρχαὶ τὴν χορηγήσωσιν εἰς τὸν κύριον Οὐάϊσεμβούργ, πᾶσαν συνδρομὴν καὶ ἀντίληψιν, τὴν εὐκολύνωσι εἰς αὐτὸν τὰ τῆς ὁδοπορίας του καὶ τὰ τῶν λοιπῶν του ἐργασιῶν ὅσα ἀφορῶσιν τῶν διὰ τὴν ἑλληνικὴν δόξαν σημαντικῶν του καθηκόντων τὴν ἐκτέλεσιν»⁶⁴.

Παρόμοιο ἔγγραφο μὲ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ ἀπευθύνθηκε ἀπὸ τὸν Κωνστ. Σχινᾶ καὶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν μὲ τὴν ἰδιαιτέρη στο τέλος μνεῖα «καὶ κυρίως τὴν μὴ τῷ ἐμποδίζεται ἢ εἴσοδος εἰς τὰ φρούρια».

1834. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1834 δημοσιεύθηκε ὁ πρῶτος ἀρχαιολογικὸς νόμος «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν». Ὁ νόμος εἶχε συνταχθεῖ ἀπὸ τὸν Georg Maurer, ἦταν ἄρτιο κείμενο ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισε τὸ ὄργιο τῆς νόμιμης ἀρχαιοκαπηλίας ποὺ θὰ λάβει χώραν τὶς ἐπόμενες δεκαετίες. Ὁ νόμος ἦταν βρασιζόμενος⁶⁵ στὴ νομοθεσίᾳ ποὺ ἴσχυε στὴν Ἰταλία γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ρώμης, νομοθεσίᾳ ποὺ γνώριζε καλὰ ὁ συνεργάτης τοῦ Maurer Weissenburg.

LEO VON KLENZE. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1834 ἦλθε στὴν Ἑλλάδα ὁ Leo von Klenze καὶ ἔμεινε ἕως τὸν Σεπτέμβριο. Εἶχε προσκληθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία γιὰ τὴν συμβάλει στὴ διευθέτησιν τῶν προβλημάτων ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸ σχέδιο τῆς Ἀθήνας τοῦ Κλεάνθη καὶ τοῦ Schaubert. Συγχρόνως εἶχε ἐπιφορτισθεῖ μὲ πολιτικὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο τῆς Βαυαρίας, δηλαδὴ μὲ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς παύσεως τοῦ Maurer καὶ τοῦ Abel. Ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, ὅπου ἔμεινε λίγες μέρες, πέρασε στὴν Ἐπίδαυρο καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Αἴγινα καὶ κατέληξε

Leo von Klenze (1784-1864).

στην Ἀθήνα. Κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Ναύπλιο ἀσχολήθηκε⁶⁶ ἰδιαίτερα μὲ τὰ μνημεῖα, μάλιστα τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ σχετικὲς προτάσεις του πρὸς τὸν Argmansperg ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς ἀρχαιολογικῆς πολιτικῆς τῶν χρόνων ποὺ ἀκολούθησαν. Χάρη στὴν ἐπιρροή του ἀφαιρέθηκε ἡ Ἀκρόπολη ἀπὸ τὴν ἀρμοδιότητα τῶν στρατιωτικῶν· τοῦ ἰδίου ἰδέα ἦταν ὁ συστηματικὸς καθαρισμὸς τοῦ Βράχου ἀπὸ τὰ μὴ ἀρχαῖα κτίσματα. Ἔτσι γκρεμίστηκε κατόπιν ὅτιδήποτε δὲν ἦταν κλασικὸ· βυζαντινὰ, φράγκικα καὶ κτίσματα τῆς Τουρκοκρατίας κατεδαφίστηκαν χωρὶς νὰ ἐξεταστοῦν ἀπὸ ὀποιαδήποτε ἄποψη, καὶ ἡ Ἀκρόπολη ἀπέκτησε, ὡς ἐρειπιῶν, τὴν ἀρχαία της μορφή, μὲ ἐλάχιστα κατάλοιπα τῆς μετὰ τὰ κλασικὰ χρόνια ἱστορίας της. Δικὴ του ἰδέα ἦταν ἀκόμη ἡ ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε τὸ μέγιστο τῶν ἐλληνικῶν μνημείων. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ὅθωνος στὴν Ἀθήνα ἐγίνε, στὶς 28 Αὐγούστου/10 Σεπτεμβρίου 1834, ἀναστήλωση σπονδύλου κίονος τοῦ ναοῦ, ἐντελῶς συμβολικῆς σημασίας.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ. Ἀκάματος ὁ Πιττάκης συνεχίζει τὶς ἐρευνές του καὶ ἀναγγέλλει⁶⁷ στὴ Γραμμα-

τεία ὅτι «εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τὰς πρὸς τὴν Βορείαν πτέρυγα τοῦ Παρθενῶνος, σήμερον ἀνεκαλύφθη ἐν τεμάχιον, παριστάνον τεσσάρους ἄνδρας ἐκ τοῦ μέρους τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τούτου. Ἐκ δὲ τῶν Προπυλαίων ἐξεχώθησαν δύο ἐπιστύλια μὲ τρίγλυφα, καὶ δύο ἕτερα ἀπλᾶ τοῦ ἔσω μέρους. Ἡ μεσαία καὶ μεγαλυτέρα πύλη τῆς λαμπρᾶς εἰσόδου ταύτης, ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν θέλει εἶναι καθαρισμένη».

Ο LUDWIG ROSS. Οἱ περιοπάσεις τοῦ Πιττάκη ἀπὸ τὰ πταίσματα τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς δὲν κράτησαν πολὺ. Ὁ Γραμματεὺς Ρίζος, στὸ Ναύπλιο ἀκόμη, ἀνακοίνωσε στὸν Ἐφορο τῆς Πελοποννήσου Ross τὴν ἀποχώρησι τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη καὶ ὅτι ἡ φύλαξι τοῦ χώρου θὰ γίνετα ἀπὸ ἕξι ἀπομάχους τοὺς ὁποίους θὰ ὄριζε ἡ Γραμματεία τῶν Στρατιωτικῶν⁶⁸. Στέλνει στὸν Ross κανονισμὸ τῆς φύλαξης τῆς Ἀκρόπολης μὲ τὸν ὁποῖο καθορίζονται λεπτομερῶς τὰ καθήκοντα τῶν ἀπομάχων φυλάκων ποὺ θὰ διορισθοῦν, καθὼς καὶ ὁ τρόπος ἐπίσκεψης τοῦ Βράχου. Ἀπὸ τοὺς ἰδιῶτες, Ἕλληνες καὶ ξένους, ἡ παρακολούθησή τους κατὰ τὴν ἐπίσκεψη, καὶ ἡ ἐπὶ πληρωμῇ εἴσοδος. Ὁ Ross παρακαλεῖται νὰ κοινοποιήσει στὸν Πιττάκη τὸν κανονισμὸ. Προβλέπει ὁ Ρίζος συρροὴ περιηγητῶν στὴν Ἀκρόπολη, γιατί ὀρίζει ὅτι «θέλετε δὲ συμφώνως μετὰ τοῦ ρηθέντος Ἐφόρου [τοῦ Πιττάκη] γνωμοδοτήσει περὶ τοῦ 11ου ἄρθρου. τοῦ ἐγκλείστου κωνοτισμοῦ, καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰ τυχερὰ χαρίσματα θέλουν διανεμεσθαι μετὰξὺ τῶν φυλάκων, ὥστε νὰ ἔχη τὴν προτίμησιν ὁ τὴν φρουρὰν διοικῶν ὑπαξιωματικὸς». Μὲ τὰ ΒΔ τῆς 9/12 καὶ 15/27 Σεπτεμβρίου 1834 ὁ Weissenburg εἶχε ἀπολυθεῖ καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχε ἐκλέξει τὸν Ross ὡς διάδοχό του. Τὰ νέα καθήκοντα τοῦ ἀνακοινώθηκαν μὲ ἔγγραφο τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1834 τοῦ Ἰακώβου Ρίζου, Γραμματέως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν⁶⁹:

«Ἡ Α.Μ. ηὑδόκησεν νὰ σᾶς διορίσῃ ἔφορον τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀρχαιοτήτων ἐπὶ μισθῷ ἐτησίῳ 3000 δρ. ἀρχομένῳ ἀπὸ τῆς 18ης Σεπτ. ἐκτὸς τοῦ ὁποίου ἔχετε ὡς καὶ μέχρι τοῦδε δικαίωμα εἰς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας σας προερχόμενα ἔξοδα ἀγωγίων καὶ ναύλων. Τὰ καθήκοντα τὰ

ὅποια ἀναλαμβάνετε διὰ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης εἶναι τὰ τοῦ γενικοῦ Ἐφόρου ὡς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας διὰ τοῦ ἀπὸ 10(22) Μαΐου τῷ Ἐ(φόρῳ) ἐπιβαλλόμενα. Ἰδίως δὲ θέλετε ἔχει καὶ τὴν ἄμεσον ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, ἐπειδὴ εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἔφοροι δὲν θέλουν ὑφίστασθαι τοῦ λοιποῦ. Ἡ δὲ διαμονή σας θέλει εἶναι εἰς Ἀθήνας. Ναύπλ. τῆ 17 Σεπτ. 1834. / Ὁ Γραμμ. Ἰάκωβος Ρίζος».

Εὐθὺς ὡς ὁ Ross ἔλαβε τὸν διορισμό του ἀπηύθυνε στὴ Γραμματεία τοῦτο τὸ ἔγγραφο⁷⁰:

«Αναλαμβάνων τὰ νέα χρέη, τὰ ὅποια ἡ Α.Μ. ἠυδόκησε νὰ μοὶ ἐπιβάλῃ, μὲ τὴν εὐκρινῆ προθυμίαν τοῦ νὰ ἐπιτύχω εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς Α.Μ., φρονῶ ἀναγκαῖον τὸ νὰ προβάλω εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Β. ταύτης Γραμματείας τὰς ἀκολουθοῦσας προτάσεις.

α', ὁ μέχρι τοῦδε ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀρχαιοτήτων Κύριος Κ. Πιττάκης νὰ ἀποκατασταθῆ συνεργάτης μου καθ' ὅλον τὸ Κράτος καὶ νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν ἄμεσον διεύθυνσίν μου, διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ στείλω, χρείας τυχοῦσης, τὸν ὑπάλληλον τοῦτον καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς Νήσους, ἢ νὰ τὸν ἐπιφορτίσω ἐν ἡ ἄλλο μέρος τῶν ἐργασιῶν μου.

β', ὁ μέχρι νῦν ἐπιστάτης τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Μουσείου Κύριος Ἰατρίδης νὰ μεταβῆ εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ ὑποταχθῆ ὡσαύτως εἰς τὴν ἄμεσον ὁδηγίαν μου. Ἐπειδὴ ἡ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς Νομάρχας θέλει αὐξήσῃ τόσῳ περισσότερον, ὅσῳ περισσότερον οἱ πολῖται πανταχοῦ ἀρχίζουν νὰ ἀνεγείρουν τὰς οἰκίας, τὰ χωρία, τὰς πόλεις των ἐκ τῶν ἐρειπίων, μὲ ἀναγκαιοῖ ὁ ὑπάλληλος οὗτος ὡς γραμματεὺς· θέλει ὁμοίως μὲ χρησιμεύσει ὡς βοηθὸς εἰς τὴν ἐπιστάσιαν τῶν ἐν Ἀθήναις γενησομένων ἀνασκαφῶν, μάλιστα ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Κυρίου Πιττάκου. Τὸ μὲν ἐν Αἰγίνῃ Μουσεῖον ἐμπορεῖ χωρὶς βλάβην νὰ κλεισθῆ ἕως ὅτου αἱ περιστάσεις συγχωρέσουν νὰ μεταφερθῆ εἰς Ἀθήνας, καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Πολεμικοῦ Σχολείου δύναται νὰ ἀποκατασταθῆ ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀβλαβῆ διατήρησιν τῶν εἰς τὰς δύο στοὰς καὶ τὴν αὐλὴν τοῦ σχολείου ἐκτεθέντων γλυπτικῶν ἔργων. Τὰ δὲ δύο ἢ τρία κιβώτια τὰ ἐμπεριέχοντα τὴν

συλλογὴν τῶν νομισμάτων, δακτυλίων κ.τ.έ. πρέπει νὰ μεταφερθῶσιν ἀμέσως εἰς Ἀθήνας.

γ', νὰ παραχωρηθῆ τὸ μικρὸν οἶκημα εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Κ. Κ. Σαούμπερτ⁷¹ καὶ Κλεάνθους, τὸ ὁποῖον δὲν χρειάζεται διὰ τὸ σχολεῖον, πρὸς ἐναπόθεσιν τῆς ῥηθείσης συλλογῆς τῶν νομισμάτων καὶ τῶν εὑρεθησομένων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς δύο ἐκκλησίας τὰς παραχωρηθείσας μέχρι τοῦδε εἰς χρῆσιν προσωρινῶν Μουσείων, δὲν διατηροῦνται ἀσφαλῶς.

Ἐὰν ἐγκρίνη ἡ Β. Γραμματεία τὴν δευτέραν πρότασίν μου, μὲ φαίνεται εὐλόγον νὰ διαταχθῶ νὰ περάσω διὰ τῆς Αἰγίνης, διὰ νὰ λάβω ἐπιτοπίως μετὰ τοῦ Κυρίου Ἰατρίδου τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀπολειφθησομένου Μουσείου. / Τῆς Γραμματείας ταύτης / ὁ εὐπειθέστατος / ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων / Λ. Ῥόος».

Ἡ πρότασις τοῦ Ρόος γιὰ τὸν Ἰατρίδην γίνεται δεκτὴ καὶ στὸν δεῦτερο ἀπευθύνεται ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ἔγγραφο τοῦ Ἰ. Ρίζου μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ ἀνακοινῶνται ἡ μετάθεσί του εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ τὸ κλείσιμο τοῦ μουσείου τῆς Αἰγίνης, πού στὸ ἔγγραφο ὀνομάζεται Β(ασιλικόν)⁷².

«Κατὰ ἔγκρισιν τῆς Α.Μ. παύετε τῶν μέχρι τοῦδε χρεῶν σας ὡς Ἐφορος τοῦ Β(ασιλικοῦ) Μουσείου, διορίζεσθε συνεργάτης καὶ γραμματεὺς τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων διατρίβοντες εἰς Ἀθήνας ὅπου θέλετε μεταβῆ.

Εἰς τὴν νέαν σας ταύτην θέσιν θέλετε κρατεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἐφόρου μετὰ τῶν ἀρχῶν, θέλετε ἐπέχει τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ ἀναλαμβάνει τὰς ἐργασίας του ἐν ἀπουσίᾳ του, καὶ θέλετε ὡς καὶ ὁ ἕτερος συνεργάτης κ. Πιπτάκης, στέλλεσθε χρεῖας τυχούσης εἰς διάφορα τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους μερῶν δι' ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας.

Ἐν τούτοις τὸ ἐν Αἰγίνῃ Μουσεῖον κλεισθὲν θέλει παραδοθῆ εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ πολ(εμικοῦ) σχολείου, ὅστις θέλει φροντίζει περὶ αὐτοῦ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Περὶ τῶν πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτοῦ ἀναγκαίων μέτρων θέλετε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων, ὅστις θέλει μεταβῆ εἰς Αἴγινα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ καὶ διὰ νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ τὰ κιβώτια τὰ περιέχοντα τὰ νομίσματα, δακτυλιολίθους κτλ.

Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην σπεύδει ἡ Γραμματεία νὰ ἐκφράσῃ πρὸς ὑμᾶς τὴν εὐχαρίστησίν της διὰ τὸν ζῆλον μετὰ τοῦ ὁποίου ἐξεπληρώσατε μέχρι τοῦδε τὰ χρέη σας ὡς Ἐφορος τοῦ Β. Μουσείου».

ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ. Ἐχει ἀποφασισθῆ ἡ ἐκτέλεση μεγάλων ἀνασκαφικῶν καὶ ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀνακοινώνεται στὸν Ross μὲ νέο λεπτομερὲς ἔγγραφο⁷³ τὸ ὁποῖο λαμβάνει ὁ Ἐφορος Πελοποννήσου στὶς 26 Σεπτεμβρίου 1834. Ἀνατίθεται στὸν Ross, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Κλεάνθη, τὸν Schaubert καὶ τὸν λοχαγὸ μηχανικὸ Moritz von Spiess, ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ ἀναστήλωση τῶν μνημείων τῆς Ἀκρόπολης καὶ δίδονται γενικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴ χρῆση τῶν λίθων ποὺ θὰ προέλθουν ἀπὸ τὴν κατεδάφιση τῶν νεωτέρων κτισμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ. Στέλλεται ἀκόμη στὸν Ross ὁ προϋπολογισμὸς τῆς δαπάνης ποὺ κατάρτισε ὁ Klenze. Χρονολογεῖται στὶς 22 Αὐγούστου 1834 καὶ φθάνει στὸ ποσὸν τῶν 72.000 δραχμῶν οἱ ὁποῖες θὰ δαπανηθοῦν σὲ διάστημα περισσοτέρων ἐτῶν (1834-1837). Ὁ Πιπτάκης θὰ ἀσχολεῖται καὶ αὐτὸς μὲ τὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως ἀλλὰ ὡς βοηθὸς πλέον τοῦ Ross.

Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν φυλάκων τῆς Ἀκρόπολης, κτίζεται οἰκίος «δι' ἐπιστάσις τοῦ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων»⁷⁴. Ὁ Ross περιγράφει μὲ συντομίαν τὴν μορφή τοῦ οἰκοδομήματος τὸ ὁποῖο βρισκόταν στὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως πάνω ἀπὸ τὸ Ὠδεῖο τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ. Εἶχε κατασκευαστεῖ «κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ ἄχρηστα ἀρχαῖα, θραύσματα ἀπὸ κίονες, κιονόκρανα, ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφές».

Στὰ χρόνια ἐκεῖνα τῆς μετάβασης ἀπὸ ἓνα τρόπο ζωῆς σὲ ἄλλο καὶ τῆς ὀργάνωσης τοῦ νέου κράτους ἡ ἀντίληψη γιὰ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Γραμματέως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἰ. Ρίζου δὲν θόλωνε ἀπὸ σκοπιμότητες, ὄχι ἀκόμη τουλάχιστον. Ἀξιοσημείωτη εἶναι σύστασή του πρὸς τὸν Ἐφορο Ross γιὰ τὴν στάση ποὺ πρέπει νὰ τηρεῖ ὡς πρὸς τὶς νέες οἰκοδομὲς καὶ τὰ ἀρχαῖα⁷⁵ μὲ τὴν εὐκαιρίαν οἰκοδόμησις στρατῶνος στὴν Ἀθήνα: «Δὲν ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἐπαγρυπνήτε ὥστε νὰ μὴ βλάπτονται

ὕλικῶς καὶ νὰ μὴ κρημνίζωνται τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀλλὰ θέλετε φροντίζει ὡσάκις τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, ὥστε τὰ τοιαῦτα νὰ μὴ κρύπωνται διὰ τὴν ἀντιπαράθεσιν νέων οἰκοδομῶν καὶ νὰ μὴ συγχέωνται μὲ αὐτάς».

ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΑ ΕΡΓΑ. Οἱ ἐργασίες στὴν Ἀκρόπολη, ἡ ἐκτέλεση τῶν ὁποίων εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Ross, δὲν προχωροῦσαν ἐξ αἰτίας τῶν ὑπερβολικῶν ἀπασχολήσεών του. Μὲ ἀναφορά του⁷⁶ πρὸς τὴν Γραμματεία τῶν Ἑσωτερικῶν ζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ προέδρου «τῆς ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν τῆς καθέδρας ἐπιτροπῆς» ἢ, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν κρινόταν δυνατὸ ἀπὸ τὸν Ὅθωνα, «νὰ εὐδοκήσῃ ἡ Α.Μ. νὰ δεχθῇ τὴν ἐντελῆ παραίτησίν μου ἀπὸ πᾶσαν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν μὲ λύπην μου ἤδη προσφέρω, καθότι δὲν δύναμαι νὰ ὑπηρετήσω τιμίως εἰς πράγματα ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν γνώσεών μου καὶ τῆς ἰκανότητός μου». Ἡ γενικῶς ἀσυνήθιστη, καὶ τότε, ἐνέργεια αὐτῆ, βρῆκε ἄμεση ἀνταπόκριση. Ὁ Ὅθων ἀπήλλαξε τὸν Ross ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς οἰκοδομῶν, ἀλλὰ οἱ ἐργασίες στὴν Ἀκρόπολη ἐμποδίζονταν ἀπὸ τὴν παραίτηση ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία τοῦ Κλεάνθη καὶ τοῦ Schaubert⁷⁷. Στὴ θέση τους ὁ Ross πρότεινε τὸν Hansen καὶ τὸν Χόφερ⁷⁸.

Ὁ Ρίζος σύντομα ἀνακοίνωσε⁷⁹ στὸν Ross ὅτι ἀντὶ τοῦ Κλεάνθη ποῦ παραιτήθηκε «θέλει συνεργασθεῖ μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Παρθενῶνος ὁ ὑπουργικὸς Σύμβουλος ἀρχιτέκτων κος Σάουβερτ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἄνσεν».

Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΝΑΓΙΑ. Στὴν κοινωνία τῆς Ἀθήνας τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατοῦσε κάποια σύγχυσις σὲ ὅλους τοὺς τομείς τῆς κρατικῆς ζωῆς. Ὁ Ross καὶ ὁ Πιττάκης προσπαθοῦσαν νὰ καταλάβουν ποῦ βρίσκονταν καὶ νὰ προσδιορίσουν τὴν ἔκτασι τῆς ἀρμοδιότητάς τους. Ἄλλοι ἐνεργοῦσαν ὅμως κατὰ τὴ δική τους ἀντίληψη. Στὶς 26 Νοεμβρίου 1834 ἀπευθύνεται⁸⁰ ἀπὸ τὸν Ross ἔγγραφο πρὸς τὴν Νομαρχία Ἀττικῆς κατὰ τὸ ὅποιο «ὁ λεγόμενος νεροκράτης, ὀνόματι Ἀγγελῆς Ταβάνης, ἐτόλμησε πρὸ ἡμερῶν νὰ εἰσάγῃ τὰ ρυπαρὰ ὕδατα ἐνδὸς ὑπονόμου, διὰ τινος ὀχετοῦ, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μεγά-

Ἡ Μεγάλη Παναγία.

λης Παναγίας, ἥτις χρησιμεύει ἤδη ἀντὶ προσωρινοῦ Μουσείου. Ἐπήγον ἀμέσως ὁ ἴδιος, διὰ νὰ ἐξετάσω τὸ πρᾶγμα ἐπιτοπίως· καὶ ἠῦρον τὴν μὲν ἐκκλησίαν γεμάτην ὕδατος καὶ ἀκαθαρσιῶν εἰς ὕψος μιᾶς σπιθαμῆς, ὥστε τὰ ἀρχαῖα τεμάχια, ἅτε κείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὅλα ἐοκεπάσθησαν μὲ πηλὸν καὶ βόρβορον, καὶ οὐδ' ἂν ἐδυνάμην νὰ εἰσέλθω· τὸ δὲ ὕδωρ ἔτρεχεν ἐδιακόπως διὰ τινος ὀχετοῦ ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντος καὶ λήγοντος εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας· καὶ ἠῦξανε κάθε στιγμήν τὴν πλημμύραν».

Ἡ ἐκκλησία τῆς Μεγάλης Παναγίας βρισκόταν στὸν χῶρο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ. Κτίσμα τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰ., χρησιμοποιήθηκε ὡς ἀποθήκη ἀρχαιοτήτων. Ὄταν οἰκοδομήθηκαν οἱ στρατῶνες τοῦ πεζικοῦ στὸν ἴδιο χῶρο, ἡ ἐκκλησία ἔπαθε βλάβες, τὶς ὁποῖες προσπάθησε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὸ 1858/59 νὰ θεραπεύσει. Μετὰ τὴν πυρπόληση τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, τὸ 1884, ἐγινε ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τὰ ἐρεῖπια πλέον τῆς Μεγάλης Παναγίας κατεδαφίστηκαν⁸¹.

ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ. Παρά τὸ ὅτι θὰ ἦταν φυσικό, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὑπηρεσίας, ἐξ ἀρχῆς, δὲν περιορίστηκε στὴν Ἀθήνα. Ὁ Ross, ὁ Πιττάκης, ὁ Ἰατρίδης, ὁ Κοκκῶνης ταξίδευαν στὴν ἐπαρχία γιὰ προστασία καὶ συλλογὴ ἀρχαίων. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1835 στέλλονται γιὰ περιοδεία στὴν Στερεὰ ὁ Ἰατρίδης καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Laurent «χάριν συλλογῆς ἀρχαιοτήτων καὶ διαγραφῆς ἀρχαίων τινῶν μνημείων». Ζητεῖ ὁ Ὑπουργὸς⁸² ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἀρχὲς νὰ παράσχουν στοὺς δύο ὑπαλλήλους «πᾶσαν ἐνδεχομένην βοήθειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν των, καὶ πρὸ πάντων νὰ τοὺς παραχωρήσητε ὅπου φανῆ ἀναγκαῖον, κἀνὲν ἐρημοκκλήσιον ἢ ἄλλο οἶκημα πρὸς προσωρινὴν ἐναπόθεσιν τῶν συλλεχθησομένων ἀρχαιοτήτων».

ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ. Στὴν Ἀθήνα τοῦ 1835 ὁ Πιττάκης ἀντιμετώπισε ἐξ ἀρχῆς ζητήματα τὰ ὅποια προσπάθησε νὰ λύσει ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσε. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς ζητήματα ὑπάρχουν καὶ σήμερα καὶ ἡ λύση τους δὲν εἶναι δυνατή. Ὅταν κιζόταν τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο βρέθηκαν ἀρχαῖα τὰ ὅποια καταστράφηκαν. Ὁ Πιττάκης προσπάθησε⁸³ νὰ τὰ διασώσει, μάταια ὅμως: «Ὁ κ. Βάϊλερ ἀνασκάπτων διὰ τὰ θεμέλια Νοσοκομείου, κατὰ τὸ νότιον τῆς Ἀκροπόλεως, πλησίον τοῦ Ὠδείου τοῦ Περικλέους, ηῦρε ἐν ψηφιδωτῶν ἔδαφος, μέρη ἀρχαίου τείχους, τινὰ ἐπιστύλια δωρικῆς οἰκοδομῆς καὶ πρὸς τούτοις ἐν κιονόκρανον ἰωνικὸν ἐκ τῶν ὠραιότερων, καὶ ἄλλα τινα λείψανα. Ἐρευνήσας πολλάκις τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας, καὶ ἐρωτήσας περὶ τῆς τύχης τοῦ ψηφιδωτοῦ, πληροφορήθη ὅτι μέλλει καὶ τοῦτο νὰ χαλασθῆ». Τὸ Ὑπουργεῖο ἐνήργησε ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀρμοδίους ἀλλὰ τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἀπέρριψε⁸⁴ τὸ αἶτημα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας «διότι ἡ Α.Β. Μεγαλειότης μὲ ἐκοινοποίησε τὴν Ὑψηλὴν Αὐτῆς θέλησιν, τοῦ νὰ μὴ ἀναβληθῆ ἢ τόσον ἀναγκαῖα οἰκοδομὴ ταύτη ἐξ αἰτίας τοῦ εὐρεθέντος ψηφιδωτοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἐξεναντίας νὰ ἐπιταχυνθῆ».

ΑΥΘΑΙΡΕΤΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ. ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ. Τὰ προβλήματα τῶν ἀυθαιρέτων κατασκευῶν ὑπῆρχαν ἐξ ἀρχῆς. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1836 ὁ Ross ἀπευθύνει ἔγγραφο⁸⁵ πρὸς τὴν Ἐπαρχιακὴν

Διεύθυνσιν Ἀττικῆς μὲ τὸ ὁποῖο καταγγέλλει ὅτι «ὁ Συνταγματάρχης κύριος Μακρυγιάννης κίττει τοῖχον ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἄκρας τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἀνασκάπτει πρὸς τούτοις αὐθαιρέτως τὰς καμάρας αἵτινες ἐκτείνονται ὑποκάτω τῶν εἰρημένων θεμελίων» καὶ ζητεῖ τὴν κατεδάφιση τοῦ τοίχου καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς βλάβης τῶν ἀρχαίων.

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μνημεῖα τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς ἦσαν τὰ Μακρὰ Τείχη. Ὁ νέος δρόμος ποῦ ἄρχισαν νὰ κατασκευάζουν οἱ Βαυαροὶ ἀκολουθοῦσε τὴν πορεία τῶν τειχῶν. Τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας προσπάθησε νὰ ἀποσοβῆσιν τὴν καταστροφὴ τῶν λειψάνων τοῦ τείχους, ὁ Argmansperg ὁμῶς ἀπάντησε⁸⁶ ὅτι ἡ χάραξη τοῦ νέου δρόμου δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθῆ, «παρηγγέλη μ' ὄλον τοῦτο ἢ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν νὰ ἔχη πρόνοιαν περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν ἀπομειναρίων τοῦ παλαιοῦ τείχους, ἐν ὅσῳ συγχωρεῖ τοῦτο τοῦ δρόμου ἢ κατασκευῆ».

Ἡ καταστροφὴ τοῦ μακροῦ τείχους εἶναι ἀκριβῶς ὅμοια πράξι, ὅπως ἐκείνη ποῦ καταμαρτυρεῖ ὁ Γεώργιος Φαρμακίδης⁸⁷ στὸν Καποδίστρια, τὴν καταστροφὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ λόφου τῆς Κολώνας τῆς Αἴγινας, γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν νέων κτιρίων τῆς ἔδρας τῆς κυβέρνησης.

Ἡ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ. Ὁ Πιπτάκης εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ἐκτὸς ἀπὸ τίς φθορὰς ποῦ προκαλοῦσαν οἱ ἄνθρωποι στὰ ἀρχαῖα, κι ἐκεῖνες τῆς φύσης. Μὲ ἔγγραφόν⁸⁸ του λέγει ὅτι «Μὲ θλίψιν μου ἀναφέρω εἰς τὴν Σ. Γραμματεῖαν ταύτην, ὅτι ἐχθὲς κατὰ τὰς τέσσαρας ὥρας καὶ τρία τέταρτα μετὰ τὴν μεσημβριάν, τὸ ἀκρωτήριον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀρχηγέτιδος [Πύλη τῆς Ἀγορᾶς] κατακλονισθὲν ἀπὸ τοὺς κατὰ τὰς τέσσαρας καὶ ἡμίση ἐπισυμβάντας σεισμοὺς καὶ μετ' ὀλίγας στιγμὰς κεραυνὸν καὶ ὑποκύψαν εἰς τὴν βίαν τοῦ ἐπισυμβάντος ὑπὲρ [. . . .] στροβίλου ἔπεσε».

ΤΑ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ. Ἀνάμεσα στὰ προβλήματα ποῦ ἔπρεπε νὰ λύσει ὁ Πιπτάκης, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του, ἦταν καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῆς

Ἡ πόλις τῆς Ἀγοράς.

Αἴγινας σὴν Ἀθήνα. Τοῦ ἀναγγέλλει τὴν ἀπόφασιν⁸⁹ ὁ Ρίζος μὲ ἔγγραφόν του.

Προβλήματα δὲν δημιουργοῦσαν μόνον τὰ ἀρχαῖα ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι. Στὶς 10 Δεκ. 1836 ὁ Πιπτάκης διαβιβάζει στὸ Ὑπουργεῖο⁹⁰ αἴτηση τῶν ἀπομάχων τῆς Ἀκροπόλεως «δι' ἧς ζητῶσιν χειρόκτια, καππότας καὶ σουρτοῦκα: ὅσον διὰ τὰ χειρόκτια τοῦ νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς τεσσαύρους τοὺς μένοντας, νομίζω εἶναι πολλοῦ ἀναγκαῖον, διότι ἡ ψύχρα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι ἀπειράκις μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν τῆς Μονεμβασίας».

Τὰ προβλήματα ὅμως τῶν φυλάκων δὲν σταματοῦσαν ἐκεῖ⁹¹. Οἱ ἀπόμαχοι τῆς Ἀκροπόλεως αὐξήθησαν ἀπὸ ἕξι σὲ δέκα· «οἱ τέσσερες κρεββάτια δὲν ἔχουν· διὰ νὰ μὴ κοιμοῦνται εἰς τὴν γῆν καὶ πάθουν συμφώνησα νὰ τοὺς κατασκευασθῶσι τέσσερα κρεββάτια πρὸς ἕξ καὶ ἥμισυ δραχμὰς τὸ καθ' ἓν, τὸ ὅλον δραχμαὶ εἴκοσιν ἕξ».

Ἡ ἐξαγωγή τῶν ἀρχαίων τὴν ὁποία ἐπέτρεπε ὁ νόμος ἦταν πράγμα σὺνηθες. Ἡ παρουσία τῶν ξένων ἦταν ἔντονη στὴν Ἀθήνα καὶ οἱ περισσότεροί ἤθελαν φεύγοντας νὰ πάρουν κάποιο ἐνθύμιο. Ἀνάμεσα στὰ καθήκοντα τοῦ Πιττάκη ἦταν καὶ οἱ γνωματεύσεις γιὰ ἐξαγωγή ἀρχαίων. Γιὰ ἀνάγλυφο ποῦ βρισκόταν στὸ σπίτι τοῦ Παναγιῆ Σκουζέ γνωματεύει: «Α' ὅτι τὸ ῥηθὲν ἀνάγλυφον εἶναι ἐπιτάφιον, χωρὶς κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ τέχνης μετρίας. Β' ὅτι τοιούτου εἶδους μνημεῖα ἔχομεν πολλά, καὶ ἡ ὑστέρησις αὐτοῦ δὲν φέρει βλάβην εἰς τὸ Κράτος, μένει εἰς τὴν Α:Μ: νὰ ἀποφασίσῃ»⁹².

Σὲ λίγες μέρες ἐκδόθηκε βασιλικὸ διάταγμα⁹³ ποῦ ὑπέγραφε ὁ Ὅθων, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο «ἐγκρίνομεν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Κόμητα κ. Σαινπριέζ [de Saint Priest] νὰ ἀπαγάγῃ τοῦ Κράτους τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀγορασθέν, καὶ ὡς ὀλίγης ἀξίας ἀναγνωρισθὲν ἀνάγλυφον».

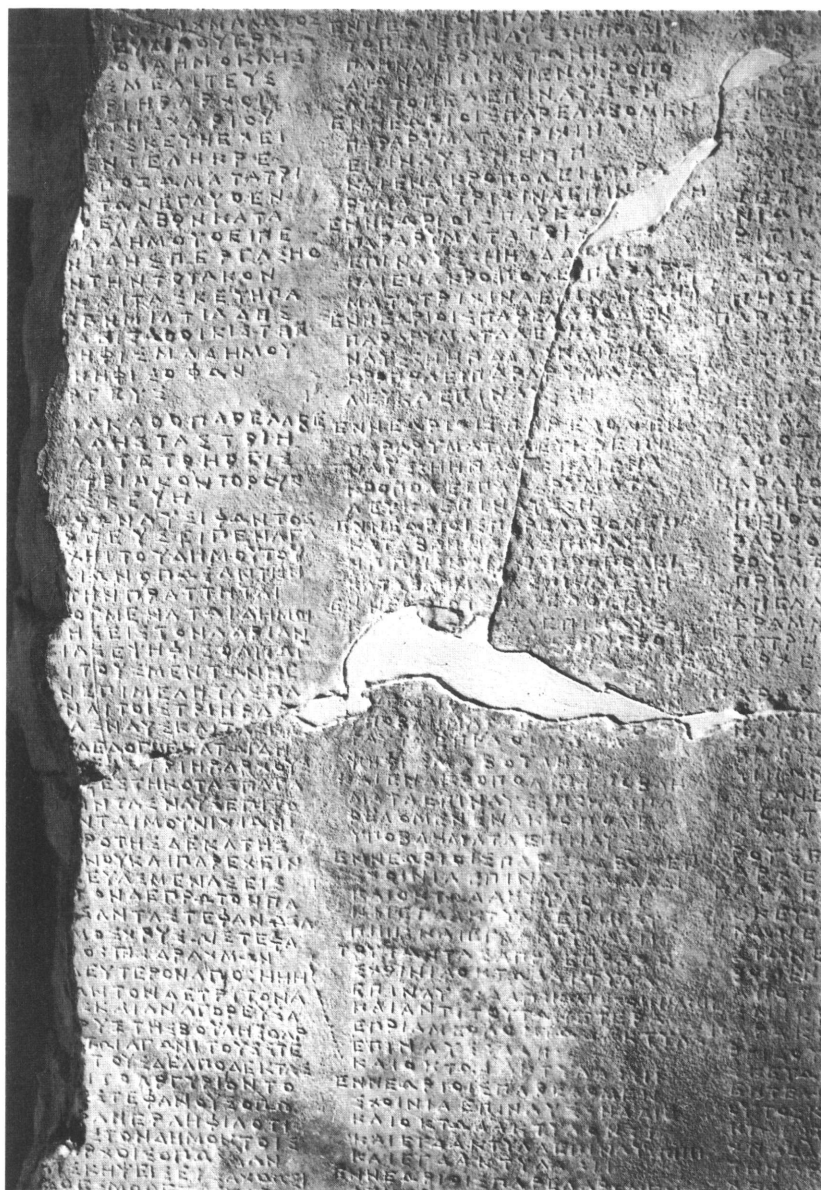
Δυόμιου μῆνες ἀργότερα ὁ Πιττάκης μὲ νέα γνωμάτευσή του εἰσηγήθηκε στὴ Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐξαγωγή ἀρχαίων ἀγγείων ὡς ἀσήμαντων. Τὰ ἀγγεῖα δὲν περιγράφονται καὶ δὲν γνωρίζουμε ἂν ἔφεραν ἀγγειογραφίες ἢ ἄλλη διακόσμηση. Τὰ θεωρεῖ κοινὰ καὶ λέγει ὅτι βρισκονται συχνά, ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀναντικατάστατα.

Ἄρ. 528. Ἐν Ἀθήναις τῆ 3 Ἰουνίου 1837 / Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδύσεως Β. Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας. / Ἐσωκλείονται δύο κατάλογοι τοῦ ἐπὶ τῶν Μεταλλείων κυρίου Φιέδλερ, ὅστις ἐζήτησε διὰ τῆς ἀπὸ 31 Μαΐου ἀναφορᾶς του τὴν ἐξαγωγήν τῶν ἐν τοῖς ῥηθείσι καταλόγοις ἀγγείων τὰ ὁποῖα αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει ὅτι ἀνεκάλυψε εἰς τὸ Χηλιδρόμι. Τὰ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα μοὶ ἔδειξε καὶ τῶν ὁποίων συνέταξα κατάλογον ὑπογεγραμμένον παρ' αὐτοῦ, εἶναι τῷ ὄντι [ἂν εἶναι αὐτὰ μόνον] κοινὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄξια ὀλίγης τιμῆς. Ἡ δὲ ἐξαγωγή των ἀπὸ τὸ κράτος δὲν φέρει ἔλλειψιν τινὰ ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα λείψανα, διότι πολλὰ τοιαῦτα καὶ ἔχομεν καὶ καθ' ἑκάστην εὐρίσκονται. Καθυποβάλλω τὴν γνωμοδότησίν μου ταύτην εἰς τὴν Β. Γραμματείαν διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι ἐγκρίνει / Εὐπειθέστατος / Ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου / Κ. Σ. Πιττάκης.

Σημείωση ἀριστερά: Ὅντων, κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τοῦ Ἐφόρου, ἀσημάντων τῶν ἀντικειμένων τούτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπιτρέπεται ἡ ἐξαγωγή των. Ἐν Ἀθ. τῇ 4 Ἰουν. 1837. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλ. Γραμμ. τῆς Ἐπικρατείας / Ἀ. Πολυζωΐδης (φ. 10).

Οἱ πρῶτοι ἀρχαιολόγοι, ὁ Πιττάκης κυρίως, εἶχαν νοοτροπία συλλέκτου καὶ ὄχι ἐπιστήμονος ἀρχαιολόγου. Ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ ὥραϊο, τὸ ἱστορικό, τὸ μοναδικὸ ἀρχαῖο, ἐνδιαφέρονταν καὶ προστάτευαν τὶς ἐπιγραφὰς γιὰ τὴν πρώτη δημοσίευση τῶν ὁποίων παθιάζονταν. Τὰ ἀγγεῖα τοὺς ἐνδιέφεραν μόνον ἐφ' ὅσον ἔφεραν παραστάσεις καὶ ἦσαν συγχρόνως ἀρίστης διατήρησης καὶ ἐξαιρετικῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητος. Ἡ νοοτροπία αὐτὴ ἐπικρατοῦσε ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες σὲ Ἕλληνας καὶ ξένους ἀρχαιολόγους.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΩΝ ΝΕΩΡΙΩΝ. Ἡ περίοδος τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Ὁθωνος εἶναι ἀφιερωμένη στὴ δημιουργία καὶ ὀργάνωση κράτους κατὰ τὸ δυτικὸ πρότυπο ποὺ θὰ θεράπευε τὶς ἀνάγκες τῶν κατοίκων τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀνάγκες αὐτὲς ἦταν ἡ ὑπαρξη τελωνείου-ἀποθηκῶν στὸν Πειραιά, στὸ λιμάνι τῆς χώρας. Κατὰ τὸ ἀνοιγμα τῶν θεμελίων τοῦ βρέθηκαν ἀρχαῖα. Οἱ ἀρχιτέκτονες ποὺ ἐπέβλεπαν τὸ ἔργο, ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Schaubert, εἰδοποίησαν τὴν κυβέρνησιν στὸ Ναύπλιο καὶ ἐκείνη μὲ τὴ σειρά της τὸν Νομάρχην Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Ὁ Νομάρχης Σ. Σκουφός ἀπευθύνθηκε στὸν Ross. Ἐκεῖνος πῆγε στὸν Πειραιά, μελέτησε τὰ εὐρήματα καὶ ἔστειλε πρὸς τὴν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τούτη τὴν ἔκθεσι: «Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 5724 ἐγγράφου τῆς Β. ταύτης Γραμματείας ἀπαντᾶται, ὅτι ἀνεκαλύφθησαν μὲν πλησίον τῶν οἰκοδομουμένων ἤδη ἀποθηκῶν τοῦ Πειραιῶς, τέσσερα ὑποπόδια στηλῶν εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλὰ τῆς παρακμασάσης τέχνης καὶ χωρὶς νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ σειρά αὐτῶν πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἀνεγείρονται ἤδη αἱ ἀποθηκαί. Οἱ ἀρχιτέκτονες, πρὶν ἔλθουν ἐνταῦθα, εἶχον λάβει ἤδη τὸ μέτρον νὰ παραμερίσωσι τὴν οἰκοδομὴν ὀλίγον τι, ὥστε νὰ μὴ βλαφθῇ τὸ ἀρχαῖον ἐρείπιον, καὶ ἐνέκριναν τὴν πράξιν ταύτην, διότι ὁ τόπος οὗτος δὲν ὑπόσχεται καμμίαν ἄλλην σημαντικὴν ἀνακάλυψιν.

Ἐπιγραφή τῶν νεωρίων Πειραιῶς, ἡ IG II² 1629 (EM 10383). Φωτογραφία τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.

Ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρχαῖον κτίριον εἶναι τῶν ἐσχάτων αἰῶνων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἴσως ἤδη τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι παρ' αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν στηλοβατῶν, πρὸς τὸ ἔξω μέρος, ἀνεκαλύφθη ὑδραγωγεῖον κατεσκευασμένον ἐκ πλακῶν μαρμαρίνων, ἐξ ὧν ἀφ' οὗ ἐγυρίσθη ἡ μία εὐρέθη εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς σημαντικωτάτη ἐπιγραφή, ἀποβλέπουσα τὰ ναυτικὰ τῶν Ἀθηναίων. Μετὰ τὴν ἔλευσίν μου ἐγύρισα καὶ τὰς ὑπολοίπους τέσσερας πλάκας, καὶ ἤϊρα ἐπὶ πασῶν ὁμοίας ἐπιγραφάς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον διεφθαρμένας. Λυποῦμαι ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν ἀσχολιῶν μου δὲν ἠδυνήθην ἀκόμη οὐδ' ἂν νὰ τὰς ἀναγνώσω⁹⁴.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ ἑνὸς μεγάλου ζητήματος τὸ ὁποῖο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται. Ὁ Ross μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἰατρῖδου μελετᾷ καὶ μεταγράφει τὶς ἐπιγραφές, φθαρμένες, σπασμένες καὶ κουραστικές. Πρόκειται γιὰ μακρὰ κείμενα, μὲ μικρὰ γράμματα, γεμάτα ὀνόματα ἐξαρτημάτων πλοίων, ὀνόματα τριηράρχων καὶ πλοίων, ἐξαιρετικῆς ἱστορικῆς σημασίας. Παράλληλα πρὸς τὸν Ross διαβάζει καὶ μελετᾷ τὶς ἐπιγραφές καὶ ὁ Πιττάκης.

Στὶς 19 Ἀπριλίου 1836 ὁ Ross ἀνακοινώνει στὴν Γραμματεία ὅτι ἐκλέχτηκε ἀντεπαιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου καὶ ζητᾷ τὴν ἄδεια νὰ δεχθεῖ τὴν ἐκλογὴ αὐτή. Ἡ ἄδεια τοῦ δίδεται σὲ λίγες ἡμέρες μὲ ἔγγραφο τοῦ Argmansperg κατὰ τὸ ὁποῖο «ἐπιτρέπομεν εἰς τὸν Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων κύριον Δόκτωρα Ῥὼς νὰ δεχθῆ τὸν διορισμὸν ὡς ἀντεπαιστέλλον μέλος τῆς ἐν Βερολίῳ Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, πλὴν κάμωμεν καὶ τὴν παρατήρησιν συγχρόνως, ὅτι ὅσαι νέαι ἀνακαλύψεις ἀρχαιοτήτων γένωσιν εἰς τὸ Ἡμέτερον Βασίλειον, αὐταὶ μόνον κατ' ἰδιαιτέραν βασιλικὴν ἡμῶν ἔγκρισιν εἰμποροῦν νὰ γνωστοποιηθῶσιν»⁹⁵.

Ὁ Ross διαμαρτυρήθηκε πρὸς τὸν Ἰάκωβο Ρίζο γιὰ τὸν ὄρο τοῦ ἐγγράφου τοῦ Argmansperg καὶ ὁ Ρίζος μὲ τὴ σειρά του ἀναφέρθηκε στὴν Ἀντιβασιλεία⁹⁶ γνωστοποιώντας τὰ παράπονα τοῦ Ross καὶ συγχρόνως, ὅτι ὁ τελευταῖος τὸν εἶχε ἐνημερώσει, ὅτι ἀνακοίνωνε στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, δηλαδὴ στὸν Boeckh⁹⁷, τὰ κείμενα νέων ἐπιγραφῶν ποὺ ἔρχονταν σπὸ φῶς, στὴν Ἑλλάδα. Τέλος, ὁ Ρίζος

Ἰωσήφ Armansperg (1787-1853).

κρίνει εὐλόγα τὰ παράπονα τοῦ Ross καὶ ζητᾷ τὴν ἄρση τῆς ἀπαγόρευσης ποῦ ἀνακοινώθηκε στὸν Ross.

Τὸ ἔγγραφο τοῦ Ρίζου ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Ἀντιβασιλεία γιατί ὁ Ὄθων βρίσκεται στὸ ἐξωτερικό. Τὴν ὑπόθεση λοιπὸν ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν χειρίζεται ὁ Armansperg, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἀλλάξει γνώμη.

Στὶς 7/19 Ἰουλίου 1836 δημοσιεύεται στὸν Ἑλληνικὸ Ταχυδρόμο ἄρθρο τοῦ Πιττάκη γιὰ τὶς ἐπιγραφές ποῦ βρέθηκαν στὸν χώρο τοῦ Τελωνείου Πειραιῶς. Στὸ φύλλο τῆς 17/29 Ἰουλίου δημοσιεύεται ἄρθρο τοῦ Ross μὲ τὸ ὁποῖο ἀνασκευάζονται ὅλες οἱ ἱστορικὲς παρατηρήσεις τοῦ Πιττάκη, ὁ ὁποῖος εἶχε ταυτίσει τὸν Μιλτιάδη καὶ τὸν Θεμιστοκλῆ ποῦ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφές, ὡς τοὺς ὁμώνυμους στρατηγούς τοῦ 5ου αἰ.

Ἡ ἀντιδικία μεταξὺ Ross καὶ Πιττάκη συνεχίστηκε στὶς ἐφημερίδες καὶ ὁ Ross, ἀγανακτισμένος, τέλος Αὐγούστου 1836, ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἢ ὁποία γίνεται δεκτὴ τὴν 1/13 Σεπτ. 1836 χωρὶς οἰαδήποτε τυπικὴ εὐχαριστία.

Εισηγητής της έναντίον του Ross ενεργείας ήταν ο Άλεξανδρος Ραγκαβής, ύποψήφιος επιγραφικός, ο οποίος έβλεπε με δυσμένεια τις σχέσεις του Ross με την Ακαδημία του Βερολίνου και ιδιαίτερα με τον Boeckh, ο οποίος τότε μεσουρανούσε. Ο Ross δικαίως θεωρούσε, ότι οι επιγραφές των νεωρίων, των οποίων έστειλε στον Boeckh αντίγραφα, ξεπερνούσαν τις επιστημονικές του δυνατότητες. Για τους Έλληνες όμως το όλο θέμα έγινε ζήτημα έθνικης φιλοτιμίας και αξιοπρεπείας, άποψη που ζημίωσε και την Ελλάδα και την επιστήμη.

Άρκετά άργά, τον Νοέμβριο του 1838, ο Όθων με διάταγμα άκύρωσε τις αποφάσεις του Argmansperg και δικαίωσε τον Ross.

Στο ήμερολόγιο του George Finlay (1799-1875)⁹⁸, στην έγγραφη της 23 Απριλίου 1834, γράφεται: «Πέρασα το πρωϊνό άσχολούμενος με ύποθέσεις που δέν όδηγοϋν πουθενά ή σε έθιμοτυπικές έπισκέψεις που κουράζουν. Έκανα τη συνηθισμένη ύπιασία. Δείπνησα στο σπίτι του κ. Maurer. Το βράδυ ήλθε ο Δρ. Ross και εκείνος και έγώ είχαμε μία μάλλον έντονη συζήτηση με την Έξοχότητά του τον Άντιβασιλέα, για ένα νόμο που λέγει ότι πρόκειται να έκδοθει με τον όποιο θα άπαγορεύεται ή δημοσίευση κάθε επιγραφής (που έχει βρεθεί στην Ελλάδα) έξω από το βασιλείο πριν αύτη τυπωθεί στο βασιλείο. Προσπαθήσαμε με κάθε τρόπο να του δείξουμε πόσο λαθεμένος και άσκοπος θα ήταν ένας τέτοιος νόμος, μάταια όμως – φαινόταν να χάνει την ψυχραιμία του».

Οι επιγραφές των νεωρίων βρέθηκαν τον Οκτώβριο του 1834 και ή συζήτηση γίνεται τον Απρίλιο. Η άπαγόρευση λοιπόν της δημοσίευσης αρχαίων χωρίς άδεια δέν έχει ως αρχική αίτία τις επιγραφές των νεωρίων αλλά πιθανότατα τον φθόνο που αισθάνονταν όρισμένοι, Πιττάκης, Ραγκαβής, για τη δραστηριότητα του Γερμανού αρχαιολόγου και την άναγνώρισή του στο Έξωτερικό, όπως πολυ καθαρά φαίνεται από την άλληλογραφία του Finlay και του Ross με τον W. M. Leake. Οι επιγραφές των νεωρίων, ή άποστολή του κειμένου τους από τον Ross στον Boeckh, ή κάπως άλαζονική στάση του Ross, έδωσαν το ήθικó έρεισμα στην Άντιβασιλεία για την έκδοση του διατάγματος 15510 της 14 Οκτωβρίου 1836.

Τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση ἡ Ἑλλάδα ἔμοιαζε λίγο μὲ τὴν ἄγρια Δύση τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ παλαιὰ κατάσταση τῆς Τουρκοκρατίας εἶχε ἐξαφανιστεῖ, ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα πρόβαλλαν νέοι ἄνθρωποι ποὺ διεκδικοῦσαν τὴ θέση ποὺ νόμιζαν ὅτι τοὺς ἄρμοζε στὴν ἱεραρχία τοῦ νέου κράτους. Οἱ ξένοι, οἱ Βαυαροί, πρῶτευαν καὶ σὲ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς τὰ μνημεῖα προκαλοῦσαν ἔντονο ἐνδιαφέρον. Αὐτὸ τοὺς ἔφερε, τὸν Ross τουλάχιστον, σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Ἕλληνες.

Ἡ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. Εἶδαμε πρωθυστέρως ὅτι ὁ Ross παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία καὶ ἡ παραίτησή του ἔγινε δεκτὴ στὶς 1/13 Σεπτεμβρίου 1836. Ἡ θέση του ἔμεινε κενὴ καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Προϊσταμένου τῆς Ὑπηρεσίας τὰ χειριζόταν ἡ Γραμματεία. Ὁ συνεργάτης τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Πιττάκης διορίστηκε Ἐφορος τοῦ Δημοσίου Κεντρικοῦ Μουσείου μὲ μισθὸ 200 δραχμῶν κατὰ μῆνα καὶ συνεργάτη τὸν Ἀθανάσιο Ἰατρίδη, στὸν ὁποῖο δόθηκε μισθὸς 180 δραχμῶν. Στὸν Πιττάκη ἀνατέθηκε ἀκόμη καὶ ἡ λοιπὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἐπίβλεψη τῶν ἀνασκαφῶν τῆς πόλεως⁹⁹.

Τὸ ἄρθρο Ζ΄ τοῦ διατάγματος, μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ νέα διάρθρωση τῆς Ὑπηρεσίας, περιέχει ἀπαγορευτικὲς δημοσίευσης ἀρχαίων διατάξεις οἱ ὁποῖες προκάλεσαν ὅπως εἶδαμε, τὴν παραίτηση τοῦ Ross:

« Ζ΄. Ἀναφορικῶς εἰς τὸν ὅρισμόν Γ΄ δηλοῦται ρητῶς ὅτι:

1) Οὐδεὶς ἐπιφορτισμένος ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας ὑπάλληλος εἰς οὐδεμίαν περίστασιν καὶ ἐν οὐδεμιᾷ προφάσει δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ἄνευ ἀδείας τῆς Γραμματείας περὶ ἀντικειμένων τῆς ἀρχαιολογίας, ἀνηκόντων εἰς τὸ δημόσιον καὶ ἐρχομένων εἰς χεῖράς του ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του.

2) Ἐπίσης δὲν τολμᾷ νὰ γνωστοποιήσῃ ἀντίγραφα ἢ ἀντίτυπα μὴ ἐκδεδομένων εἰσέτι ἀρχαιοτήτων ἢ, ἀναλόγως τοῦ ἄρθρου 99 τοῦ διατάγματος περὶ ἀρχαιοτήτων, νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ γίνωσι τοιαῦτα ἀντίγραφα ἄνευ ἀνωτέρας προσταγῆς ἢ ἀδείας.

3) Ὁ ἔφορος διὰ πᾶσαν ἄδειαν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰ ρηθέντα θέλει ἐκδώσει, εἶναι ὑπεύθυνος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματεῖαν».

Ἡ νέα κατάσταση τῆς Ὑπηρεσίας φαίνεται ὅτι δὲν ἱκανοποιῶσε τὴν Κυβέρνηση. Ἡ ἀποχώρηση τοῦ Ross τὴν στέρησε ἀπὸ ἓνα πρόσωπο μορφωμένο, ἀναγνωρισμένο στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ ἱκανὸ νὰ χειρίζεται ἐπιστημονικῶς τὰ θέματα τῶν ἀρχαίων. Ἐπειδὴ, ἴσως γιὰ οἰκονομία, δὲν ἐπιθυμοῦσε ἡ κυβέρνησις δημιουργία νέων θέσεων, προσπάθησε νὰ λύσει τὸ θέμα τῆς ἔλλειψης ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ μὲ τὴ δημιουργία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία περιλάμβανε ἄτομα διακεκριμένα γιὰ τὴ μόρφωσή τους. Μὲ τὸ διάταγμα τῆς 6/18 Νοεμβρίου 1836 ποὺ ἀκολουθεῖ ὀρίζονται τὰ καθήκοντα τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὰ μέλη τῆς:

«Κατὰ συνέπειαν τοῦ ἄρθρου 7 τῆς ἀπὸ 2/14 Ὀκτωβρίου 1836 καὶ ὑπ' ἀριθ. 15510 ἡμετέρας ἀποφάσεως περὶ τῆς ὑποσημειουμένης ὑποθέσεως καὶ γνωμοδότησιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν:

1) Μέλη τῆς κατὰ τὸ ρηθὲν ἄρθρον διοριστέας Ἐπιτροπῆς διορίζομεν τοὺς ἀκολουθοῦντες Κυρίους:

Γεώργιον Αἰνιᾶνα, Γεώργιον Ἀργυρόπουλον, (Ἰωάννην) Βενθύλον, Γ. Γεννάδιον, Γ. Ψύλλαν, Κωνσταντῖνον Σχινᾶν, Παναγιώτην Σουτσοῦν.

2) Εἰς τοὺς Κυρίους τούτους θέλουν ἀνατεθῆ τὰ εἰς τὸ ρηθὲν ἄρθρον διαγραφόμενα ἐπιστημονικὰ χρέη καὶ ὅσα μετ' αὐτῶν συνεχόμενα καὶ ἀνάλογα ἐκ τῶν τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιολογικῶν Συλλογῶν, κατὰ τὸν ἀπὸ 10/22 Μαΐου 1834 νόμον, ἐγκρίνει ἡ Γραμματεία.

3) Εἰς τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης τὰς ἐργασίας λαμβάνουν μέρος ὡς ἔκτακτα μέλη:

α) Ὁ ὑπουργικὸς σύμβουλος τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, εἰσηγητῆς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου Κ. Ἀ. Παγκαβῆς.

β) Ὁ ἔφορος τοῦ Μουσείου Κ. Πιπτάκης καὶ

γ) Οἱ εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Ἀκροπόλεως ἀσχολούμενοι ἀρχιτέκτονες Σάουμπερτ καὶ Ἄνσεν.

4) Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας θέλει δώσει εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ὁδηγίας περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς τάξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς¹⁰⁰».

Πρακτικά τῆς συνεδρίασως
τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιτροπῆς κα-
τὰ τὴν 13 Μαΐου 1857.

Παρόντες ἦσαν ἐν τῇ μυστῇ

οἱ κ.κ. Ψύλλος,

Γ. Ἀρμενοπουλὸς

κ. Σκινῆς.

Γ. Γενναΐδης

Ἰ. Βενδιλίος

Σ. Πιπλάνης

Α. Π. Πάγκαλος.

Ὁ κ. Πιπλάνης ἀνέγνω ἐν δυνάμει ἐπι-
τακτικῆς πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπι-
τροπὴν τοῦ ἀπ' οὐδὲ ἀνέγραψε τὴν ἐπιβάνου
αὐτῆν, οὗτις ἐστὶν αὐτῶν αὐτῶν ἐν
ἐπιτροπῇ ὡς ἐπαρκετέρας ἐστὶ ἀνεγχε-
ρῆσαι καὶ τὸν τίτλον καὶ ἀρχαῖον
πρὸς τὸν ἀποστολῆς οὗτις αὐτῶν,
καὶ καὶ ἀνεγχετέρας ἐστὶ ἐπιβάνου
ἐν ἀποστολῇ, καὶ πρὸς αὐτῶν καὶ
τοῦ παρθερίου αὐτῶν, καὶ καὶ τὸν ἐπι-
βάνου ἐστὶν πρὸς τὸν αὐτῶν καὶ
τοῦ οὗτις ἀποστολῆς ἐν ἐπιβάνου,
καὶ ἐπιβάνου ἐστὶν καὶ ἐπιβάνου ἀποστολῆς
καὶ πρὸς τὸν ἐπιβάνου καὶ τὸν παρ-
θερίου πρὸς, καὶ καὶ ἐπιβάνου ἐστὶν
ἐν τῇ ἐπιβάνου ἐστὶν ἐπιβάνου καὶ
ἐπιβάνου, καὶ ἀποστολῆς ἐστὶν καὶ

Τὸ πρακτικὸ τῆς πρώτης συνεδρίασης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς (ΑΑΕ).

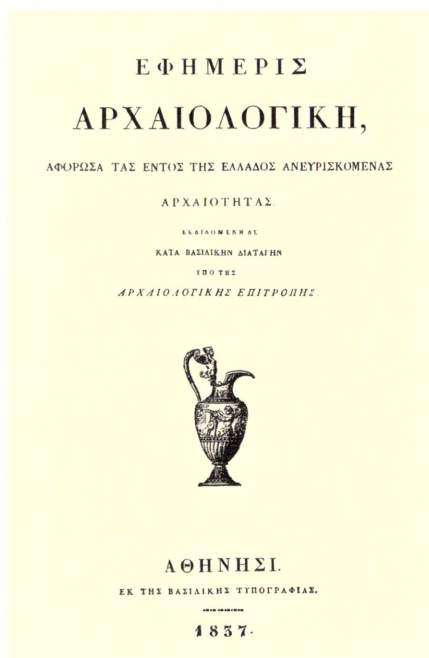
Ἡ ἐνδεκαμελής Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ συνεδρίασε συνολικῶς 13 φορές, τὴν πρώτη σὺς 13 Μαΐου 1837 καὶ τὴν τελευταία σὺς 15 Ὀκτωβρίου 1838. Οἱ συνεδρίες γίνονταν, κατὰ ἡμέρα Τρίτη, σὺς 3 μ.μ. στὰ γραφεῖα τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Στὴν πρώτη συνεδρία διαβάστηκε ἀπὸ τὸν Πιττάκη ἔκθεσι τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ στὴν Ἀκρόπολι καὶ ἀποφασίστηκε ἡ ἔκδοσι ἀρχαιολογικοῦ περιοδικοῦ. Στὴ δευτέρῃ συνεδρία τῆς 15 Ἰουνίου 1837 καθορίστηκε τὸ πρόγραμμα τῆς ἔκδοσι τοῦ περιοδικοῦ. Κατὰ τὸν προϋπολογισμό ποῦ παρουσίασε ὁ Ἄ. Ραγκαβῆς τὰ ἔξοδα γιὰ 1.000 ἀντίτυπα τοῦ περιοδικοῦ θὰ ἦσαν 841 δραχμὲς καὶ τὰ ἔσοδα 6.000! Τοῦτο δὲν πραγματοποιήθηκε. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἀπούλητα ἀντίτυπα τοῦ πρώτου τεύχους. Κατὰ τὶς συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν ὀρίστηκε ὁ τίτλος τοῦ περιοδικοῦ. Τὸ ἐγκριτικὸ τῆς ἔκδοσις τοῦ διάταγμα ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν Ὅθωνα¹⁰¹ λέγει ὅτι «Θεωρήσαντες τὸν διὰ τοῦ ἀπὸ 10/22 Ἰουνίου ὑπ' ἀριθ. 13433 ἀναφορᾶς τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματείας καθυποβληθέντα Ἡμῖν προϋπολογισμόν τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς συγγράμματος, ἐγκρίνομεν αὐτὸν μὲ 841 / ὀκτακοσίας τεσσαράκοντα μιᾶς / Δραχ. κατὰ μῆνα καὶ διατάττομεν νὰ γίνῃ ἀνυπερθέτως ἔναρξις τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος τούτου».

Ἔτσι ἄρχισε ἡ πορεία τοῦ παλαιότερου ἑλληνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ περιοδικοῦ καὶ ἐνὸς ἀπὸ τὰ παλαιότερα τοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ ὀρισθεῖ οὔτε ἡ ὀνομασία του.

Μνημονεύεται ὡς ἐνδεικτικὸ στοιχεῖο τοῦ πνεύματος ὀρισμένων τῶν τότε ἀνθρώπων, ὅτι τὸ πρῶτο κείμενο ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ πρῶτο τεῦχος τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς* (Ὀκτωβρίου 1837, 5-13) εἶναι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ, *Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων μνημείων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη*. Ὁ Ραγκαβῆς θεωροῦσε τὴν *Ἐφημερίδα Ἀρχαιολογικῆ* ὡς σημαντικὸ ἐπίτευγμα γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων καὶ μὲ τὴ συνοπτικὴ του ἱστορία ἤθελε νὰ ἐξάρει τὰ ὑπὲρ τῶν μνημείων ἔργα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

Μὲ ὅσα προηγοῦνται ἐκτέθηκε, μὲ πολλὴ συντομία ἀλλὰ καὶ μὲ ἐνδεικτικὲς λεπτομέρειες, ἡ πορεία τῆς Ἀρχαιολογικῆς

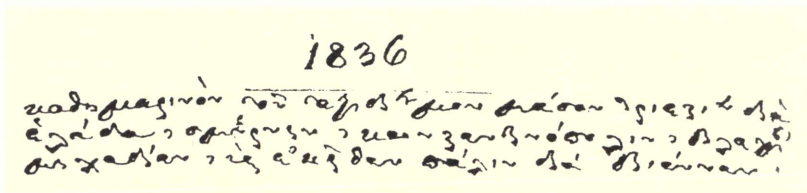
Υπηρεσίας ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωση ἕως τὸ τέλος τοῦ 1836. Κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ ἔλλειψη ἀρκετῶν καταλλήλων ἀνθρώπων ποὺ θὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ ἀρχαῖα. Δύο, οἱ περισσότερο μορφωμένοι, ἕνας Ἕλληνας, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης κι ἕνας Γερμανός, ὁ Ludwig Ross, μετὰ ἀπὸ σύντομη ὑπηρεσία τους παραμερίστηκαν. Ἐκεῖνο ποὺ χρειαζόταν ἡ ἐποχὴ ἦταν τὸ σύστημα, ἡ μέθοδος καὶ ἡ ἀναγνώριση τῶν προβλημάτων. Ἕνας ἄνθρωπος, μόνος, ὁ Πιττάκης, μὲ βοηθὸ του τὸν Ἰατρίδη, προσπαθοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσει ζητήματα ποὺ ξεπερνοῦσαν κι αὐτὸν καὶ τὴν ἐποχὴ του. Εἶναι φανερὴ ὅμως ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐνέργειες ποὺ θὰ δημιουργήσουν πρόοδο, θὰ προστατεύσουν τὰ ἀρχαῖα καὶ θὰ βάλουν τὰ θεμέλια γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτη τους. Τοῦτο θὰ γίνεῖ μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, τῆς ὁποίας ἡ ἴδρυση μόνον ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῶν ἐπόμενων σελίδων.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ πρώτου τεύχους τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς*. Τὰ ἐπόμενα τεύχη τυπώνονταν χωρὶς ἐξώφυλλο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μπέλλιος (1772-1838).

Ὁ τίτλος τοῦ ἡμερολογίου τοῦ τελευταίου μεγάλου ταξιδιοῦ τοῦ Κωνστ. Μπέλλιου: «1836, Καθημερινὸν τοῦ ταξιδίου μου μέσον Τριεστίου διὰ Ἑλλάδα, Σμύρνην, Κωνσταντινούπολιν, Βλαχίαν, Μηχαδίαν καὶ ἐκεῖθεν πάλιν διὰ Βιέννην».

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΕΛΛΙΟΥ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα ξαφνικῆς ἐμπνευσης. Ἡ ἰδέα τῆς ὀργάνωσης τῆς προστασίας, περιουλλογῆς καὶ μελέτης τῶν ἀρχαίων μνημείων ὑπῆρχε ἀπὸ τὴ συγμῆ τῆς ἔκρηξης τῆς Ἐπανάστασης. Γιὰ πολλοὺς λόγους ἕως τὸ 1837, παρὰ τὴ σύσταση, τὸ 1829, τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου στὴν Αἴγινα καὶ τὸ 1834 Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἡ κρατικὴ φροντίδα δὲν ἦταν ἐπαρκῆς.

Τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὴν παρουσία, γιὰ λίγο, τοῦ Ross καὶ τὶς προσπάθειες τοῦ Πιττάκη, δὲν προχωροῦσαν. Μία αἰτία ἦταν ἡ κρατικὴ φτώχεια, σημαντικότερη ὅμως ἦταν ἡ ἔλλειψη τῶν καταλλήλων ἀνθρώπων, δραστηρίων καὶ μορφωμένων, ποὺ θὰ ἐπάνδρωναν τὴν Ὑπηρεσία. Ἄλλες αἰτίες ἦταν ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τὰ μνημεῖα καὶ ἡ ἀνθησι τῆς ἀρχαιοκαπηλίας. Ἡ ἀνάπτυξή τῆς εἶχε ὡς αἰτία τοὺς περιηγητές, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ἐντελῶς ἐλεύθερα, διενεργοῦσαν μικρὲς ἀνασκαφές. Ὅρια ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαιοκαπήλους καὶ τοὺς φιλαρχαίους δὲν ὑπῆρχαν. Ὁ Gropius ὑπῆρξε ἀρχαιοκάπηλος, φιλέλλην καὶ σύμβουλος τῆς Ἐταιρείας (1837-1848). Μεγάλῃς ἐκτίμησῃς ἔχαιραν στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι ὁμότεχνοί του.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀποτελεῖ τὴν πρώτη καὶ κύρια, γιὰ πολλῆς δεκαετίας, ουστηματικὴ προσπάθεια προστασίας τῶν ἀρχαίων καὶ καλλιέργειας τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμῃς. Ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡ δραστηριότητά τῆς ἐκάλυπτε τὴ δράση τῆς μονομελοῦς κρατικῆς ὑπηρεσίας, τῆς ὁποίας ὁ προϊστάμενος, ὁ Γενικὸς Ἐφορος, ἀποτελοῦσε σχεδὸν ἀποκλειστικὸ ὄργανο ἐκτελέσεως τῶν ἀνασκαφῶν τῆς. Μόλις μὲ τὴν εἴσοδο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Παναγιώτη Καββαδία καὶ ἐν συνεχείᾳ πλειάδος λαμπρῶν Ἐφόρων ἀντιστρέφονται οἱ ρόλοι, ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ περιορίζεται ἡ δράση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας σὲς ἀνασκαφές καὶ τὶς δημοσιεύσεις.

“Ότι ὁ πρωτεργάτης τῆς ἴδρυσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἦταν ὁ ὁμογενὴς Κωνσταντῖνος Μπέλλιος, πλούσιος ἔμπορος τῆς Βιέννης καὶ τιλοῦχος, εἶχε γίνεи γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Χατζῆ, ἤδη ἀπὸ ἀρκετὲς δεκαετίες¹⁰². Πλήρως ἀποδείχτηκε τοῦτο μὲ τὴ δημοσίευση, ἀπὸ τὸν Β. Π. Παναγιωτόπουλο, τμήματος τοῦ ταξιδιωτικοῦ ἡμερολογίου τοῦ Μπέλλιου ποὺ ἀφορᾷ τὴ διαμονή του στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1836 καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1837¹⁰³.

Στὸ μέρος τοῦ χειρογράφου ποὺ ἐξέδωσε ὁ Β. Π. Παναγιωτόπουλος, ὁ Μπέλλιος διηγεῖται (ἐγγραφή τῆς 17 καὶ 18 Ἰανουαρίου 1837) τὴ σύντομη ἱστορία τῶν συνεννοήσεών του μὲ τὸν Πιττάκη γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐταιρείας. Τὸ ὀγκῶδες δεμένο χειρόγραφο βιβλίον τοῦ ἡμερολογίου, μοῦ εἶχε δεῖξει πρὶν ἀπὸ χρόνια ὁ καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀριστοτέλης Σταυροπούλος († 1994), φίλος τῶν ἀρχαίων, ἐταῖρος καὶ ἱστορικὸς τῆς ἐπιστήμης του. Εἶχε μεταγράψει τμήματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἡμερολογίου τοῦ Μπέλλιου, τὰ ὁποῖα μοῦ ἔδωσε νὰ δημοσιεύσω. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μεταγραφῆς του συμπίπτει μὲ τὸ κείμενο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Β. Π. Παναγιωτόπουλος. Τὰ ἄγνωστα μέρη τοῦ ἡμερολογίου, μεταγραφῆς Σταυροπούλου, περικλείονται ἐδῶ σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες [ ]. Τὸ λοιπὸ κείμενο ἀνήκει στὴν ἔκδοση Παναγιωτοπούλου. Τὰ ἐντὸς παρενθέσεων ἀποσιωπητικά (...) σημαίνουν παράλειψη τμήματος τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐκδότη, ὅπως ὁ ἴδιος μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δηλώνει στὴ δημοσίευσή του.

Ὁ Παναγιωτόπουλος χῶρισε τὸ ἡμερολόγιο σὲ τέσσερις ἐνότητες. Ἀπόσπασε δηλαδὴ ἀπὸ τὸ σύνολο τμήματα μὲ τὰ ὁποῖα σχημάτισε τὸ τμήμα *Ἀρχαιολογικά* (ἐγγραφὲς τῆς 3, 12, 17, 25 Ἰανουαρίου, 2 Φεβρουαρίου, 2 Μαρτίου 1837), *Ὁ κόμης Ἀρμανσπεργκ* (ἐγγραφὲς τῆς 9, 10 Ἰανουαρίου 1837), *Στὸ Παλάτι* (ἐγγραφὲς τῆς 25 Φεβρουαρίου, 4 Μαρτίου 1837). Στὴν ἐδῶ ἀναδημοσίευση ἀκολουθεῖται ἡ τάξη τοῦ ἡμερολογίου μὲ τὶς προσθήκες τῶν ἀναγνώσεων Σταυροπούλου.

Δὲν γνωρίζω ἂν τὸ κείμενο τοῦ Μπέλλιου ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ ὀλόκληρο τὸ ἀθηναϊκὸ ἡμερολόγιό του. Ἐλπίζω ὅτι κάποτε αὐτὸ θὰ διαφωτισεῖ καὶ ὅτι θὰ γνωσθεῖ ἂν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα στοιχεῖα ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὁ Σταυρό-

πουλος με είχε βεβαιώσει ότι δεν υπήρχαν.

Ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἡμερολογίου ποὺ δημοσίευσε ὁ Β. Π. Παναγιωτόπουλος, παραλείπω ἐγγραφὲς τῆς 2 καὶ 3 Δεκεμβρίου 1836, στὶς ὁποῖες περιγράφεται ἡ διαμονὴ τοῦ Μπέλλιου στὴν Πάτρα.

Ὁ Κωνσταντῖνος Δημ. Μπέλλιος γεννήθηκε στὶς 7 Μαρτίου 1772 στὴ Φιλιππούπολη καὶ πέθανε στὴ Βιέννη στὶς 11 Δεκεμβρίου 1838· οἱ γονεῖς του κατάγονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Λινοτόπι τοῦ νομοῦ Κοζάνης. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μπέλλιου ἐγκραταστάθηκε τὸ 1776 στὸ Βουκουρέστι, ἀπὸ ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος πῆγε τὸ 1792 στὴ Βιέννη. Ἐκεῖ ἔμεινε ὡς τὸν θάνατό του ἀσχολούμενος μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὰ χρηματιστηριακὰ μὴ παραμελώντας ὅμως τὴν πνευματικὴ του καλλιέργεια. Σὲ ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν μετέφρασε ἀπὸ τὰ γερμανικὰ τὸ βιβλίο τοῦ Campe «Τοῦ νέου Ρομπινσὸν συμβάντα» (α΄ ἔκδ. 1792, ἀνατύπωση 1819). Ἀπέκτησε μεγάλη περιουσία καὶ τὸ 1817 ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Α΄ τὸν ὀνόμασε βαρῶνο (Konstantin Freiherr von Bellio). Στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸ 1832 οἷτι καὶ κτήματα, τῶν ὁποίων τὴν ἐπιμέλεια εἶχε ὁ Λουκάς Πύρρος, ἐταῖρος ἀργότερα τῆς Ἑταιρείας. Ἔκανε ἀρκετὰ ταξίδια εἴτε γιὰ ἐμπόριο εἴτε γιὰ νὰ ἀυξήσει τὶς γνώσεις του. Τὸ τελευταῖο του ἦταν στὴν Ἑλλάδα τὸ 1836-1837. Τὸ 1837 δώρισε τὴν ἀθηναϊκὴ περιουσία του, ἀξίας 77.000 δραχμῶν, στὸ δημοτικὸ νοσοκομεῖο τῆς Ἀθήνας, ὅπως καὶ τὰ βιβλία του (771 τόμοι, 1.886 τίτλοι), ποὺ βρίσκονται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἄφησε ἐπίσης κληροδότημα γιὰ νὰ σπουδάζουν νέοι Ἕλληνες στὸ Μόναχο.

ΤΟ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΕΛΛΙΟΥ

12 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ. Τὸ πρωῖ εἰς τὰς 4^{1/2} ὥρας καλὸν ἄνεμον ἔχοντας, ἐμισεύσαμεν ἀπὸ τὸ Καλαμάκι καὶ πλέοντες ἐφαίνοντο καθ' ὁδὸν ἀριστερὰ τὰ Μέγαρα, κείμενα εἰς λίαν ὠραίαν θέσιν εἰς ὄχθον, παρακάτω, ὅλον δεξιὰ, ἢ Σαλαμίνα καὶ ἄντικρυ αὐτῆς δεξιὰ ἢ Αἴγινα. Ὁραῖες θέσεις καὶ ὠραιότητα θεά! Τέλος πάντων περὶ τὴν 1^{1/2} ὥραν μετὰ τὸ μεσημέρι, φορτώσαντες τὰ πράγματά μας εἰς μικρὰ ὀχήματα μὲ ἐν ἄλογον, ὡς ἐκεῖνα τῆς Βιέννης, ἅπερ σκουπίδια ἐκ τῆς πόλεως ἐβγάζουν, καὶ ἡμεῖς ἐμβάντες εἰς τὸ ὄχημα τῆς πόστας, ὅπερ καλὸν ἐστί, καὶ τὸ ὁποῖον συνεχῶς πηγαίνει καὶ φέρνει ἀνθρώπους διὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας, ἐφθάσαμεν εἰς μισὴν ὥραν εἰς Ἀθήνας δι' ἐνὸς δρόμου λίαν καλοῦ.

Εἰς Ἀθήνας φθάσαντες καὶ ρωτώντας περὶ τοῦ ἐπιστατοῦντος τὰ κτήματά μου Λουκᾶ Πύρρου¹⁰⁴, ἠῦρον αὐτὸν καὶ ρωτώντας τὸν περὶ τοῦ οἴκου μου, ἂν εἶναι ἐλεύθερος, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἐβγαίνοντας ἀπὸ τὸ σπίτι ὁ Μινίστρος τοῦ πολέμου Σμάλιτς (Παυαρός)¹⁰⁵, ἐκατοίκησεν εἰς αὐτὸ κάποιος Γεώργιος Ἀθανασίου, μέλος τοῦ κριτηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἕως οὗ κατανοδωθῶ, καὶ τότε ἀμέσως ἐβγαίνει. Πηγαίνων λοιπὸν εἰς τὸν οἶκον μου, διὰ νὰ τὸν εἶπωμεν νὰ ἔβγη, ἀπεκρίθη ὅτι ἀμέσως δὲν δύναται· καὶ ὅτι ὁ κύρ Λουκᾶς δὲν τὸν εἶπεν ὅτι τόσοσ ὀγλήγορα θὰ φθάσω εἰς Ἀθήνας καὶ πλῆθος τοιαύταις φλυαρίας παρ' ἐνὸς καὶ ἄλλου μέρους. Ὁ κύριος Λουκᾶς ἐφέρθη καὶ κατὰ τοῦτο καθὼς καὶ μέχρι τοῦδε ἀχρεϊέστατα, ὡς εἶναι καὶ ὁ χαρακτήρας του· ἐπειδὴ ἀπὸ τοὺς 1833, καθ' ὃν καιρὸν ἄρχισε νὰ ἐπιστατῆ τὰ κτήματά μου, ὄχι ὅτι οὔτε ὀβολὸν ἔστειλέ μοι, ἀλλ' οὔτε μοι ἔγραψε κἄν περὶ καταστάσεως αὐτῶν· ἐξ ἐναντίας μοι ἔλεγε διὰ γραμμάτων του, ὅτι ὁ οἶκος μου, ἀπὸ ἔλλειψιν ἐνοικατόρων πολλάκις κενὸς ἴσταται. Ἦδη πληροφοροῦμαι ὅμως ἐναργέστατα ὅτι, ὄχι μόνον ποτὲ κενὸς δὲν ὑπῆρξεν, ἀλλὰ καὶ ἐνοίκια μεγάλα ἐπῆρεν ὁ ἀσυνείδητος καὶ ἔβαλεν αὐτὰ εἰς τὸν μιαρὸν κορβανάν του, ὁ ἀργυροκλέπτης. Ἄς εἶναι, εἶπον καθ' ἑμαυτόν, θέλω σοὶ πληρῶσθαι σὺν τῷ τόκῳ αὐτῶν ἀξιοπρεπῶς. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐβιάσθην νὰ ἔλθω

εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τὸ φέρον τὸ ὄνομα τῆς πρωτευούσης τῆς Παυαρίας «Μόναχον» καλούμενον. Δεσπότης αὐτοῦ ὑπάρχει κάποιος Ἀναστάσιος Παναγιώτου, χρηματίσας πρὸ χρόνων μάγειρος εἰς ἓν ποταπότατον ξενοδοχεῖον τῆς Βιέννης εἰς τὸ ὁποῖον ἔτρεχον τὰ σκύβαλα τῶν ἐν Βιέννῃ Γραικῶν καὶ μὴ δυνηθεὶς πλέον νὰ ξεγυμνώσῃ αὐτούς, ἔτρεξεν εἰς Ἑλλάδα νὰ συστήσῃ τὸ φλάμπουρον τῆς ἀρπαγῆς του· ὥσπερ αὐτός, τοιοῦτον καὶ τὸ ξενοδοχεῖον του καὶ τὸ κακοηθέστατον γύναιον του. Τοιαύτην ἀκαθαροσίαν καὶ ἀκαταστασίαν μῆτε εἶδον μῆτε νὰ εἰδῶ ἐλπίζω. Εἰς τοιοῦτον ξενοδοχεῖον ἔπρεπε νὰ οἰκίσω! Εἰς τοιαύτην ἀκαθαροσίαν νὰ εἰσέλθω, μοὶ ἐφάνη ὅτι ὑπάρχω κατάδικος διὰ τὴν Σιβηρίαν, καὶ τοῦτο ἐξ αἰτίας τοῦ βαρβάρου καὶ ἀδιανθρώπου Λουκᾶ. Τὸ ταλαίπωρον αὐτὸ σπῖτι τοῦ Ξενοδοχείου, κτῆμα τοῦ τελευταίου ὄν, εἶναι κτισμένον μὲ χῶμα καὶ ξύλα καὶ ἀσπρισμένον ἔξωθεν μὲ ἄσβεστον διὰ νὰ ἔχη ὀνομασίαν οἴκου· οἱ θύραις καὶ τὰ παράθυρα, καθὼς καὶ τὸ ἐπίπεδον, δέχονται τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν· τόσον καλὰ προσαρμοσμένα εἶναι. Μ' ὄλον τοῦτο παίρνει ὁ Λουκᾶς δι' αὐτὸ ἐνοίκιον περίπου τῶν 800 ταλλαρίων τὸν χρόνον, καὶ ὁ ἐδικός μου οἶκος, ὁ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν κτισθεὶς, μὲ τοῖχον χονδρότατον, ἐστέκετο κενός, κατὰ τὸν Λουκᾶν.

13 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ. Σήμερον ὅλην τὴν ἡμέραν σχεδὸν ἠνασχολούμην ποιῶν βίζιτας τῷ Ἀουστριακῷ Μινίστρῳ κυρίῳ Πρόκες¹⁰⁶, τῷ Σεκρεταρίῳ του μπαρόνῳ Βαρθολομαίῳ Τέστα, τῷ Ἀουστριακῷ κονσόλῳ κυρίῳ Γροπίῳ¹⁰⁷, τῷ Αὐθέντη Καρατζιᾷ καὶ Δόμνῳ Ραλοῦ, τῷ ποστ(ελνίκῳ)^{107α} Κωνστ. Βλαχούτζῃ καὶ ποστ(ελνίκῳ) Ρίζῳ Νερουλῷ¹⁰⁸ καὶ Μινίστρῳ Ἑλλάδος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, τῷ ἱατρῷ Ἀναστασίῳ Λευκίᾳ¹⁰⁹ καὶ ἄλλοις πολλοῖς, τῷ ὁποίῳ εἶπον ὅτι θέλω νὰ κάμω βίζιταν καὶ τῷ Κόμητι Ἀρμανοπεργ¹¹⁰ καὶ νὰ μοὶ εἰπῇ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν διὰ νὰ ὑπάγω (...).

17 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, ΣΑΒΒΑΤΩ. Σήμερον περὶ τὴν δεκάτην ὥραν πρὸ τοῦ μεσημερίου, ἐλθόντος τοῦ φίλου κυρίου Ἀνδρέα Κομππατῆ¹¹¹, ἐπήγαμεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἣτις κεῖται εἰς κορυφὴν ἑνὸς μικροῦ βουνοῦ, διὰ νὰ ἰδῶμεν τὰς ἐκεῖ σωζομένας ἀρχαι-

ότητας. Ἦύραμεν ἐκεῖ καὶ τὸν ἐφοροῦντα ἐπὶ τούτων κύριον Πιττάκιον, ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ ἐραστὴν καθ' ὑπερβολὴν τῶν μινάντων λειψάνων. Τὸ ὑπερβολικὸν ψύχος καὶ ὁ σφοδρὸς ἄνεμος μὲ ἐμπόδισε νὰ ἰδῶ τὰ πάντα μὲ περιέργειαν. Εἰς τὸ ἐκεῖ μουσεῖον εἰσελθόντες, εἶδον μίαν ἀρχαίαν σιδηρὰν περικεφαλαίαν, κρανία ἱκανὰ καὶ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, λόγχαις, τρίχες κεφαλῆς, ἅπερ ἠύρέθησαν εἰς ἓνα σαρκοφάγον, μάρμαρα μὲ ἐπιγραφὰς διαφόρους, καὶ τὰ τούτων ὅμοια, τὰ πάντα ἀρχαιότατα καὶ Ἑλληνικά. Εἰς πολλὰ κρανία ἐφαινοντο καὶ τὰ δόντια, ἀσπρότατα καὶ λίαν γερά. Ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν περὶ τὴν 1^{1/2} ὥραν μετὰ τὸ μεσημέρι ἐπῆγα εἰς τὸν οἶκον τοῦ μπεῖζαδὲ Γιώργου Καρατζιά καὶ τοῦ ἔκαμα βίζιταν· ἤῤρα ἐκεῖ καὶ τὴν ἀρχόντισσάν του καὶ ὄλην τὴν φαμελίαν του, ὑγιαίνουσας καὶ καλῶς ἔχουσας.

Εἰς ἀπουσίαν μου ἦλθεν ὁ Μινίστρος κύριος Ρίζος Νερουλὸς καὶ ὁ κύριος Γεώργιος Σταύρου¹¹² διὰ νὰ ἐπισκευθοῦν, καὶ εἰς τὸν οἶκον μου μὴ εὐρόντες με, μοὶ ἄφησαν μπλέτα. Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐπῆγα καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Ἀττικῆς διὰ νὰ τὸν ἐπισκευθῶ μεθ' οὗ καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰς συνδιαλέξεις ἐμβαίνων δὲν τὸν ἤῤρον τόσον δυνατὸν εἰς αὐτάς, ὡς ἐφантаζόμην καὶ ὡς ὄντα πρόεδρον τῆς ἤδη ἑλληνικῆς Ἀγίας Συνόδου καὶ τέλος πάντως ὡς ἔδει· ὁ ἄνθρωπος ὅμως φαίνεται νὰ εἶναι ἀγαθός. Μικρὸς εἰς τὸ ἀνάστημα τοῦ σώματός του, ἐλυπεῖτο, μ' ὄλην τὴν ἀπλότητά του, διότι ἢ ἐδῶ ἐκκλησία δὲν γνωρίζει διὰ κεφαλήν τῆς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν μας. Ἀναχωρῶν ἀπὸ τὴν πανιερότητά του εἰσηλθὼν εἰς τὸ κατάλυμά μου διὰ νὰ ἀναπαυθῶ.

ΚΛΙΜΑ ΚΑΙ ΟΣΠΗΤΙΑ ΑΘΗΝΩΝ. Τὸ κλίμα τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μὲν καλόν, διότι σπανίως ὁ ἥλιος ἐκλείπει τοῦ ὀρίζοντος, πλὴν ὁ βόρειος ἀήρ, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ χειμῶνος, εἶναι διαπεραστικώτατος καὶ ἐπομένως λίαν αἰσθαντικός, ὥστε ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι προσεκτικὸς καὶ ἐξαιρέτως τὸ πρωῖ καὶ τὸ ἑσπέρας μετὰ τὸ βασίλευμα τοῦ ἡλίου. Αἱ βροχαὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ βορείῳ ἀέρι εἶναι ψυχραὶ καὶ λάσπαι ἱκαναὶ γίνονται.

Τὰ ὀσπήτια τῶν Ἀθηνῶν, ἅπερ εἰς διάστημα ὀλίγου και-

ροῦ ἔγιναν, ἐκατασκευάσθησαν οὐχὶ μόνον μὲ βίαν καὶ ἄκραν οἰκονομίαν, μὲ λάσπαις καὶ ξύλα, καὶ μὲ ἀσβέστην ἀσπρισμένα, ἀλλὰ καὶ διὰ αἰσχροκέρδειαν, διὰ νὰ δίδουν τοῖς δεσποταῖς αὐτῶν εἰσόδημα 20 καὶ 25 εἰς τὰ ἑκατόν, χωρὶς νὰ σκεφθοῦν οἱ ἀνόητοι ὅτι μῆτε πέντε χρόνους δὲν θέλουν διατηρηθῆ, πρέπει νὰ γκρεμισθοῦν, ὅτι τὰ τεῖχη των μ' ὅλις 5 δακτύλων χόντρος ἔχουν. Σπήτια κτισμένα ἄνευ ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἄνευ ἀρμοδίας διαρῆσεως ἀπὸ τεχνίτας ἀμαθεῖς καὶ τῶν κανόνων τῆς τέχνης ὑστερημένοι. Τὰ σανίδια τοῦ ἐπιπέδου των κατατρυπημένα καὶ ἀνώμαλα, δάκτυλα ἠμποροῦν νὰ διέλθουν· καὶ τὸ χεῖριστον, μῆτε εἰς τὸ ἐπίπεδον, μῆτε εἰς τὸ ταβάνι χῶμα δὲν ἔβαλον, καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ ἄνεμοι διαπερνοῦν ἀκολύτως, καὶ τὸ καλοκαίρι πιθανὸν καὶ αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου κατακαίουν τοὺς κατοικοῦντας αὐτά· μῆτε φούρνους ἔχουν, ἀλλὰ μῆτε γωνίας, τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν μεταχειρίζονται κάρβουνα εἰς μαγκάλια διὰ νὰ θερμαίνουσιν διὰ μερικὰς στιγμὰς τὸν διὰ τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων εἰσερχόμενον ἄνεμον καὶ ψύχραν. Τὰ σίδηρα τῶν παραθυρίων των, καὶ αἱ κλειδαῖαι τῶν θυρῶν των δουλευμένα καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὸν τυχόντα καὶ ἀνίδεον σιδηροδουλευτήν, καταντοῦν ἀσφάλιστα καὶ ἀεῖποτε πρέπει νὰ προσέχη ὁ ἀνοίγων καὶ σφαλῶν αὐτὰς διὰ νὰ μὴ πληγώσῃ τὰς χεῖρας του. Τὸ ἐπίπεδον τῶν οἰκημάτων ἀενάως εἶναι εἰς κλόνον, ὅταν τινὰς περιπατῆ. Μοὶ ἦτον ἀδύνατον νὰ γράψω, ὅταν ἄνθρωπος ἐπεριπατοῦσεν εἰς τὸ κατάλυμά μου ἀπὸ τὸν κλόνον τῶν σανιδίων τοῦ ἐπιπέδου ἢ ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας καὶ τῶν παραθυρίων. Πολλὰ ὀλίγα σπήτια, ἴσως δέκα-δεκαπέντε, νὰ εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ κατοικήσῃ ἄνθρωπος, ὅπου εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον ἔζησε.

ΔΡΟΜΟΙ. Ὅλοι οἱ δρόμοι φέρουν ἐπωνομασίας λαμπράς, ἤγουν ὁδὸς Αἰόλου, ὁδὸς Ἑρμοῦ, ὁδὸς Ἀθηνᾶς καὶ καθεξῆς. Οἱ περισσότεροι ὅμως αὐτῶν ἀλιθόστρωτοι, καὶ ὅταν βρέχη πρέπει τινὰς μὲ ἐγειρμέναις ποδιαῖς τῶν φορεμάτων του νὰ περιπατῆ, ἢ ὡς ὁ κύριος Λευκίας μὲ βρεμένα βρακία. Οἱ λεγόμενοι λιθόστρωτοι εἶναι λίαν ἀνώμαλοι οἱ λίθοι, ριγμένοι ἔνθεν κάκειθεν, ὡς ἦσαν ἐπὶ τουρκοκρατίας, φέρουν πόνους καὶ κεντήματα εἰς τοὺς πόδας τῶν περιπατούντων, καὶ πρέπει τινὰς

μὲ ἄκραν προσοχὴν νὰ ὀδεύῃ. Ἡ διοίκησις παντελῶς δὲν ἐφρόντισε διὰ διόρθωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μῆτε διὰ δρόμους διὰ τὰ περίξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν μὲ τὰ πλέον πληθυσία μέρη. Ὁ μόνος δρόμος, ὃν ἡ διοίκησις ἐποίησεν, εἶναι ὁ τοῦ Πειραιᾶ, μιᾶς ὥρας διάστημα· ἐκεῖνο δέ, περὶ οὗ αὐτὴ ἡ διοίκησις ἐφρόντισε νὰ ποιήσῃ εἶναι τὸ ἤδη κτιζόμενον βασιλικὸν παλάτι, ὅπερ ὡς πολλοὶ λέγουσι οὔτε εἰς δέκα χρόνους δὲν θέλει τελειώσῃ καὶ περίπου τῶν εἴκοσι μυλλιονίων δραχμῶν θέλει κοστίσῃ, εἰς τὸ ὅποιον θέλει ὑπερέβῃ τὸ παλάτι τοῦ Βασιλέως τῆς Βρετανίας· ἂν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἢ μόνον ὀκτακόσiais χιλιάδας λαὸν ἔχει, ἔπρεπε τοιοῦτον λαμπρὸν παλάτι νὰ κτίσῃ, καὶ μεταξὺ τοιούτων ὀσπητίων, ἅς κρίνῃ ὁ ἀποθανὼν λογοθέτης Μπέλλιος, ὁ παλάτια κτίσας εἰς τὰ ἐν Βλαχίᾳ μούλκικα^{112α} του, καὶ εἰς ὀλίγων χρόνων διάστημα ἔγιναν ὡς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐρείπια ἀπὸ τοὺς παρελθόντας χρόνους τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἄπερ πρὸ ὀφθαλμῶν μου ἔχω καθ' ἐκάστην. Περὶ τούτου γενικὸν ἀγανακτισμὸν καὶ μουρμουρισμὸν ἀκούω, καθὼς καὶ περὶ τῶν εἰς ξένα Βασίλεια ἀποσταλθέντων πρέσβων μὲ ἀδρὰ ἔξοδα καὶ ἀδρούς μισθοὺς, πρὸς δὲ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων.

ΠΕΡΙ ΑΚΡΙΒΕΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ. Ἡ τῶν κατοίκων καὶ κακορριζικῶν ὀσπητίων ἀκρίβεια ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι εἶναι διπλῆ καὶ ἀπὸ τὴν τῆς Βιέννης. Διὰ δύο ἀθλίας κάμαρας εἰς τὴν λοκάντα τοῦ «Μονάχου» ἔπρεπε νὰ πληρῶνῃ ἕξ δραχμὰς τὴν ἡμέραν, τὸ μᾶκρος τῶν ὀποιῶν δὲν ἦτον περισσότερον ἀπὸ 7 ἕως 7½ πηχῶν καὶ τὸ φάρδος ἴσως 5. Οἰκῆματα μὲ ἐπιπλα εἶναι ἐκ τῶν ἀδυνάτων νὰ εὐρεθῶσι, οἱ οἰκοδεσπότηαι ἐνοικιάζουν 4 τοίχους μόνον, καὶ τοῦτοι ἄνευ σομπῶν καὶ καμίνων, καὶ περὶ οὐδενὸς ἐτέρου δὲν φροντίζουν· ἀνοίγει ἢ θύρα τοῦ καταλύματος ἢ ὄχι, σφαλνᾶ τὸ παράθυρον ἢ δὲν σφαλνᾶ, ἀδιαφορεῖ ὁ οἰκοδεσπότης, φθάνει νὰ λάβῃ τάλλαρα κολωνάτα.

3 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ. Σήμερον ἐξελθὼν τοῦ οἴκου σὺν τῷ κυρίῳ Κομπατῇ ἐπήγαμεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Συνταγματάρχου κυρίου Μακρυγιάννη¹¹³ διὰ νὰ τῷ κάμω τὴν ὀφειλομένην βίζιταν διότι αὐτὸς δύο φοραῖς μὲ ἐπεσκέφθη. Ἐκεῖ ἠῦρομεν τὸν Συνταγματάρχην Νικήταν¹¹⁴, τὸν Τουρκοφάγον καλού-

μενον, μεθ' οὗ ἀσπασθεὶς ἐποιήσαμεν καὶ γνωριμίαν καὶ φι-
λίαν καὶ ὑπεσχέθημεν νὰ ἐποκειπώμεθα (...). Ἐντεῦθεν ἐπήγα-
μεν εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ μακαρίου καὶ ἀειμνήστου Σωκρά-
τους, ἣτις κεῖται μεσημβρινῶς κατ' ἄντικρυ τῆς Ἀκροπόλεως,
φθιασμένη μέσα εἰς ἓν μικρὸν βουνὸν ὡς σπήλαιον, ὅπερ δὲν
εἶναι τόσον εὐρύχωρον, ἱκανὸν ὑψηλὸν ὅμως διὰ νὰ σταθῇ
τινὰς ὄρθιος. Συνέχονται μὲ αὐτὸ τὸ σπήλαιον καὶ ἕτερα δύο,
τὸ ἓν διὰ τοὺς τότε φύλακάς του, καὶ τὸ ἕτερον δι' ἐκείνους,
οἵτινες ἤθελον νὰ ἰδοῦν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν ἢ διὰ ἐκείνους
οἱ ὅποιοι μὲ αὐτὸν ἤθελον νὰ συντύχουν. Τοῦτο, ὅπερ καὶ εἰς
τὴν μέσην κεῖται ἔχει καὶ μίαν τρύπαν εἰς εἶδος παραθύρου δι'
οὗ ἐγένετο ἡ συνδιάλεξις· πέτρων καὶ μερικὰς πέτρας ἐκ τοῦ
θόλου τῆς φυλακῆς καὶ τινα λουλούδια καὶ χόρτα ἐκ τῶν πέ-
ριξ τῆς φυλακῆς δι' ἀνάμνησιν, ἀνεχώρησα μελαγχολικός, κι-
νούμενος πρὸν τὸν τάφον τοῦ Κίμωνος, ὅστις κεῖται δυτικῶς
εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ ἰδίου βουνοῦ, ἴσως 500 ἢ 600 βή-
ματα. Τοῦτος ὁ τάφος εἶναι σκαμένος μέσα εἰς τὴν πέτραν καὶ
ἱκανὰ βαθύς· εἰς τὸ κάτω μέρος, ὅπου τὸ σῶμα ἔκειτο, φαίνε-
ται διακεκριμένως τὸ σωματοδοχεῖον ἐπάνω τοῦ ὁποίου ἦτον
θαμένη μία πλάκα καὶ ἐπάνω τῆς πλάκας αὐτῆς ἐξέχουν τείχη
πρὸς τὸ ἐπάνω μέρος ὡς μισῆς ὀργιᾶς ὕψος καὶ ἐπάνω αὐτῶν
τῶν τειχῶν ἕτερα πλάκα, πάλιν ἀπὸ πέτρα, τόσον προσηρμο-
σμένη ὥστε πᾶν ἐφαίνετο ἓνας λίθος, καθὼς καὶ τῷ ὄντι οὕτως
ὑπῆρχε, διότι καὶ τὸ σωματοδοχεῖον, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἐξέχον,
σχῆμα ἑτέρου σωματοδοχείου ἔχον, εἰσὶν ἀπὸ μίαν καὶ εἰς μίαν
πέτραν. Παίρνων καὶ ἐκ τοῦ τάφου τοῦ ἀνδρὸς τούτου μερι-
κὰς πέτρας διὰ ἀνάμνησιν, ἤλθομεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν Νο-
σοκομεῖον¹¹⁵, τὸ κείμενον ἀνατολικομεσημβρινῶς, σχεδὸν εἰς
τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Αὐτὸ τὸ Νοσοκομεῖον ἐκτί-
σθη μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸ μέ-
ρος, ὅπου ποτὲ ἦν ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης. Εἰς τὸ ἐπίπεδον
αὐτοῦ σῶζεται εἰσέτι τὸ παλαιὸν κατάστρωμα ἀπὸ μωσαϊκὰς
πέτρας, ἀπαραλλάκτους οὕσας μὲ ἐκείνας τοῦ ναοῦ τῶν Δελ-
φῶν· τὸ Νοσοκομεῖον τοῦτο εἶναι καὶ καλὰ θεμένον καὶ στε-
ρεὸν καὶ ἱκανὰ εὐρύχωρον. Ἐντεῦθεν ἀκολουθοῦντες τὸν δρό-
μον μας πρὸς τὴν πολιτείαν, ἤλθομεν καὶ εἰς τὸν τάφον τοῦ
Λυσικράτους, ὁ κείμενος ἀνατολικοβορειακῶς καὶ πάλιν οὐχὶ

μακρὰν τῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως (οἱ κοινοὶ ὀνομάζουσι αὐτό, τὸ φανάρι τοῦ Διογένης). Ὁ τάφος τοῦτος εἶναι γκουμπές περιτριγυρισμένος ἀπὸ στύλους μαρμαρένιους, εἰς τὸ ἐπάνω μέρος μὲ διάφορα γλυπτὰ πρόσωπα καὶ σχήματα, καὶ ἐπειδὴ περιτριγυρίζεται ἀπὸ χαντάκι, δὲν ἐδυνήθηεν νὰ τὸ πλησιάσω.

7 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΣΑΒΒΑΤΟΝ (....) Μετὰ τὸ μεσημέρι πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐπῆγα μὲ τὸν Χριστάκη καὶ Παπαδόπουλον, ἀμφότεροι μακεδόνες, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Συνταγματάρχου Βάσιου¹¹⁶, ὄντινα καὶ εἰς τὸ σπίτι ἡῦρον καθὼς καὶ τὴν σύζυγόν του. Οὗτος ὁ στρατηγὸς εἶναι τὸ γένος Μαυροβουινιώτης (ἤδη εἰς αὐστριακὴν ἐξουσίαν εἶναι τὸ Μαυροβούμι, καὶ γειτονεύεται μὲ τὴν Ραγούζαν) καὶ πρὸ χρόνων πολλῶν ἀπὸ Σμύρνης εἰς Ἑλλάδα ἐλθὼν, ἐσυναγωνίσθη μετὰ τῶν ἄλλων ἀνδρείως καὶ ἡρωϊκῶς ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς, ἣν καὶ ὡς πατρίδα του ἀγαπᾷ καὶ θεωρεῖ· ὁ ἀνδρείος τοῦτος εἶναι λίαν ὠραῖος, τὰ ἀνάστημα τοῦ σώματός του μέγα καὶ εὐπρεπές· ἡ ἡλικία του μόλις 45 χρόνων· καίτοι ξένος ὀμιλεῖ κάλιστα τὴν γραικικὴν διάλεκτον· ἡ σύζυγός του, ἣτις εἶναι ἀπὸ τὰ νησιὰ ἔχει πνεῦμα ἰκανὸν καὶ ἀνατροφὴν καλλίστην· παρ' ἀμφοτέρων λίαν εὐχαριστήθη· ἔχουν καὶ ἓνα υἱόν, ὅστις κατὰ πάντα ὁμοιάζει τὸν πατέρα. Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Βάσιου, ἦλθον εἰς τὸν οἶκον μου καὶ ἀνεπαύθην.

8 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΚΥΡΙΑΚΗ. Σήμερον ἦλθεν πρὸς ἐπίσκεψίν μου ὁ συνταγματάρχης κύριος Νικήτας Τουρκοφάγος, στολισμένος μὲ τὸν σιαυρὸν τοῦ Σωτήρος εἰς τὸν λαιμὸν διὰ νὰ μὲ χαιρετήσῃ, συντροφευμένος ὦν μὲ τὸν λοχαγὸν Νικόλαον Περάκον ἀπὸ Σπάρτης, φέρων μαζί του καὶ ἓναν νέον, τὸν ὁποῖον μοὶ ἐσύστησε διὰ ψυχοῦιόν του. Ὁ Περάκος¹¹⁷ εἶναι, εἶπον, ἀπὸ τὴν Σπάρτην καὶ ἐπαρχίαν Οἰτύλου. Τοῦτος ὁ νέος καὶ ὠραῖος ἄνδρας, τὸν ὁποῖον διὰ νὰ τὸν αἰσθανθῶ ἔπρεπε νὰ σηκωθῶ εἰς τὰ νύχια καὶ αὐτὸς νὰ σκύψῃ, ὄχι μόνον ὠραῖος καὶ νέος ἕως 25 ἢ 30 χρόνων εἶναι ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξωτερικὸν πλήρες ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀνδρείας εἰς τὸ πρόσωπόν του φαίνεται. (....)

9 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ. Ἐφοῦ ἔφυγον οἱ καθ' ἑκάστην εἰς ἐμὲ ἐρχόμενοι φίλοι πρὸς ἐπίσκεψιν, εὐγῆκα ὀλίγον ἔξω διὰ νὰ κάμω ὀλίγον περίπατον καὶ πρὸς τὰς 2^{1/2} ὥρας ἐπῆγα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον διὰ νὰ γευθῶ. Ἐν ᾧ ἔτρογον ἔρχεται ἕνας δοῦλος τοῦ κόμητος Ἄρμανσπεργ καὶ μὲ προσκαλεῖ νὰ ὑπάγω αὖριον εἰς αὐτὸν περὶ τὴν 6^{1/4} διὰ νὰ γευθῶ εἰς αὐτόν. Ἀποκρίθην τῷ δούλῳ ὅτι θέλω ἔλθῃ μ' ὅλον ὅτι δὲν αἰσθάνομαι τόσον καλά. Ὁ Κόμης Ἄρμανσπεργ βλέπων ὅτι ἐμένα δὲν ἐδυνήθη νὰ μὲ μεταχειρισθῇ, ὡς μεταχειρίζεται τοὺς κολακεύοντας αὐτὸν καὶ τοὺς χρεῖαν αὐτὸν ἔχοντας, καὶ διὰ νὰ διορθώσῃ τὸ λάθος του, ὅπερ ἐποίησε εἰς τὴν πρώτην βίζιτάν μου, μὴ εὐρεθεῖς εἰς τὸ σπίτι τὴν ὥραν, ἦν διὰ ὑποδοχὴν μου ἐδιώρισε διὰ τοῦ Μινίστρου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ βλέπων ὅτι ἐγὼ δὲν ξαναπῆγα καὶ οὔτε νὰ ὑπάγω σκοπὸν δὲν εἶχα, μ' ὅλον πλαγίως διὰ τοῦ γαμπροῦ του Καντακουζηνοῦ πρὸς φίλον μου εἶπε ὅτι ἔρχεται νὰ μὲ ἰδῇ καὶ πῶς δὲν πηγαίνω νὰ τῷ κάμω βίζιταν, προσποιούμενος ὅτι τάχα εἶδῃ δὲν ἔχει διὰ τὴν πρώτην μου βίζιταν, ἐμεταχειρίσθη τοῦτον τὸν τρόπον, τὸ νὰ μὲ προσκαλέσῃ δηλ. εἰς γεῦμα· ἐγὼ πάλιν, μ' ὅλον ὅτι εἶχον δικαίωμα νὰ ἀποφύγω τὴν πρόσκλησίν του, εἶχον ὅμως ἔφεσιν νὰ ἰδῶ αὐτόν, τὸν τόσον παρὰ πάντων ἀποστρεφόμενον καὶ παρὰ τόσων ἐφημερίδων καταδιωκόμενον ἄνθρωπον, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησίν του (...).

10 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ (...). Εἰς τὰς 6 ὥρας κινήσας μὲ τὸν δοῦλον μου ἐπῆγα εἰς τὸ σπήτι τοῦ Ἄρμανσπεργ, ὅπου κατὰ πρώτην φορὰν ἐπῆγα. Ὁ ὑπηρετὴς τῆς πόρτας τοῦ ὅμως μοὶ εἶπεν ὅτι αὐτοῦ εἶναι τὸ γραμματεῖον του, τὸ δὲ καθολικὸν ὀσπήτιον του, εἶναι τὸ δεύτερον ὅπου καὶ τρώγει καὶ κοιμᾶται. Ἐπῆγα λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ σπίτι, ἀνέβηκα ἐπάνω, ἐμβαίνων εἰς τὸ κατάλυμα, ὅπου ἡ γυνὴ του καὶ αἱ δύο κόραις του ἐκάθοντο, πεμπλώνοντας χρωματιστὰ μανδύλια τῆς μύτης. Ἐκεῖ ἡῦρον καὶ τὸν Μισαήλ¹¹⁸, διδάσκαλον τοῦ βασιλέως καὶ τὸν Γεννάδιον¹¹⁹, διδάσκαλον τῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ πολλὰς ὁμιλίας μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ ἐξαιρέτως ἐρωτήσεις ἀπὸ Βιέννης καὶ περὶ Βιέννης ἰδοὺ εἰσέρχεται καὶ ὁ ἴδιος, μοὶ δίδει τὸ χέρι του καὶ μοὶ λέγει ὅτι χαίρεται ποιῶν τὴν γνωριμίαν μου.

Εἶπον καὶ ἐγὼ μερικαῖς τζερεμόνιαις καὶ μετὰ τινων λεπτῶν δίδουσά μοι ἢ ἀρχόντισσά του τὸν βραχίονα ἐκινήθημεν πρὸς τὴν σάλαν τῆς τραπέζης, καθήμενος ἐγὼ πλησίον τῆς κοντέσσης καὶ ὑπανδρευμένης κόρης της, ἥτις λίαν ὠραία καὶ ἡδύα ἐστί. Εἰς τὸ τραπέζι εἶχομεν ὁμιλίαν περὶ σχολείων, φιλολογίας, βιβλίων, θεάτρων, Βιέννης καὶ τούτων ὅμοια. Μετὰ τὸ τραπέζι, ὅπερ μέτριον ἦν, ἀπεράσαμεν πάλιν εἰς τὸ πρῶτον κατάλυμα, ὁδηγὸς τῆς Κοντέσσης πάλιν ἐγὼ ὢν, καὶ αὐτοῦ ἢ ὁμιλία μας ἦν περὶ ἀκριβείας τῶν Ἀθηνῶν, ἐλλείψεως τῶν πλέον οὐσιοδεστέρων διὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, περὶ ἀνοικονομίας καὶ κακῆς κτίσεως τῶν ὀσπητίων καὶ τὰ τούτων ὅμοια. Μεταξὺ ταύτῃ τῇ συνδιαλέξει ἔρχεται ὁ Καντακουζηνός¹²⁰, ὁ γαμπρὸς του, δρομαῖος μέσα καὶ λέγει ὅτι ὅλη ἡ Ἀθήνα εἶναι εἰς κίνησιν πρὸς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου καὶ κανόνια ρίπτονται, διότι ὁ Βασιλεὺς ἐπρόφθασεν. Ὅλοι τρέχουν πρὸς τὰ παράθυρα, γίνεται ἄκρα σιωπὴ καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ἄρμανσπεργ, διὰ νὰ ἀκούσωμεν βροντὴν κανονίων· ἀλλ' εἰς μάτην, διότι μήτε λαὸς δὲν ἠκούετο μήτε κανόνια ἐβροντοῦσαν, ἀλλ' οὔτε βασιλεὺς καὶ βασίλισσα εἰς τὸν Πειραιᾶ φαίνονται. Ἄπορον καὶ παράδοξον μὲ αὐτὸν τὸν ἀπαραδειγμάτιστον τρόπον καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ αὐτῶν τῶν Μινίστρων του, τῶν ὄντων εἰς ἐξωτερικὰ μέρη, καὶ μὴ γράφουν ποῦ εὕρισκεται, ποῦ στέκεται καὶ τί κάνει ὁ βασιλεὺς. Ἄσυγχώρητον ἐλάττωμα καὶ παράδοξος πολιτικὴ ἢ ἀμέλεια εἶναι αὕτη. Ἐν ᾧ ὁ λαὸς πρὸ μηνῶν ἀνησυχεῖ καὶ μὲ ὀρθὸν λόγον ταραττεται καὶ μάλιστα διότι τρεῖς ἄνθρωποι τοῦ βασιλέως ἀπὸ χολόρροϊαν ἤθνηκαν. Δὲν ἠξέυρω τί μποροῦσε νὰ συμβῆ ἂν εἰς ἓν Εὐρωπαϊκὸν λαὸν ἐφέρετο ἢ διοικήσις ὡς φέρεται ἐνταῦθα. Καὶ πάλιν κατηγορεῖται τὸ ἔθνος αὐτὸ ὡς φιλοτάραχον. Τὸ ἀδικοῦν μεγάλως οἱ οὔτω φρονοῦντες καὶ λαλοῦντες.

Ὁ Κόμης Ἄρμανσπεργ εἶναι ὑψηλὸς εἰς τὸ ἀνάστημα τοῦ σώματός του καὶ λιγνός, ἢ ἡλικία του φαίνεται 55 ἕως 60 χρόνων¹²¹. ὅλον τὸ ἐξωτερικόν του καὶ ὁ τρόπος του δὲν τὸν δεικνύουν διὰ τόσον κακὸν ἄνθρωπον, ὡς πολλοὶ φωνάζουν. Ἐμοὶ τουλάχιστον δὲν ἐφάνη τοιοῦτος, πειθανδὸν καὶ νὰ λανθάνομαι διότι ὁ ἄνθρωπος δυσκόλως γνωρίζεται ἀπὸ πρῶτην προσβολὴν καὶ αἴσθησιν. Ἡ σύζυγός του, ἥτις φαίνεται γερον-

τοτέρα αὐτοῦ, φαίνεται ἀπλή καὶ οὐχὶ τόσο ἐβγαλμένη εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς μεγάλην συναναστροφήν. Μία, τῶν παλαιῶν ἡμερῶν, Παυαρέζα ἣτις ἴσως μὲ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ὀσπητίου τῆς ἐνασχολεῖτο ποτὲ καὶ οὐχὶ μὲ τὸν μέγαν κόσμον. (...) Καὶ οἱ κόραις τῆς¹²² τοιαῦται φαίνονται, πλὴν ἡ ὑπανδρευμένη φαίνεται καλῆς ψυχῆς ἄνθρωπος, ἢ ἀνύπανδρος δέ, ἣτις καὶ ἄσχημος ἐστί, εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα μὲ τὸ νὰ μὴν ἦνοιξε καθόλου τὸ στόμα τῆς, περὶ αὐτῆς δὲν ἔχω τί νὰ εἰπῶ.

12 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΠΕΜΠΤΗ. Καὶ σήμερον συνοδευόμενος παρὰ τοῦ κυρίου Κομπατῆ καὶ κυρίου Πιττάκη, ἀνέβην καὶ αὐθις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Καθ' ὁδὸν ἀριστερὰ εἰς τοὺς πόδας τῆς Ἀκροπόλεως φαίνεται καὶ εἰσέτι ὑπάρχει τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός, οὔτινος ἡ εἴσοδος ὡς μία μεγάλη πόρτα εἶναι. Ἐνδον αὐτοῦ ἦσαν καὶ λίθινοι βαθμοί. Ἐντικρυ τῆς Ἀκροπόλεως δεξιὰ εἶναι ἕνας βράχος οὐχὶ πολὺ ὑψηλός, ὅπου ἦν ὁ ποτὲ Ἄρειος Πάγος καὶ ὅπου ἐγένετο ἡ συνέλευσις τῶν τότε καιροῦ κριτῶν, σκέπην ἔχοντες τὸν οὐρανόν. Κατ' ἄντικρυ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ δεξιὰ ἀπὸ Ἀκροπόλεως, κεῖται τὸ βῆμα τοῦ ἀθανάτου καὶ ἡγεμόνος τῶν ρητόρων Δημοσθένους, πνύξ λεγόμενον, καὶ βλέπει πρὸς βορρᾶν. Εἰσερχόμενος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι δεξιῶθεν τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἔπειτα προχωρῶν, εἶναι, ὡσαύτως δεξιὰ καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος ὁ ναὸς τῆς ἀπτέρου Νίκης¹²³ καὶ ἄντικρυ αὐτοῦ κατὰ πρόσωπον τὰ ἀθάνατα προπύλαια καὶ ἀριστερὰ τούτων ἡ πινακοθήκη καὶ πλησίον αὐτῆς τὸ βᾶθρον τοῦ Ἀγρίππα. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν προπυλαίων, ἅπερ εἶναι ἀπὸ λευκώτατον καὶ καθαρῶτατον μάρμαρον, ἐδούλευσαν, ὡς λέγει ὁ κύριος Πιττάκης, χίλιοι ἐργάται πέντε χρόνους. Τὰ προπύλαια ἔχουν πέντε πύλας· ἡ μεσαία διὰ τὰς ἀμάξας, λίαν εὐρύχωρος καὶ ὑψηλή, ὥστε δύο ἄμαξαι δύνανται νὰ εἰσέλθουν καὶ ἐξέλθουν αἱ ἄλλαι τέσσαραι διὰ τοὺς πεζοὺς, αἱ μὲν δύο, αἱ πλησίον τῆς μεγάλης καὶ μεσαίας, ἱκανὰ μεγάλα κατ' ἀναλογίαν ἔχουσαι μὲ τὴν μεσαίαν, αἱ δὲ ἕτεραι δύο, αἱ πλησίον αὐτῶν, μικρότεραι τῶν δευτέρων, ἅπασαι ἀρμονίας πλήρεις. Ἐπειτα εἶναι τὸ δωμάτιον τῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ σκάλα ἀπὸ καθαρῶτατον καὶ

λευκότερον μάρμαρον εἶναι τόσον τεχνικὴ φθιασμένη ὥστε ἀδύνατον ἦν νὰ κουράζηται ὁ ἀνεβαίνων, καθότι τὰ βήματα εἶναι πλατύτατα. [Περνῶν τὰ προπύλαια εἶναι ὁ παρθενῶν (τῆς Ἀθηνᾶς ὁ ναός, παρθενῶν λεγόμενος, διότι καὶ αὐτὴ παρθένος ἦν), ὅστις εἶναι μήκους 228 ἀγγλικῶν ποδῶν, καὶ πλάτους 102, καὶ τέχνης δωρικῆς. Εἶχε στήλας 56, ἐξ ὧν σώζονται μόνον 32, καὶ αὐταὶ λίαν βλαμμένα καὶ ἀπὸ τοὺς ληστὰς ἄγγλους, καὶ ἀπὸ πολέμους καὶ πολιορκίας. Ἐπὶ τῆς ζωφόρου σώζονται τὰ ἀνάγλυπτα τῆς θεωρίας τῆς παναθηναϊκῆς. Ὁ ναὸς οὗτος ἔγινεν ἐπὶ χριστιανῶν ἐκκλησία τῆς ἀγίας σοφίας. Ἐπειτα βορινὰ ἀπὸ τὸν παρθενῶνα ἦτον τὸ ἐρέχθειον, τὸ ὁποῖον ἐδιαιρεῖτο εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῆς πολιάδος, ὄρα (α), εἰς τὸν τῆς πανδρόσου (β), εἰς τὴν στοᾶν τῶν ἐρεχθειῶν καὶ Ποσειδῶνος (γ), καὶ τὴν στοᾶν τῶν κορῶν (δ), καὶ εἰς τὸ κεκροπεῖον, ἔνθα ὁ τάφος τοῦ Κέκροπος (ε)]¹²⁴ (βλ. σχ. σ. 219).

Ταῦτα πάντα μὲ θαυμασμὸν καὶ λύπην θεωρήσας, μὲ θαυμασμὸν διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν τέχνην, μὲ λύπην, διότι τοιαῦτα λαμπρὰ ἔργα νὰ φθαροῦν καὶ κολοβωθοῦν ἀπὸ χεῖρας βαρβάρων. Εἰσήλθομεν εἰς τὸ Μουσεῖον¹²⁵ καὶ εἶδομεν τὰ διάφορα πράγματα, ὅπερ ὁ κύριος Πιττάκης, ὁ φιλόπονος καὶ μέγιστος ἀνακαλυπτὴς τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ὁ παρὰ τῆς Διοικήσεως περὶ τούτου μὲ 70-80 δραχμῶν μηνιαίως μεμισθωμένος ὧν¹²⁶, ἤγουν ἀγγεῖα διάφορα, κρανία ἀρχαιότατα, λύχνους, μίαν σιδηρᾶν περικεφαλαίαν, ἣν καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου διὰ ἀνάμνησιν ἔθεσα καὶ μ' ὄλις ἐχώρησε, ὀλίγας τρίχας κεφαλῆς κατάμαυρας, βέλη σαΐτων, μολυβοκόνδυλα καὶ ἄλλα πολλότατα τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν εἰς τὸ οἶκημα, ὅπου διάφοροι λίθοι μὲ ἀναγλυπτικά, ἐξ ὧν εὐρέθη ἓνας, ἐπάνω τοῦ ὁποίου εἶναι ὀνόματα πόλεων¹²⁷, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸν κύριον Πιττάκην εἰς οὐδένα ἱστορικὸν ἀνάγνωσμα, ὅθεν καὶ ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε εἰς ἡμᾶς. Δὲν ἠμπορῶ νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν σωρῶν τῶν ἀγαλμάτων, λίθων μὲ ἐπιγραφάς, ποδῶν καὶ χειρῶν συντετριμμένων, διότι εἶναι πλῆθος ἀναριθμητόν. Κύριος εἶδε [οἶδε], ὅποια ἔτι θέλει ἀνακαλυφθοῦν, ὅταν ἡ κυβέρνησις ἔλθῃ εἰς κατάστασιν νὰ μεταχειρισθῇ πολλὰς χεῖρας διὰ ἀνασκαφὴν, καθότι τότε νῦν ἔχουν [γρ. ἔχον] μ' ὄλις 20-30 ἐργάζοντες δουλεύουν. [Ἐγκαταλείψαντες τὴν ἀκρόπολιν ἕκαστος ἡμῶν

διευθύνθη πρὸς τὴν οἰκίαν του].

[Τῆ 16ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ. Σήμερον ἐγερθεὶς καὶ ὁ κύριος Λευκίας περὶ τὴν 9ην ὥραν ἐλθὼν, ἐμισεύσαμεν διὰ τὸν Πειραιᾶν μὲ ἐν ἐνοικιασμένον ὄχημα, συρόμενον ἀπὸ ἐν ἄλογον. Πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀριστερὰ τοῦ δρόμου κεῖται τὸ μνημα τοῦ διαλειφθέντος Καραϊσκάκη¹²⁸(....). Γευματίσαντες λοιπὸν εἰς ἐν ξενοδοχεῖον πλησίον τῆς θαλάσσης, ἐπάσαμεν μίαν βάρκαν διὰ 1½ δραχμὴν καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὸ ἄντικρυ μέρος τοῦ Πειραιᾶ, διὰ νὰ μὴν ὑπάγωμεν πεζοὶ καὶ κουρασθῶμεν, ὅπου εὐρίσκεται τὸ μνημα τοῦ περιφήμου καὶ ἀξιομνημονεύτου Θεμιστοκλέους¹²⁹. Κεῖται δὲ ἀνατολικῶς εἰς τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης κατ' ἄντικρυ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ λιμένος αὐτῆς, ὅπου ἐνίκησε τὸν περιβόητον στόλον τῶν Περσῶν. Ὁ σαρκοφάγος βρέχεται ἐνίοτε ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ὅταν αὐτὰ παρ' ἀνέμων ταράττωνται. Αὐτόπιτης ἤμουν αὐτοῦ τοῦ βρεξίματος, τῆς θαλάσσης εἰς κίνησιν οὔσα. Πλησίον τούτου τοῦ μνήματος εἶναι καὶ τὸ φανάρι τὸ ξύλινον, τὸ ὁποῖον τὴν νύκτα ἀνάπτουν πρὸς ὁδηγίαν τῶν πλοίων. Ἐβαλα ἕναν νάπιτην μέσα εἰς τὸ μνημα, διὰ νὰ τζακίση ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ σαρκοφάγου μερικὰς πέτρας, ἃς καὶ μαζὺ μου διὰ ἀνάμνησιν ἐπῆρα, καὶ οὕτως ἐπιστρέψαντες ἤλθομεν εἰς ἀθήνας (....)].

[Τῆ 17ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ. Σήμερον περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν ἔστειλα τὸν δοῦλον μου εἰς τὸν Πειραιᾶ διὰ νὰ φέρει τὴν σιδηρὰν σόμπαν ἃν ὁ πλοiάρχης Γεώργιος Πετράζης ἀπὸ τὸ Σαντορίνο εὔγαλεν αὐτὴν ἐκ τοῦ πλοίου. Ἐγὼ δὲ ἐξελθὼν ἐπήγον μὲ τὸν σπαθάρην Γεώργιον Βλαχούτζην εἰς τὸ κριτήριον διὰ νὰ ἰδῶ τὸν τρόπον τοῦ κρίνειν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ θύρας ἀνοικτὰς καὶ ἐλευθέραν εἴσοδον διὰ τὸν ἕκαστον. Λίαν μοὶ ἤρεσεν ὁ τρόπος οὗτος. Πρόεδρος τούτου τοῦ κριτηρίου ἦν κάποιος Σουτῆζος, ὁ υἱὸς τοῦ γνωστοῦ ἀγρου(;) , ὅστις λίαν μοὶ ἤρεσεν καὶ διὰ τὸν τρόπον του καὶ διὰ τὴν παιδείαν του. Ἐντεῦθεν ἐπῆγα εἰς τὸν μινίστρον τῶν Ἐξωτερικῶν κύριον Ῥίζον, τὸν ὁποῖον ἠῦρον προγεύοντα μὲ κρέας καὶ ἐλαῖς, καίτοι νησιτίσιμος ἡμέρα οὔσα, ἢ παραμονὴ τῶν Θεοφανείων, καὶ περὶ αὐτὸν τὸν κύριον Φωτίλαν¹³⁰, τὸν Παναγιωτάκην Σου-

Τὸ μνημεῖο τοῦ Καραϊσκάκη στὸ Νέο Φάληρο.

τζον, τὸν γραμματέα εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους¹³¹ καὶ τὸν Ἄ. Ῥίζον Ραγκαβῆν, ἀνεψιὸν του ἀπὸ μέρους μητρικόν. Ἡ παρουσία μου ἔδωκεν αἰτίαν διὰ νὰ ἀνοιχθῆ λόγος περὶ πολιτογραφίας, καὶ περὶ τῆς ἀνοησίας τοῦ συμβουλίου τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ κύριος Ῥίζος ἐκατηγόρη μὲ καταφρόνησιν τὸ πολίτευμα αὐτῶν τῶν ζώων, λέγων ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ γεννηθεὶς δὲν ὑπάρχει οὐδεμία δυσκολία περὶ τούτου, καὶ μόνον διὰ ξένους πρέπει νὰ γίνῃ ἡ παραδοχὴ καὶ ἀπόφασις παρὰ τοῦ βασιλέως].

Μετὰ ταῦτα περνώντας εἰς ἕτερον ὁδὸν τῷ ἐπρόσφερα δῶρον μίαν ταμπακέραν καὶ τὴν σιδηρὰν σόμπαν, ἣτις ἀπὸ Τριέστι μοὶ ἐστάλη, λέγων αὐτῷ νὰ δεχθῆ αὐτὰ ἀντιδωρεὰν διὰ τὸ βιβλίον ὅπου μοὶ ἐχάρισεν, πόνημα ἐδικόν του «Περὶ ἀποστασίας Ἑλλάδος»¹³². Τῷ ἐπρόβαλα καὶ περὶ τῆς Ἑταιρείας ἣν μετὰ τοῦ Πιττάκη πρὸ ἡμερῶν συνδιαλεγόμενοι ἀποφασίσαμεν νὰ ἀποκαταστήσωμεν, «Ἑταιρεία περὶ ἀνασκαφῆς καὶ ἀνακαλύψεως ἀρχαιοτήτων», εἰς ἣν καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι πολλοὶ φίλοι μου θέλουν εἰσελθῆ ὡς μέλη. Οὐχὶ μόνον παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρ' ὄλων τῶν παρόντων καὶ ἐνεκρίθη καὶ ἡ πρότασις ἐπαινέθη. [Μετὰ ταῦτα δόσας αὐτῷ καὶ τὴν περὶ ἀφιερώσεως¹³³ κτημάτων μου εἰς τὸ νοσοκομεῖον διὰ νὰ τὴν ἀπεράσῃ ὀλόκληρον καὶ ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ εἰς τὸν «Ταχυδρόμον»¹³⁴, ὃ ὦν μινιστριακὴ ἐφημερίς, καὶ νὰ προφθάσῃ τὰς ἀνηκούσας εὐχαριστήσεις ἀπὸ μέρους τῆς διοικήσεως, ἀνεχώρησα πηγαίνων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ὅπου καὶ ἐγευμάτισα (.....)].

18 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΕΤΑΡΤΗ. Σήμερον περὶ τὴν 12ην ὥραν τῆς ἡμέρας ἦλθον εἰς ἐμὲ ὁ κύριος Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς μετὰ τοῦ κυρίου Πιττάκη φέροντες τὰ γεγονότα ἐγγραφα¹³⁵ περὶ ἀνασκαφῆς καὶ ἀνακαλύψεως ἀρχαιοτήτων, τούτεστιν περὶ μιᾶς νέας ἐταιρείας. Ὅθεν ὑπογράψας τὸ ὄνομά μου, τὸ ὄνομα τοῦ ἀνεψιοῦ μου Ἀλεξάνδρου Μπέλιου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φίλου μου Ζηνοβίου Πώπη¹³⁶, ἐξήλθομεν διὰ νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸν ἄνω ρηθέντα Παναγιωτάκην Σοῦτζον διὰ νὰ υπογράψῃ καὶ αὐτὸς καὶ συγχρόνως νὰ τῷ κάμω καὶ βίζιταν· καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας τὸν κύριον Γρόπιον, κόνσουλα ἀουστρίας, ὅστις ἤρχετο διὰ νὰ μοὶ κάμῃ βίζιταν ὡσαύτως καὶ τὸν Νικό-

λαον Γεωργίου Θεοχάρη¹³⁷ καὶ παρακινώντας, τοὺς ὑπέγραψα αὐτοὺς ὡς μέλη τῆς [Ἀουστρίας] (γρ. Ἐταιρείας) (...).

[Ὁ Σουτςος εἰς τὸ σπίτι του μὴν εὐρεθεὶς τῷ ἄφησα μπιλέτον βίζιτας, καὶ ἐντεῦθεν ἐξελθὼν μετὰ τοῦ κυρίου Γροπίου ἐσεργιανίσασμεν ἐπάνω κάτω (...). Μετὰ τὸ γεῦμα ἐξῆλθον διὰ νὰ ἰδῶ τὸ βῆμα τοῦ ἀειμνήστου Δημοσθένους, τὸ κείμενον κατ' ἄντικρυ ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἀρχαίου ἀρείου πάγου. Ἐτζάκισα μὲ πολὺν κόπον ἐξ αὐτοῦ μερικὰς πέτρας, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον σκληραὶ ὡς αἱ τζιακμακόπιετρας, καὶ τὰς ἐτύλιξα εἰς ἓν χαρτὶ διὰ ἐνθύμησιν (...)].

Ἐλησμόνησα νὰ εἰπῶ καὶ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ὁ Μακρυγιάννης μὲ ἐπροσκάλεσε νὰ φάγω αὔριον εἰς αὐτὸν Ἑλληνικά, τουτέστιν μὲ πολλοὺς συστρατιώτας του καὶ ἔπρεπε νὰ τῷ μὴνύσω ὅτι δὲν ἤμπορῶ ἐπειδὴ αὔριον θὰ φάγω εἰς τὸν Αὐθέντην Καρατζιάν.

[Τῆ 19ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΠΕΜΠΤΗ. (...)]¹³⁸ Μετ' οὗ πολὺ ἦλθεν ὁ ἰατρὸς Ἀναστάσιος Λευκίας διὰ νὰ μὲ ἰδῆ καὶ μοὶ εἶπε νὰ βάλω βεζικατόριον, ὅπερ ἤμπορεῖ νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς πόνους. Ἐπήγαμεν μαζὶ εἰς τὸν Μακρυγιάννην διὰ νὰ τὸν χαιρετήσωμεν, ὅπου ἠῦρον καὶ τὸν Ἠπίτην ἰατρὸν¹³⁹ καὶ ἄλλους πολλοὺς. Ἐντεῦθεν ξεχωρισθεὶς ἀπὸ τὸν ἰατρόν, ἐπήγα συνδροφευμένος ἀπὸ δύο στρατιώτας μακεδόνας, νὰ ἰδῶ τὸν κατ' ἄντικρυ τοῦ ὀσηητίου τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ ἤδη κιζομένου παλατίου τοῦ βασιλέως κείμενον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἐξ οὗ τότε νῦν ἔχον σώζονται 16 κολῶναι, ἱκανὰ βλαμέναι, ἱκανὰ χοντραὶ καὶ λίαν ὑψηλαί. Μετρῶντας τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς ἠῦρον 128 πόδας. Τὸ φάρδος δὲν ἐμετρήθη, διότι δὲν ὑπάρχει μῆτε σημεῖον, ἀλλὰ μῆτε κολῶνα διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ μετρήσω καὶ πληροφορηθῶ τὸ φάρδος. Κατ' ἄντικρυ αὐτοῦ τοῦ ποτὲ μεγαλοπρεπεστάτου καὶ τοῦ μεγαλητέρου ναοῦ ἐν τῇ Ἑλλάδι, σώζεται καὶ ἡ πύλη, ἢ ἀνεγερθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀγρίππα¹⁴⁰ ἡτις, ὡς πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Διός, οὐδὲν ἄξιον θεάς καὶ περιεργείας ἔχει. Κόπτωντας μερικὰς πέτρας διὰ ἀνάμνησιν, ἐξ αὐτῶν τῶν μεγαλοπρεπεστάτων κολώνων, ἐπήγα καὶ εἶδα καὶ τὸ νέον κιζόμενον παλάτιον (...)]¹⁴¹.

23 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ. Ἦλθεν ὕστερον καὶ ὁ ὠραῖος στρατιώτης Σπαρτιάτης, ὁ Λοχαγὸς Ν. Πιερράκος πρὸς ἐπίσκεψίν μου (...). Μοὶ εἶπεν περὶ τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα ὅτι ἔχει χρεῖαν ἀργυρίων πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων του, καὶ ὅτι μὴ ἔχοντας καμίαν ἐλπίδα ἀπὸ τὴν μπάνκαν, ἦν οἱ Ἕλληες ἐσκόπευον νὰ ποιήσουν ἐν Ἑλλάδι διὰ νὰ δανείζη τοὺς κτηματίας, δὲν ἠξεύρει τί νὰ κάμη καὶ εἰ δυνατὸν νὰ τὸν δώσω καμίαν εὐκταίαν συμβουλήν. Τῷ εἶπον ὅτι ξένος καὶ διαβάτης ὢν, δὲν ἠξεύρω τί νὰ τὸν εἶπω καὶ ὁποῖαν συμβουλήν νὰ τὸν δώσω ὅταν δὲ εὐοδοθῶ ἐν Βιέννῃ θέλω ἐπιμεληθῆ νὰ παρακινήσω τινὰς τῶν ἐκεῖ μπακιέρων διὰ νὰ ἀποκαταστήσουν αὐτοὶ ἐδῶ καμίαν δανείου μπάνκαν. Μοὶ εἶπε πρὸς τούτοις ὅτι αὐτὸς κατάγεται ἀπὸ τὴν φαμέλιαν τοῦ Πετρόμπεη καὶ ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου (Καποδίστρια) ἠγανάκτησε καὶ ἐγκαταλείψας αὐτὴν τὴν ἐπωνυμίαν, ἐπῆρεν τὴν ἤδη ἔχουσαν «Νικόλαος Πιερράκος».

25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΕΤΑΡΤΗ (...) Ὅταν ἦλθεν ὁ Λουδοβίκος¹⁴² εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀφ' οὗ ὁ πτωχὸς Πιττάκης ἔτρεχε μὲ τὴν Παυαρικὴν του μεγαλειότητα νὰ τῷ δείξη ὅλας τὰς ἀρχαιολογίας, σχεδὸν ἀδιακόπως, ἠθέλησε νὰ τῷ προσφέρῃ μιᾶ τῶν ἡμερῶν ἐν ἐκ τῶν βιβλίων του «Περὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῶν ἰσταμένων καὶ ἀνασκαφέντων ἀρχαίων πραγμάτων»¹⁴³. Δένει, λοιπὸν ὁ καλὸς Πιττάκης βασιλικῶς τὸ βιβλίον του καὶ πηγαίνει διὰ νὰ τῷ τὸ προσφέρῃ· εἰς τὴν ἀντικάμαραν τῆς μεγαλειότητός του εἰσελθὼν λέγει τῷ ὑπασπιστῇ του τὸν σκοπὸν τῆς ἐλεύσεως του· τοῦτος παίρνων τὸ βιβλίον παρὰ τοῦ Πιττάκη καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν βασιλεῖα ζητῶν ἄδειαν διὰ νὰ παρρησιασθῆ, καὶ ὁ Πιττάκης. Μετὰ τινος στιγμᾶς ἐξέρχεται ὁ ζάβαλης ὑπασπιστής, καὶ λέγει αὐτῷ βασιῶν τὸ βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας του, ὅτι ἡ μεγαλειότης του δὲν μπορεῖ νὰ δεχθῆ τὸ βιβλίον, ἂν πρότερον δὲν ἀναγνώσει αὐτό. Ὅθεν νὰ τὸ ἀφήσῃ διὰ νὰ τὸ ἀναγνώσῃ πρῶτον καὶ ἂν τῷ ἀρέσῃ, τότε θέλει τὸ πληρῶσῃ, ἄλλως πως δὲν τὸ δέχεται. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πιττάκης, παίρνει τὸ βιβλίον καὶ ἔφυγε λυπούμενος τοῦ δεοσίματος τὰ ἔξοδα. Ἄν τοῦτο εἶναι πολίτευμα ἐνὸς βασιλέως, φιλέλληνος καὶ πεπαιδευμένου ἀνθρώπου, ἐνὸς βασιλέως, οὐ-

τινος ὁ υἱὸς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εἶναι, ἄς κρίνη τινὰς καὶ ὅποιος θέλει (....).

[28ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΣΑΒΒΑΤΟΝ (....) Μετὰ τὸ γεῦμα περὶ τὴν πέμπτην ὥραν πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐξεληθὼν ἐπήγα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεσέως¹⁴⁴. Τοῦτος ὁ ποτὲ περίφημος καὶ μεγαλοπρεπῆς ναὸς κεῖται ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ διὰ Ἀθήνας ἐρχόμενος δεξιὰ πρὸς δυσμάς, ἐπάνω εἰς ἓν ὄχι τόσον ὑψηλὸν λόφον, περιτριγυρισμένος ἀπὸ 34 ἐκ μαρμάρου κολῶνας, οὐχὶ ἀπὸ ἓν σῶμα, ἀλλὰ ἀπὸ διάφορα κομμάτια. Ἀναβὰς λοιπὸν ἐπάνω ἐμέτρησα ἀπὸ μίαν κεφαλὴν ἕως τῆς ἄλλης, καὶ εὔρον μῆκος βήματα 46 καὶ φάρδος 20 βήματα εἰς τὸ μᾶκρος. Ἀφ' ἑνὸς καὶ ἑτέρου μέρους ἴστανται 22 κολῶναι, τούτέστιν ἀνὰ ἕνδεκα εἰς ἕκαστον μέρος. Εἰς τὸ φάρδος δὲ δώδεκα, ὃ ἐστὶ ἐξ ἑκατέρου τὸ μέρος ἀνὰ ἕξ. Τὸ χόντρος αὐτῶν ἰκανόν. Μεταξὺ τῶν κολῶνων καὶ τοῦ καθολικοῦ ναοῦ, τοῦ ἀπὸ πέτρας μαρμαροκτισθέντος, τοῦ νάρθηκος δηλ: εἶναι ἰκανὸν διάστημα διὰ νὰ περιπατήσουν δύο ἄνθρωποι λίαν εὐρύχωρα. Ἀπ' ἔξωθεν δὲ μετρηθεὶς ὁ ναὸς ὁ καθολικὸς εὐγῆκε μᾶκρος τριάντα καὶ δύο βήματα, καὶ φάρδος εἴκοσι. Οὗτος ὁ ναὸς ὀπίσας φέρων εἰς τὸν θεατὴν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ τεχνικὸν κτίσιμον, καὶ ἤδη εἶναι θεὰς ἄξιος, μ' ὅλον ὁποῦ ὄλαις σχεδὸν αἱ κολῶναι εἶναι βλαμέναι, καθὼς καὶ αἱ ποτὲ εἰκόνας, αἱ εἰς τὰς ζώνας τοῦ ἐπάνω μέρους αὐτοῦ σκαλισμέναι οὔσαι. Ὅποια λαμπρὰ θεά, καὶ ὁποία ὠραιότης εἶχεν αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον πλαστούργημα ποτέ, καὶ καθ' ὃν καιρὸν ἦτον ἀβλαβές!

Ἐξω εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ κεῖνται ἰκανοὶ σαρκοφάγοι, ἀγάλματα συντετριμένα, καθέδραι ἀπὸ μάρμαρον κτ: κτ: Φαίνεται ἀπὸ ἄλλα μέρη μετεκομίσθησαν ἐνταῦθα διὰ νὰ τὰ προφυλάξουν ἀπὸ μεγαλητέραν φθορὰν καὶ συντριβὴν, ἐπειδὴ εἶναι διορισμένος φύλαξ ἐπὶ τοῦτο. Τὸ διάστημα τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέχει μ' ὅλις 10 λεπτά. Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ θεοσείου ἦλθον εἰς τὸ κατοίκημά μου (....)].

[Τῃ 29ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΚΥΡΙΑΚῃ (.....). Μετὰ ταῦτα ἐπήγαμεν καὶ εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Ῥανγκαβῆ, καὶ ἠῦρομεν μόνον τὴν ἀρχόντισσάν του κοκκῶνα Ζωήν, τὴν ἀδελφὴν τῆς, καὶ κάποιον Περοιάνην σεκρετάριον τῆς ρωσικῆς μισιόνος, ὅστις ἐδεύ-

κυνεν ἔν ὕφος ἀλαζονικὸν καὶ κακοροϊζικόν. Ἐφαντάζετο τὸ ζῶον ὅτι κάτι σημαίνει, διότι εἰς τὴν θέσιν ἦν εὐρίσκεται ἐχρεώσονται οἱ ἄνθρωποι νὰ σέβωνται τὸ ἄτομόν του. Τόσον ἐγὼ ὅσον καὶ ὁ κύριος Κομπατῆς ἐφύγαμεν, ἀφοῦ ἐπαρατηρήσαμεν τὸ ὕφος αὐτοῦ τοῦ βαρβάρου καὶ φαντασιώδη φαναριώτου.

Ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες, ὁ μὲν κύριος Ἀνδρέας [Κομπατῆς] διευθύνθη εἰς τὸν οἶκόν του, ἐγὼ δὲ εἰς τὸν δρόμον τοῦ Ἑρμοῦ, ὅπου ἀνταμωθεὶς μὲ τὸν Πιττάκην μοὶ εἶπεν, ὅτι ἡ περὶ ἀνασκαφῆς ἐταιρεία μας προβαίνει καὶ ὅτι ὅσον οὐπω θέλει γίνῃ μία συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν¹⁴⁵, ἦτις καὶ γράμμα εὐχαριστήριον¹⁴⁶ πρὸς ἐμέ, τὸν πρωταίτιον καὶ συνεργητὴν αὐτῆς θέλει ἐξαποστείλῃ (...)].

30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ (...) Ἐκ τοῦ Νοσοκομείου ἐξεληθόντες ἐπήγαμεν νὰ κάμωμεν βίζιταν τῷ Μακρυγιάννῃ, ὅστις εἶναι εἰς ὄργην ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, διότι ὑπέγραψε ἀναφορὰν, ἣν τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ἐποίησε, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ βασιλέως, διὰ τὰς καταχρήσεις, ἅπερ ἐποίησεν ὁ Ἄρμανσπεργ, καὶ οἱ ἐν ὑπουργήμασι ὄντες Παναροί, διὰ τοὺς μεγάλους φόρους, ὅπου εἰς τὸ ἔθνος ἔβαλε καὶ κυρίως διὰ τὸν χαρτόσημον φόρον ὅστις εἰς κανένα μέρος τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι τόσο βαρὺς, ὥσπερ ἐν Ἑλλάδι, καὶ διὰ τὴν ἀπομάκρυσιν τῶν Παναρῶν ἀπὸ Ἑλλάδος ἦν ἀδιακόπως κατατρώγουν. Τὰ ἐξ ἀμάξης ἔλεγεν αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος καὶ πατριώτης κατὰ τῶν καταχρήσεων καὶ κατ' ἐκείνων τῶν λεγομένων πατριωτῶν, τῶν μετὰ τοῦ Ἄρμανσπεργ καὶ ἄλλων Παναρῶν τὴν Ἑλλάδα ἀρμεγόντων. Αὐτὸν τὸν ἄνδρα τὸν ἔχοντα πέντε πληγὰς εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, κερδισμένης εἰς διαφόρους μάχας ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἔχουν εἰς ὄργην καὶ θέλουν νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ Ἀθήνας ὡς ἓνα κατάδικον. Ἐφρύατιεν ὁ ἀνὴρ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τῆς πατρίδος του καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἄρχισε ἔπειτα νὰ διευθυνθῇ πρὸς ἐμέ λέγων ὅτι μὲ ἐντρέπεται διὰ τὰ ὅσα ἀπὸ τινος κακῆς προαιρέσεως ἀνθρώπους ἐδοκίμασα, καὶ νὰ εἶμαι λίαν βέβαιος ὅτι οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἐδικὴν του εὐγνώμονα καρδίαν εὐρίσκομαι ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας ἐκείνας τῶν κα-

λῶν καὶ ἀνδρείων στρατιωτῶν.

2 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΠΕΜΠΤΗ (...) Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ κύριος Κυριακὸς Πιττάκης, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἀρχαιοτήτων φροντιστῆς καὶ ἔφορος αὐτῶν καὶ μοὶ ἔφερεν πλὴν τῶν τριχῶν, μίαν λόγχην, ἣτις ἦ κανενὸς νὰ εἶναι ἢ ἀφιέρωμα εἰς καμμίαν θεότητα, ἔν δακρυφόρον ἀγγεῖον ὅπερ εὐρέθη εἰς ἑλληνικὸν τάφον, ἔν μολυβδοκόνδυλον μὲ τὰ ὁποῖα οἱ τότε ἀρχιτέκτονες εἰργάζοντο ἐγχαράττοντες τὰ σχέδια εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ναῶν [ἄπερ ὡς πολῦτιμα θέλω τὰ φυλάξῃ. Μετὰ ταῦτα ἐξεληθὼν τῆς οἰκίας μου ἐπῆγα εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Κλεάνθην¹⁴⁷ διὰ νὰ κάμω αὐτῷ καὶ τῇ συζύγῳ του μίαν ἐπίσκεψιν (...)].

7 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ (....) Ἐν ᾧ ἔγραφα τὰ εἰρημῆνα ἔρχεται εἰς τὸν οἶκόν μου ἓνας ἀγνώριστος ἄνθρωπος λέγων ὅτι εἶναι ἀπὸ τὸ νησίον Μύκονον καὶ συγγενὴς ἀπὸ μέρους μητρὸς τῶν Μαυρογένηδων, ὅτι ἐδούλευσεν ὡς ἱερολοχίτης τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν ἐδούλευσεν ὡς στρατιώτης ὑπὸ Νικόλαον [γρ. Δημήτριον] Ὑψηλάντην καὶ ὀνομάζεται Νικόλαος Φοντούλης καὶ μὲ τὸ νὰ δυστυχήῃ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποστασίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν ὁποῖαν ἔχασεν ὅλην τὴν κατάστασιν, καὶ ἀκούων τὰς ἀγαθοεργίας μου μὲ παρακαλεῖ νὰ τὸν συντρέξω ὅπως δύναμαι. Τῷ εἶπον, διατί αἱ ἐκδουλεύσεις του δὲν ἀνταμείφθησαν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἂν τῷ ὄντι εἶναι ἄξια ἀνταμοιβῆς· προσδοκᾷ μοὶ εἶπεν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως νὰ παρρησιασθῇ καὶ ἀνταμοιβῆν νὰ λάβῃ· τῷ ἔδωσα λοιπὸν ἔν τάλλαν καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν.

14 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΤΡΙΤΗ. Σήμερον ἐγερθεὶς τῆς κλίνης ἠσθάνθην τὸν ἑαυτὸν μου ὅπως οὖν καλύτερα, καὶ ἀφοῦ ἀνεχώρησαν τινὲς φίλοι, οἵτινες ἀκούοντες ὅτι εἶμαι ἀνήμπορος, ἦλθον διὰ νὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν, βλέπω καὶ ἔρχεται μία γυναῖκα εἰς τὸν ὁδὸν μου, τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ὁποίας δὲν τὴν ἐδεικνυεν ποταπήν. Μοὶ λέγει λοιπὸν ἐμβαίνουσα νὰ τὴν συγχωρήσω διότι εἰσέρχεται ἄνευ ἀδείας εἰς ἄνθρωπον ὄντινα δὲν γνωρίζει, πλὴν ἢ ἀνάγκη τὴν βιάζει νὰ μὲ ἐνοχλήσῃ καὶ τὰ παρὰ-

πονά της νὰ μοὶ εἰπῆ. Τῇ κάνω τὰ δέοντα εἰς μίαν δάμαν κοπιμέντα, τὴν δίδω σκαμνὶ νὰ καθήσῃ, καὶ τῇ λέγω ὅτι κατὰ δύναμιν θέλω τὴν συντρέξῃ. Ἀρχίζει λοιπὸν νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι σύζυγος τοῦ γνωστοῦ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου Πατμίου ὅστις ὡς ἤξεύρω ἦτον μὲ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντη εἰς Μπογδανίαν καὶ Βλαχίαν τὸν καιρὸν τῆς ἐκεῖ ἀποστασίας, ὅτι ἔνδοξα καὶ μεγάλα κατορθώματα ἐποίησε, πλείονα καὶ ἀπὸ τὰ τοῦ Ὑψηλάντη. Μὲ συγχωρεῖτε τῇ λέγω κυρία μου, τοῦτο τὸ ὄνομα δὲν μοὶ εἶναι γνωστόν, πρώτην φορὰν τὸ ἀκούω· αὐτὴ ἐξακολουθεῖ· τοιοῦτου ἀνδρὸς σύζυγος οὔσα, ὅστις ἂν ἦτο ἐδῶ οὐχὶ μόνον τὸν σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος ἤθελε λάβει, ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτο ὑπούργημα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἤθελε ἔξῃ· εὐρίσκομαι ἤδη μὲ ἔνδεκα ψυχὰς εἰς ἔνδειαν καὶ μεγάλην στενοχώριαν καὶ αὔριον ὁ διδάσκαλος Βάμβας τῷ ὁποίῳ χρεωστῶ ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας δραχμὰς θὰ μοῦ πωλήσῃ τὸ σπίτι, ἐνέχυρον εἰς αὐτὸν ὄν, εἰς δημοπρασίαν, καὶ ποῦ νὰ ὑπάγω ἢ κακομοίρα νὰ καθήσω μὲ τόσας ψυχὰς· ὅθεν σὰς παρακαλῶ νὰ συντρέξῃτε ὅπως οἴδατε. Τῇ εἶπον λοιπὸν καὶ ἐγὼ εἰς ἀπάντησιν τῆς παρακλήσεώς της ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι κάτοικος Ἀθηνῶν διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ δανείσω, εἶμαι ὁδοιπόρος, εἶμαι ξένος καὶ ἐπὶ ποδός, μετὰ τινος ἡμέρας μισεύω καὶ μόλις δύναμαι νὰ ἐξοικονομήσω τὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου μου, καὶ λυποῦμαι διότι δὲν ἠμπορῶ νὰ σοὶ συντρέξω. Πληροφορηθεῖσα τὴν ἀλήθειαν καὶ τοὺς ὀρθοὺς λόγους μου ἄρχισε νὰ μὲ παρακαλέσῃ διὰ τὸν ἄνδρα της ὅστις ἀπὸ ἄκραν μελαγχολίαν του ἔπεσεν εἰς μίαν τοιαύτην μελαγχολίαν καὶ ὑποχοντρίαν, ὥστε κατήντησε νὰ ζήσῃ εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Μαρτζινένη εἰς Βλαχίαν ὡς ἓνας ἀσκητῆς, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ πεισθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν γυναῖκα του καὶ τὴν φαμίλιαν του. Περὶ τούτου ἔγραψεν καὶ ὁ Ρίζος, κατὰ προσταγὴν τοῦ Ἄρμανσπεργ, τῷ ἑλληνικῷ προσένῳ Σακελλαρίῳ εἰς Βουκουρέστι διὰ νὰ κάμῃ ὅ,τι δύναται, καὶ μὲ ἔξοδα νὰ τὸν ἐφοδιάσῃ καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ τὸν ξεκινήσῃ διὰ ἐδῶ, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ βλέπῃ κανένα καρπὸν τῶν τόσων ὑποσχέσεων ἀπὸ μέρους τοῦ Ρίζου καὶ τῶν τόσων καλῶν λέξεών του, ἄρχισε νὰ ὑποπτεύηται τὸν κύριον Ρίζον, ὅτι δὲν γράφει, ἀλλ' οὔτε ἐνεργεῖ καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Ρίζον ἄνθρωποι τὴν πληροφοροῦν τὸ ἐναντίον, διότι φοβεῖται αὐτόν,

καὶ οὐχὶ μόνον ὁ Ρίζος, ἀλλ' ὅλοι οἱ ἐν ὑπουργήμασιν ὄντες συγγενεῖς του, οἷον ὁ Παναγ. Σοῦτζος καὶ οἱ λοιποί, καθ' ὅτι αὐτοῦ ἐνταῦθα ἐρχομένου, θὰ πάρῃ αὐτὸς τὸ πρῶτον καὶ καλύτερον ὑπουργήμα, ἴσως καὶ τὸ τοῦ Ρίζου, διότι οὐχὶ μόνον ὅτι εἶναι πεπαιδευμένος ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα μέγα ἔχει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τῇ ὑπεσχέθην λοιπὸν ὅτι κατὰ τοῦτο ἤμπορῶ, περνῶν ἀπὸ Βουκουρέστι νὰ τῇ δουλεύσω, πλὴν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν Ρίζον νὰ τὸν παρακαλέσῃ διὰ νὰ μοὶ εἰπῇ καὶ ἐγγράφως νὰ παρακαλέσῃ καὶ τούτου γινομένου ἄς μείνῃ πληροφορημένη ὅτι ὁ ἄνδρας τῆς ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, πλὴν νὰ γραφῇ τῷ Σακελλαρίῳ διὰ νὰ τῷ δώσῃ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα τοῦ δρόμου. Αὐτὴν τὴν συμβουλήν ἐδυνήθην νὰ δώσω αὐτῇ τῇ γυναικί, καὶ οὕτως ἀπῆλθεν. Μετὰ τινὰς στιγμὰς ἔρχεται πρὸς ἐπίσκεψίν μου ὁ κύριος Σιλήβεργος καὶ ὁ κύριος Θεοχάρης διὰ νὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν, ἀκούσαντες ὅτι ἀνῆμπορῶ χάριν περιεργείας ἐρώτησα τὸν Σιλήβεργον περὶ τούτου τοῦ Ξάνθου, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι γνωρίζει αὐτόν, ὄντα μὲ τὸν Ὑψηλάντην ἐν καιρῷ ἀποστασίας εἰς Βλαχομπογδανίαν, πλὴν διὰ κακοήθει, καθ' ὅτι ἐσφετέρισε πολλὰ χρήματα ἐκ τῆς κάσας τῆς ἐταιρείας· γνωρίζει ὡσαύτως καὶ τὴν ἐδῶ γυναῖκα του διὰ φαυλόβιον, ὡσαύτως καὶ τὸν ἐν Αἰγίνῃ πολεμικῷ σχολεῖφ υἱόν τῆς δι' ἀνήσυχον παιδί, καὶ ἔπρεπεν ἡ διοίκησις νὰ τὸν ἐξώσῃ τοῦ σχολείου ὁμοῦ μὲ ἄλλους ὁμοίους του, διὰ τὸ ἄτακτον φέροισμόν του καὶ οὐχὶ ὡς αὐτὴ ἔλεγε ἀπὸ διαβολὰς ἐχθρῶν¹⁴⁸.

20 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΔΕΥΤΕΡΑ (...) Εἶπον λοιπὸν τοῖς ἐκεῖ ἐπιστάταις ὅτι εἰς ἀπουσίαν μου ἔχει δικαίωμα ὁ Καρατάσιος, ὡς Μακεδῶν νὰ συχνάζῃ εἰς τὸ Νοσοκομεῖον καὶ νὰ παρατηρῇ ἂν γίνεται ἡ δέουσα ἐξακολούθησις κατὰ τὸ νόημα τοῦ ἀφιερώματός μου. Ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖον ἐξελθόντες ἐπήγαμεν καὶ εἰς τὸν Συνταγματάρχην Μακρυγιάννην, τὸν πλησίον τοῦ Νοσοκομείου κατοικοῦντα, ὃνπερ καὶ κλινῆρην εὔρομεν. Μεταξὺ πολλῶν λόγων μὲ ἐρωτᾷ ἂν φεύγω ἀπὸ Ἀθήνας συγχισμένος καὶ πειραγμένος διὰ τὸ ἀχρεῖον πρὸς ἐμὲ φέροισμον τῶν Ἀθηναίων, τῶν ταλαιπώρων καὶ κακορρίζικων ἀνθρώπων. Ὅχι τῷ εἶπον, ὅτι αὐτοὺς τοὺς θεωρῶ ὡς ἀνδράποδα, φεύγω μ' ὄλον τοῦτο λυπημένος διὰ τὴν περιφρόνησιν, ἣν οἱ συμπατριῶται

μου Μακεδόνες δοκιμάζουν ἀπὸ τὴν διωρισμένην ἐπιτροπὴν τοῦ νὰ ἐξετάσουν τὰ δίκαια τῶν πολεμησάντων στρατιωτῶν, καὶ κατ' ἀξίαν νὰ ἐκτιμῶν αὐτοὺς μὲ προβιβασμούς. "Ἄλλους δι' ὅλον ἀναξίους, ἐπροβίβασαν, καὶ ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας μή-τε ἕναν, καὶ λυποῦμαι νὰ ἀκούω καθ' ἐκάστην τὰ μέχρι οὐρανοῦ δίκαιά τους νὰ περιφρονοῦνται μὲ αὐτὸν τὸν ἀπρεπῆ τρόπον. Θέλετε ἡξεύρει λοιπόν, Μακρυγιάννη, ὅτι ἡ περιφρόνησις τῶν συμπατριωτῶν μου θεωρεῖται ὡς ἐδική μου περιφρόνησις καὶ λυποῦμαι διότι τοῦτο δὲν ἐγνώριζα, ὅταν ἔπρεπε νὰ τὸ γνωρίζω. Μοὶ εἶπεν ὅτι καὶ δίκαιον ἔχω καὶ ὅτι κάκιστοι καὶ ἀσυνεΐδιστοι ἄνθρωποι ἐδιωρίσθησαν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ὅτι αὐτὸς μέλος αὐτῆς ὢν, βλέπει τὰς γινόμενας καταχρήσεις καὶ μόνος ὢν δὲν δύναται νὰ ἀπαντήσῃ αὐτάς. Ἐποχαιρετισθέντες ἐξήλθομεν καὶ ὁ μὲν Καρατάσιος ἐπῆγεν εἰς τὸν οἶκον του, ἡμεῖς δὲ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην, τὸν Πετρόμπεην, ὄντινα εἰς τὸ στῶμα ἠῦρομεν, ἀσθενοῦντα ἀπὸ ποδαλγίαν. Ἰκανὴν ὥραν ἐμείναμεν εἰς αὐτόν, ὅσους τὰ ἐν τῷ καιρῷ ἀποστασίας καὶ Καποδίστρια πάθη του μᾶς ἐδιηγείτο, καθὼς καὶ τὰ τῆς Ρωσίας κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν παιγνίδια· ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡ ἀποστασία ἤρχισεν ὑπὲρ τοὺς 26 πεζοδρόμους μὲ γράμματα πρὸς τὴν Ρωσίαν καὶ Καποδίστρια ἔγραψε, καὶ μόλις εἰς τοὺς 1826 ἔλαβε μίαν ἀπόκρισιν, ὅταν δηλαδὴ ἐπρόβαλε νὰ γίνουν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ αὐθεντεῖαι καὶ τότε βλέπων καὶ αὐτὸς τὰς παρομοίας πονηρίας ἐγύρισε τὸ φύλλον καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς Ρωσίας φρόνημά του.

25 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΣΑΒΒΑΤΟ. (...) Θέας ἄξιον ἦν νὰ βλέπει τινὰς πληθὸς ἀνθρώπων, Μινίσιτρος Ἑλλάδος μὲ οὐνιφόρμας, ὑπαλλήλους αὐτῶν, τοὺς συμβούλους τοῦ κράτους τῶν, στρατιώτας μὲ τὰ ξίφη τῶν, μέχρι τελευταίου βαθμοῦ, διδασκάλους καὶ ἰατροὺς κτ., κτ., γυναικας διαφόρων ἐνδυμάτων καὶ προσώπων καὶ κατὰ τὴν ὠραιότητα ἀηδεσιτάτας· ἐν ἐνὶ λόγῳ πᾶσα φυλὴ καὶ γλῶσσα. Αὐτὸς ὁ μπάλος δὲν εἶχε πρόσωπον καὶ μορφήν μπάλου βασιλικοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, ἀλλὰ μπάλος ἐνὸς ρεσοντίου Βιέννης ἄνευ προσωπίδων, εἰς τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἤμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ ἀφοῦ πληρώσῃ. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα ἦλθον περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν, προπορευομένων

πολλῶν τῶν αὐλικῶν, περνόντες διὰ μέσου δύο σειρῶν ἀνθρώπων, ἰσταμένων εἰς γραμμὴν, ἐν οἷς καὶ ἐγώ. Ποιοῦντες ἓναν γύρον εἰς τὴν μεγάλην σάλαν, ὅπου ἐκάθοντο αἱ γυναῖκες κατὰ σειρὰν, ἄλλαι μὲ φέσι καὶ δεσπιμάλι δεμέναι, ἄλλαι μὲ φέσι μὲ φούνταις κρεμασμέναις, ὡς τῶν ἀνδρῶν, ἄλλαις μὲ καπέλλα καὶ εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα, ἄλλαις οὕτως, καὶ ἄλλαις ἄλλως πως μεταμορφωμέναις, ἄρχισεν ἔπειτα ὁ χορὸς ὁ λεχικὸς^{148α} λεγόμενος πολονέζ, τὸν ὁποῖον ἤνοιξεν ἡ βασίλισσα μὲ τὸν Ἄρμανσπεργ καὶ ὁ βασιλεὺς ἀκολουθῶν μὲ τὴν μανδὰμ Ἄρμανσπεργ, συνακολουθούτων καὶ ἄλλων ζευγαρίων. Ἀφοῦ ἔκαμαν δύο γύρους, ἔπαυσεν καὶ ἄρχισεν ὁ γερμανικὸς χορὸς *allemande* καλούμενος, τὸν ὁποῖον ἡ βασίλισσα μὲ τὸν Λαγγρινά, γαλλικὸν μίνιστρον, ἤνοιξε· μετὰ ταῦτα ἄρχισαν νὰ παρρησιάζονται δοῦλοι μὲ ἀσημένιους ταβάδες, φέροντες εἰς τοὺς παρισταμένους καφέν, τζιάϊ, ἀμυγδαλόγαλον, καὶ λεμονάδες καθὼς καὶ διάφορα ζαχαρικά καὶ ζημαρικά. Αὐτοῦ ἐγνώρισα διὰ συστάσεως τοῦ ἀουστριακοῦ Μινίστρον καὶ τὸν κόντε καὶ ναύαρχον ἀουστριακὸν Δάνδολον. Ὁ κύριος Ἄρμανσπεργ, ὁ καταφορτωμένος μὲ διαφόρους δεκαρατζιόνες ὦν, βλέποντάς με μὲ ἐπλησίασε διὰ νὰ μὲ ἐρωτήσῃ τὰ περὶ ὑγείας, ὄντινα καὶ εὐχαρίστησα, δίδοντάς μοι τὴν δεξιάν του. Ἐούστησα καὶ γὰρ εἰς τὴν μαδὰμ Βαίτζ τὸν μπάνον^{148β} Ἀργυροπούλου^{148γ}, καὶ τὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὸν Δάνδολον, ὅσους μὲ ὄμμα ὑπεροπτικὸν τὸν ἐθεωροῦσε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ὡς ἀνδράποδον ἔμπροσθέν του ἐφέρετο. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐδοκίμαζεν ἡ ψυχὴ μου λύπην ἐνδόμυχον, βλέποντας τὸν αὐθέντην Καρατζιά¹⁴⁹, ἐκεῖνον τῆς Βλαχίας ἡγεμόνα, ὄντινα ὄχι μόνον ἡ Βλαχία καὶ τὰ μέρη τοῦ Δουνάβεως ἔτρεμον, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι πασιάδες καὶ τουρκικὰ ρετζιάλια^{149α} ἐφοβοῦντο, νὰ ἴσταιται εἰς τὴν σειρὰν τῶσων Γκέγκηδων^{149β} καὶ ἀπλουσιμάτων Ὑπουργῶν ὡς ἀνδράποδον δι' ἧς ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἔμελλε νὰ περάσῃ· ἐπαρτηροῦσα ὅτι ἐντρέπετο, διότι ἔτυχα καὶ ἐγὼ παρῶν καὶ τὸν ἔβλεπα μεταξὺ τούτων, καὶ μὲ ἀψηφισίαν παρ' ἐκάστου μεταχειριζόμενον. Γαμπροὺς τοῦ Καρατζιά, κυρίους Ἀργυροπούλους, Βλαχούτζηδες, δραγουμάνους^{149γ}, μπάνους καὶ ποστελνίκους· οὔτε ἐγύριζε τινὰς νὰ τοὺς ἰδῇ, μὰ μήτε ὁ Λουκάς Πύρρου, ὁ χρηματίσας δοῦλος

τῆς αὐλῆς τοῦ Γρηγόρβοδα Γκίκα, ὁ ἴσως καὶ τώρα ἔχων εἰς τὴν ψυχὴν του τὸν φόβον τοῦ φάλαγγα, ὅπου ἤθελε γευθῆ εἰς Βουκουρέστιον, ὅταν ἠθέλησε νὰ κάμῃ ἔρωτα μὲ τὴν μαμζὲλ Πετρονάρδ, φερθεῖσαν ἀπὸ τὰ Παρίσια διὰ καμαριέραν τῆς ἐκλαμπροτάτης κυρίας Δομνίτζας Ραλοῦς. Πῶς δὲ ἐμεταχειρίζοντο αὐτὰι αἱ δομνίτζαι, αἱ κυρίαί Ραλοῦ καὶ Σμαράγδα καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῶν, παρὰ τῶν γυναικῶν τῶν Λιάπηδων, ἐντρέπομαι καὶ νὰ ἐξηγηθῶ. Ἦ, αὐθέντα Καρατζιᾶ, ἔ κυρίαί μου δομνίτζαι καὶ ἐκλαμπρόταται δάμαι. Τί μαντάτα τώρα, πόσον σᾶς ἀρέσει ἡ Ἑλλάς, τὸ οὐράνιον κλίμα, τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ κυρίως ἡ φιλοξενία, τοῦτο καὶ ἐκεῖνο τῆς Ἑλλάδος; Ποῦ εἶναι αἱ φαρδειαὶ καὶ πλατεῖαι λέξεις τοῦ κυρίου Βρετῶν καὶ ἄλλων τόσων λογιωτάτων, οἱ παρακινουῦντες σας νὰ τζαλαπατίσετε αὐθεντείας καὶ ὀφφίκια Βλαχίας κατὰ τὸ ἔτος 1817 καὶ πίστιν δὲν ἐθελήσατε νὰ δόσητε εἰς τοὺς ἱεροὺς λόγους μου περὶ τοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην βίου. Μὴ λυπεῖσθε λοιπὸν τώρα κύριοι καὶ κυρίαί μου, διότι ὅπερ ἐζητήσατε μὲ τὸ φανάρι εἰς τὸ χέρι, τὸ ἠῦρετε ὑπερεκπερισσοῦ, τουτέστι ἀπλούστερα: ζητηθέντα καὶ παθέντα, διὸ καὶ ὑποφερτέον. Οὐδένα ἕτερον ἐλυπήθην τόσον, ὅσον τὸν σεβάσιμον γέροντα καὶ ἀγαθὸν ἄνθρωπον αὐθέντην Καρατζιᾶν, τὸν τιμώμενον παρ' Ἑλλήνων μὲ τὸ κύριε Ἰωάννη καὶ κύριον Ἰωάννην Καρατζιᾶν. Ἐπειδὴ αὔριον τρώγω μὲ τὴν ἐταιρείαν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, καὶ λόγου συμπίπτωντας μετὰ τοῦ Λευκία ἱατροῦ, παρόντος καὶ τοῦ κυρίου Βλαχούτζη Κωνσταντίνου, ἐκφώνησα ἐγὼ τὴν λέξιν ἐταιρείαν ἐν ἀπλότητι, ὁ Βλαχούτζης ἀκούων τὴν λέξιν ἐταιρείαν μοὶ λέγει νὰ μὴν ἐκφωνήσω εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὴν τὴν λέξιν ἐταιρείαν· τῷ ἀπεκρίθην λοιπὸν διατί κύριε ὄχι, δὲν πρέπει νὰ σᾶς πειράζει αὐτὴ ἡ ἀξιολάτρευτος λέξις κατὰ τὴν ἀκοήν σας, διότι αὐτὴ ἡ καλότυχος λέξις σᾶς ἔφερον καὶ ἐσύναξεν ὅλους ἐδῶ καὶ κατὰ τοῦτο ἠὺχαριστήθην πηγαίνων εἰς τὸν βασιλικὸν μπάλον, διότι ἐδυνήθην νὰ πληρώσω τὸν κύριον Βλαχούτζην τὸ χρέος μὲ παστρικὴν καὶ καθαρὴν μονέδα.

2 ΜΑΡΤΙΟΥ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ. [Περὶ τὴν ἕκτην ὥραν] τὸ ἐσπέρας ἔρχεται ὁ φίλος μου κύριος Λευκίας καὶ μοὶ φέρει τὰ ἐξῆς ἀρχαῖα φιλοδωρήματα, ἅπερ καὶ φιλικώτατα ἐδέχθην ὡς τεκ-

μήρια τῆς φιλίας μας:

1. μῆδι πεπετρωμένον

1. ἔλαφον μικρὰν ἀπὸ χαλκοῦν καὶ

1. μαρμάρινον πουλὶ τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι οἱ παλαιοὶ ἔθετον εἰς τοὺς τάφους τῶν παιδιῶν ὡς παιγνίδια [μὲ τὰ ὅποια τὰ παιδιὰ ἔπαιζον ὅταν ἔζουν, καὶ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην διὰ αὐτὰ τὰ ἔθαπτον μὲ τὰ παιγνίδια των. Πιθανὸν καὶ ἡ ἔλαφος νὰ ἦτον τοιοῦτο παιχνίδι, πλὴν παιδίου πλουσιῶν γονέων. "Ὅλα αὐτά, εἶπεν ὁ κύρ Λευκίας ὅτι ἠϋρέθησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ (...). Μοὶ ἔδοσεν ὁ Λευκίας καὶ μίαν κεφαλὴν γυναικίαν ἀπὸ μάρμαρον].

4 ΜΑΡΤΙΟΥ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ. (...) Ἐν ᾧ περὶ τὴν τετάρτην ὥραν μετὰ τὸ μεσημέρι ἐνασχολούμην μὲ τὴν τοαλέταν μου, διὰ νὰ ὑπάγω εἰς τὰ ἀνακτόρια καὶ ἀγανακτοῦσα διότι βρέχει, ἔρχεται δρομαῖος ὁ ἀουστριακὸς Μινίστρος¹⁵⁰ διὰ νὰ μοὶ φέρῃ τὸ γράμμα τὸ ὁποῖον ἔλαβε παρὰ τοῦ Μινίστρου τοῦ βασιλέως Ρουχάρδου¹⁵¹ καὶ τῷ γράφει ὅτι ἡ μεγαλειότης του ἐσυγκατάνευσε νὰ μοὶ δώσῃ τὸν χρυσοῦν σταυρὸν τοῦ Σωτήρος, ἐμοὶ τὸν ἀξίως αὐτοῦ ὄντα. Ὁ Μινίστρος ὁ ἀουστριακὸς ἦτον πλήρης χαρᾶς καὶ μὲ ἐρωτοῦσεν ἂν τοῦτο μοὶ προξενεῖ χαρὰν. Ὁμολογῶ τὴν ἀλήθειαν ὅτι αὐτὴ ἡ εἶδησις δὲν μοὶ ἐπροξένησεν οὐδεμίαν χαρὰν· πρῶτον διότι ταῦτα τὰ θεωρῶ ὡς μάταια καὶ εὐχαριστοῦμαι μᾶλλον μὲ ἐν αὐτόγραφον γράμμα εὐχαριστήριον τοῦ βασιλέως, παρὰ μὲ τὸν σταυρὸν, καὶ δεύτερον διότι ἄλλοι ἀναξίως καὶ χωρὶς τῆς παραμικρᾶς προσφορᾶς ἔλαβον τὸν μεγαλύτερον. "Ἄρα τὰς ἰδικὰς μου θυσίας δὲν ἐκτίμησεν ἀξίως καὶ προπόντως. Κανεὶς δὲν πιαίει εἰς τοῦτο, εἰμὴ ὁ ἀμελέστατος, ἴσως καὶ φιλοχρήματος Ρίζος, ὁ παραμελήσας τὸ χρέος του εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὰς τόσας μεγάλας θυσίας μου, ὡς ἔδει αὐτὰς παραστήναι. Ἐτοιμασθεὶς τέλος πάντων ἐμβῆκα εἰς ἐν ταλαίπωρον ὄχημα, διότι ἐλιανόβρεχε καὶ εἰς τὰς 5³/₄ ὥρας ἠϋρέθη εἰς τὰ ἀνακτόρια, ὅπου ἠϋρον πολλοὺς τῶν ἀρχηγῶν στρατιωτῶν, τὸν Γρίβαν, τὸν Μαμούρη, τὸν Βάσιον, τὸν Μινίστρον τῆς Θαλάσσης καὶ ἄλλους τινάς, οὓς δὲν ἐγνώρισα· ἀνέβημεν λοιπὸν ὅλοι ἐπάνω εἰς τὴν κάμαραν, ὅπου κεῖται τὸ κλαβιοὲν τῆς Βασιλίσσης καὶ ἐπεριμέναμεν καὶ

τὰς δάμας τοῦ παλατίου, τὸν Μινίστρον Ρούτχαρδ, τὸν Κόντην Σαπόρταν, τὸν Βαρῶνον Βάιχς, εὐταξίαν τοῦ Παλατίου καὶ τινὰς ὄφφικιάλους τῆς αὐλῆς. Ὅλοι λοιπὸν συναχθέντες εἰς αὐτὴν τὴν κάμαραν ἐπροσμέναμεν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν. Μετὰ μισὴν ὥραν ἰδοὺ ἀνοίγονται αἱ θύρες τῆς σάλας εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοιμασμένη ἦν τράπεζα καὶ ἐμβαίνει ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα συντροφευμένοι ἀπὸ ὄφφικιάλους καὶ τὴν πρώτην δάμαν τοῦ παλατίου. Ἡμεῖς ἐστεκόμεθα ὀρθοὶ κατὰ γραμμὴν, ἡ δάμα δεξιὰ καὶ οἱ ἄνδρες ἀριστερά. Ἐπειδὴ ἐγὼ κατὰ περίστασιν ἐστεκόμην πλησίον τῆς θύρας, διηθύνθη ἡ μεγαλειότης του πρώτον πρὸς ἐμένα, λέγοντάς με ὅτι μὲ θεωροῦσε μισευμένον, καὶ ὅτι ἐλυπεῖτο διότι δὲν μὲ ξαναεῖδε καὶ ὅτι διὰ τὰς ἀξίας προσφοράς μου μοὶ ἔδωσε τὸν χρυσοῦν σταυρὸν τοῦ ἰπέως καὶ ὅτι ἔχει μεγάλην εὐχαρίστησιν περὶ τούτου καὶ πολλὰς παρομοίας γλυκεῖς λέξεις. Μὲ ἐρώτησε μετὰ ταῦτα περὶ τοῦ ταξιδίου μου καὶ διὰ ποίας εὐκαιρίας, τῷ εἶπον ὅτι τὸ ταξίδι μου γίνεται διὰ Σμύρνης, Κωνσταντινουπόλεως, Βλαχίας κτ., ὅτι μὲ αὐστριακὸν πολεμικὸν πλοῖον θέλω μισεύσῃ καὶ ὅτι μ' ὄλις κατὰ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου ἐλευσομένου θέλει φθάσω εἰς Βιένναν, ὅπου 45 χρόνους κατοικῶ. Ἐρωτώντας με ἂν εἶναι πολὺς καιρὸς ἀφ' ὅτου ἔφυγα ἀπὸ τὴν πατρίδα μου Μακεδονίαν, τῷ εἶπον ὅτι εἶμουν τεσσάρων χρόνων παιδί, ὅτι οἱ γονεῖς μου ἐξ αἰτίας τοῦ τυρανικοῦ ζυγοῦ τοῦ τουρκικοῦ ἔπρεπε βιαζόμενοι νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα καὶ κτήματα καὶ περιουσίαν καὶ νὰ εὔρουν ἄσυλον εἰς ξένας γαίας καὶ εἰς ξένα μέρη.

[ΤΗ 8Η ΜΑΡΤΙΟΥ, ΤΕΤΡΑΔΗ (...). Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὸν Τέξαν ἠντάμωσα τὸν κύριον Ἀνδρέαν Κομπατὴν καὶ μὲ ὀδήγησεν εἰς τὸ λίαν πλησίον τῶν Ἀθηνῶν στάδιον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ὅπερ ἄντικρυ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κεῖται ἀνατολικομεσημβρινῶς, καὶ ὅπου οἱ ἀγῶνες τῶν παλαιῶν ἐγίνοντο. Φαίνονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τῆς γεφύρης ἐπάνω τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἔργα θαυμασμοῦ ἄξια. Ὁ ποταμὸς δὲ αὐτὸς εἶναι τόσον μικρὸς, ὥστε ὄντα ρύακος ὀνομασίαν δὲν πρέπει νὰ ἔχη. Ἐπάνω ταύτης τῆς γεφύρης περνοῦσαν τὰ ὀχήματα τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν ἵπποδρομούντων. Τὰ πλάγια

τοῦ σταδίου εἶναι λίαν ὑψηλά, ἐπάνω τῶν ὁποίων καθίσματα ἀπὸ λευκότατον μάρμαρον διὰ τοὺς θεατάς, καὶ ἐχωροῦσαν ὑπὲρ τῶν ἐξήκοντα χιλιάδων θεατῶν. Εἰς ἓν ἐκ τούτων τῶν πλαγίων δεξιᾷ ἰστάμενος ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς νίκης. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ σταδίου ἀριστερὰ εἶναι ἓν σπήλαιον, δι' οὗ δύναται νὰ ἐξέλθῃ τινὰς εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ σταδίου, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο οἱ νικόμενοι ἀθληταί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν θεάν καὶ ὄρεξιν τῶν θεατῶν. Οἱ νικοῦντες δὲ ἀνέβαινον εἰς τὸν ναὸν τῆς νίκης διὰ νὰ λάβουν τὰ διὰ αὐτοὺς ἐτοιμαζόμενα στέφανα παρὰ τῶν ἐκεῖ ἰσταμένων διὰ τοῦτο αὐτό.

Διὰ ἀνάμνησιν ἐπῆρα ἓν κομμάτι μάρμαρον ἐκ τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων συντριμάτων, καὶ ἀνεχωρήσαμεν ἐλθόντες εἰς τὴν Καληρόην, ἣτις παρακατιὸν ἀπὸ τὸ στάδιον κεῖται πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος. Αὐτοῦ εὐρήσκονται διάφοροι βράχοι, ἐξ ὧν ἐξήρχοντο ἀπὸ διαφόρους μεγάλας στρογγυλὰς τρύπας ὕδατα καθαρότατα καὶ ἦτον τὸ παλαιὸν αἱ βρύσαις, ὅπου αἱ νύμφαι ἐλούοντο καὶ ἐκαθαρίζοντο. Κατὰ τὸ παρὸν ὕδωρ δὲν ἔτρεχε ἀπὸ κανένα μέρος (...)].

[Τῆ 11ῃ ΜΑΡΤΙΟΥ, ΣΑΒΑΤΩ. (...). Τοῦ ἀρχ(οντος) ποστελ(νίκου) Βλαχούτζη ἀναχωρήσαντος ἀνέβην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἤϊρον τὸν Πιττάκην μέτινας Ἕγγλους, ἐλθόντας νὰ ἐπισκευθοῦν τὰς ἀρχαιότητας (...). Ἀναχωρῶν ἀπὸ ἀκροπόλεως, μοὶ ἔδωσεν ὁ κύριος Πιττάκης δύο κομμάτια λευκοῦ μαρμάρου ἀπὸ τὰ προπύλαια διὰ νὰ ποιήσω τι ἐξ αὐτῶν πρὸς ἀνάμνησιν. Ἀπὸ Ἀκροπόλεως ἐπήγαμεν μαζὺ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεσέως, διὰ νὰ ἰδῶ τὰς ἔξωθεν φυλατομένας ἀρχαιότητας. Αἱ περισσότεραι εἶναι συντετριμέναι, οὔτε μίαν ἐξ αὐτῶν ὀλόκληρον δὲν βλέπει τινὰς, ὡς εἰς Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ μέρη τῆς Ἰταλίας. Τὸ μόνον περίεργον καὶ ἀρχαῖον ὅπερ τινὰς δύναται νὰ ἰδῆ, εἶναι αἱ πλάκαι, αἱ εὐρεθεῖσαι εἰς τὸν Πειραιᾶ¹⁵², εἰς τὰς ὁποίας εὐρήσκονται γραμμένα τὰ πλοῖα τῆς τότε κυβερνήσεως, πόσα σχοινία εἶχεν ἕκαστον, πόσα πανία, πόσα κατάρτια, πόσους ἀνθρώπους κτ.; κτ. Κατὰ διστυχίαν ὅμως αὐταῖ αἱ πλάκαι εἶναι τόσοσιν συντετριμμένα, ὥστε μὲ μεγάλην δυσκολίαν τὰς προσήρμωσαν καὶ ἐκόλυσαν (...)].

Η 6Η ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1837

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας συζητήθηκε καὶ σχεδιάστηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Μπέλλιο καὶ τὸν Κυριακὸ Πιττάκη τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Δεκεμβρίου 1836 καὶ τὶς πρῶτες τοῦ 1837. Στὶς 5/17 Ἰανουαρίου 1837, παραμονὴ τῶν Φώτων, ὁ Μπέλλιος ἐπισκέπτεται τὸν Ἰάκωβο Ρίζο Νερουλό, Γραμματέα (ὑπουργὸ) τῶν Ἐκκλησιαστικῶν σιὸ σπιτί του. Ἐκεῖ βρίσκονταν ὁ Δ. Ν. Φωτίλας, ὁ Παναγιώτης Σούτσος ὁ ποιητὴς καὶ Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, τμηματάρχης τότε σιὸ Ἵπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Μετὰ τὴν προσφορὰ δῶρων ὁ Μπέλλιος ἀνακοίνωσε σιὸν Ἰάκωβο Νερουλό τὴν ἰδέα του, καὶ τοῦ Πιττάκη, γιὰ τὴ σύσταση ἑταιρείας ἢ ὁποία θὰ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴν ἀποκάλυψη ἀρχαίων. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τοὺς παρισταμένους καί, φαίνεται, ἀνατέθηκε σιὸν νεώτερο ἀπ' ὅλους, τὸν Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ, νὰ συντάξει τὴ σχετικὴ αἴτηση πρὸς τὴν κυβέρνηση. Τὸ ἔγγραφο συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ τὴν ἐπομένη, 6/18 Ἰανουαρίου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν εἰσηγητικὴ ἔκθεση καὶ τὸν ὀργανισμό τῆς Ἐταιρείας σὲ τρία φύλλα ἐνσήμου χάρτου 25 λεπτῶν. Στὶς 12 τὸ μεσημέρι ὁ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς μαζί με τὸν Κ. Πιττάκη ἐπισκέφθηκαν τὸν Μπέλλιο σιὸ ξενοδοχεῖο του, μετὰ τὴν αἴτηση ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Ρ. Ραγκαβῆ, τὸν γιό του Ἀλέξανδρο, τὸν Πιττάκη, τὸν Ἀνδρέα Μάμουκα καὶ τὸν Ἰωάννη Κοκκῶνη. Ὁ Μπέλλιος ὑπέγραψε ἔκτος σιὴν σιὴλη τῶν ὑπογραφῶν καὶ ἀριστερὰ ὑπέγραψε γιὰ λογαριασμό τοῦ ἀνηψιοῦ του Ἀλεξάνδρου Μπέλλiou καὶ τοῦ φίλου του Ζηνοβίου Πώπι, οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν σιὴν Αὐστρία.

Ἀμέσως ξεκίνησαν κι οἱ τρεῖς γιὰ τὸ σπιτί τοῦ Παναγιώτη Σούτσου. Σιὸν δρόμο συνάντησαν τὸν Gropius καὶ τὸν Ν. Γ. Θεοχάρη, οἱ ὁποῖοι πείστηκαν νὰ ὑπογράψουν τὴν αἴτηση.

Οἱ ὑπόλοιποι πέντε συνιδρυτές, Α. Κομπατῆς, Πέτρος Στεφανίτζης, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Δ. Ν. Φωτίλας καὶ Θεόδωρος Μανούσης θὰ ὑπέγραψαν ἀθημερὸν ἢ τὸ πολὺ τὸ πρῶτὴ τῆς ἐπομένης. Ἡ αἴτηση πρωτοκολλήθηκε σιὸ Ἵπουργεῖο σιὶς 7/19 Ἰανουαρίου μετὰ ἀριθμὸ 10333 καὶ εἶναι ἢ ἀκόλουθη:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ζήλω κινούμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεισφέρωσι τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἀνέγερσιν τῶν μνημείων τῆς προπατορικῆς τέχνης, ἀπεφάσισαν νὰ συστήσωσιν Ἑταιρείαν σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἐπιχείρισιν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν ἰδίους ἐξόδους, μενόντων τῶν ἀνευρισκομένων ἀντικειμένων ἰδιοκτησίας τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπὶ τούτῳ λαμβάνουν τὴν τιμὴν νὰ καθυποβάλουν εἰς τὴν Β. ταύτην Γραμματείαν ὀπισθόγραφον τὸ σχέδιον τοῦ διοργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας, ζητοῦντες τὴν ἔγκρισιν τῆς Βασιλ. ἀρχῆς, καὶ τὴν ἄδειαν τῆς συστάσεως τῆς Ἑταιρείας ταύτης.

Ἄλεξανδρος Μπέλιος	Ἰ. Ρ. Ραγκαβῆς	Θ. Φαρμακίδης
Ζηνόβιος Πῶπι	Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆς	Ν. Φωτίλας
G. C. Gropius	Κ. Σ. Πιττάκης	Θ. Μανούσης»
Ν. Γ. Θεοχάρης	Α. Ζ. Μάμουκας	
Α. Κοματιῆς	Ι. Π. Κοκῶνης	
Πέτρος Α. Στεφανίτζης	Κωνσταντῖνος Μπέλιος	

Ἔως τώρα ἦταν γνωστὸ ὡς ἰδρυτικὸ τῆς Ἑταιρείας ἔγγραφο ἐκεῖνο ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Χατζῆ (*ΠΑΕ* 1929, 36-40) καὶ βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑταιρείας. Πρόκειται περὶ ἀντιγράφου στὸ ὁποῖο τὰ ὀνόματα τῶν 15 ἰδρυτῶν ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ τὸν Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆ καὶ ἀκολουθοῦν ἰδιόχειρες ὑπογραφές 54 ἀκόμη προσώπων τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωvίας μὲ πρώτη τοῦ Παναγιώτη Σούτσου. Οἱ πραγματικοὶ ἰδρυτὲς εἶναι λοιπὸν οἱ πρῶτοι 15 καὶ αὐτὸ τὸ ὑποθέτει ὁ Χατζῆς (ὄ.π. 36 σημ. 2) καὶ τὸ λέγει ρητῶς ὁ Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆς (*Σύνοψις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηναίων*² (1847) 190-191). Μόνον ὅτι ἀντὶ γιὰ 15 τοὺς ἀνεβάζει σὲ 20 (*εἴκοσι φίλοι τῆς ἐθνικῆς δόξης*).

Ὅκτὼ ἡμέρες μετὰ τὴν ὑποβολὴ τῆς αἴτησης σύστασης τῆς Ἑταιρείας, σὺν 15/27 Ἰανουαρίου 1837, ὁ ὑπουργὸς Ἰάκωβος Ρίζος Νερούλδς τὴν διεβίβασε στὸν Ὅθωνα μὲ ἐκτενῆ εἰσήγηση γραμμῆν γαλλικά, τὴν ὁποία ἀπὸ χρόνια ἔχω δημοσιεύσει (*ΑΕ* 1987, 26, 28-31).

1
α. 13. 9. 7
Ε. Γ. Βασταρ. 24.
αφ. Πρ. 10339.

Προς την Επιτροπή Ελληνιστικών
Β. Γραμμάτων της Εταιρείας

Εν Αθήναις, την 6. Ιανουαρίου 1837

Οι υπαρκτοί μου φίλοι αδελφοί μου
και επιδοκίμοι να συννοήσωμαι το
εξ' εαυτού εις την ανέρεση και άνθη
ημερών των μηρών της προσηγο-
ριού τήρης, δοξαδοσαν να ουχί να
αυτάρ τον σουσόν έχουσαν την
επιχηρίων άνασταφών και άλλων
αρχαιοηολογικών εργασιών έφ' όσας έθε-
δω, μενέλλον τον άνασταφών να αν-
δραμμένον Αθωνάσιος έτος Κελερ-
ησιός. Επ'ι τούτω γαυλάμοσ' ήντι
ματ να υαδνακάνουν έφ' όσων τούτων
γραμμάτων ύποδοργίον το σχέδιον
το Κρηαινομού της Εταιρίας, μετ' ού-
τείνω γυμνασιών της βασιλ. αρχής, και τιν
άλλων της ουδαίας της Εταιρίας.

Α. Καραλής
Πέτρος Α. Δικονομής
J. P. Demetris
J. Συμμελός
N. Φυτίλης
J. Μανδουλιώτης

Η αίτηση συστάσεως της 'Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἑταιρείας ἐγκρίθηκε ἀθημερὸν μὲ τὸ ἀπὸ 15/27 Ἰανουαρίου 1837 διάταγμα, τὸ ὁποῖο παραθέτω, διότι ἂν καὶ ἔχει δημοσιευθεῖ σὲ συλλογὲς νόμων τοῦ 19ου αἰ. δὲν εἶναι εὐκόλα προσιτό. Στὸ διάταγμα, στὴν πρώτη παράγραφο, ἐκφράζεται ἡ εὐαρέσκεια τῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἰδρυτὲς τῆς Ἑταιρείας, μάλιστα πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Μπέλλιο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη κάνει γενναῖες δωρεές.

«Περὶ συστάσεως ἀρχαιολογικῆς εταιρίας

Μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως εἶδομεν εἰς τὴν ἀπὸ 6/18 Ἰανουαρίου ὑπ' ἀριθ. 10333 ἀναφορὰν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας τὸν φιλογενῆ σκοπὸν τῶν ἀποφασισάντων νὰ συστήσωσιν Ἑταιρίαν δι' ἀνασκαφὰς καὶ ἀνευρέσεις ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων, καὶ προσκαλοῦμεν τὴν Γραμματείαν νὰ ἐκφράσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ μάλιστα εἰς τὸν Βαρῶνον Βέλλιον, ὅστις ἔδειξεν καὶ εἰς ταύτην τὴν εὐκαιρίαν τὸν γενναῖόν του ζῆλον καὶ συμμετοχὴν εἰς τὸ ὑψηλότερον συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἐπισημῶς τὴν ἐπὶ τούτῳ ἰδιάζουσαν ἡμῶν εὐαρέσκειαν, προσθέτουσα ὅτι ἀσμένως χορηγοῦμεν τὴν ἄδειαν εἰς τὴν σύστασιν τῆς εταιρίας τῶν κατὰ τὸν ὑποβληθέντα διοργανισμόν, ἀποφασίζοντες προσέτι πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐνίσχυσίν τῆς καὶ τὰ ἀκόλουθα.

Α΄.) Ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου θέλει προσκληθῆ νὰ συνεννοηται πάντοτε μετὰ τῆς ἐφορείας τῆς Ἑταιρίας διὰ τὴν ἐπιχείρισιν τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς ἐργασιῶν, καὶ ὡσάκις προσκαλεῖται εἰς τοῦτο ἀπὸ τὴν Ἑταιρίαν, καὶ αἱ δημόσιοι ἀσχολία του τὸν ἀφίνουν καιρὸν ὑπόλοιπον, θέλει ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τινῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς δίδων μετέπειτα λόγον εἰς αὐτὴν τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως, ἥτις τυχὸν ἤθελεν ἐπὶ τούτῳ τῷ ἐμπιστευθῆ.

Β΄.) Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ θέλει ὁμοίως προσκληθῆ νὰ διευθύνῃ τὴν Ἐφορείαν διὰ τῶν συμβουλῶν τῆς, ὡσάκις ἡ Ἐφορεία τὸ ἀπαιτῆ, εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως, διὰ τοῦ ἐφόρου τοῦ Κ. Μουσείου.

Γ΄.) Ἐπιτρέπεται εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐφορείας ἡ εἴσοδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Βιβλιοθήκης.

Δ.) Ἄριθμός τις (100) ἀντιτύπων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος θέλει δίδεσθαι χάριν εἰς τὴν ἑταιρίαν διὰ νὰ διανέμεται εἰς τὰ μέλη της.

Ε.) Τὰ ὑπὸ τῆς ἑταιρίας ἀνευρισκόμενα Ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα θέλουν καταγράφεσθαι εἰς τοὺς Καταλόγους τῶν Μουσείων, ὡς «προσφερθέντα ὑπὸ τῆς Ἐταιρίας».

Ζ.) Ἡ ἔτησία Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἐταιρίας θέλει τυπώνεσθαι ἀνεξόδως εἰς τὴν Βασιλικὴν Τυπογραφίαν.

Ζ.) Τὸ ὄνομα ἐκάστου διαμείναντος μέλους τῆς ἑταιρίας εἰς διάστημα τριετίας θέλει ἐγγράφεσθαι εἰς στήλην λιθίνην εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἔθνικοῦ Μουσείου.

Η.) Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ., Γραμματέα ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεσις καὶ δημοσίευσις τοῦ παρόντος διατάγματος. Ἀθῆναι τῇ 15/27 Ἰανουαρίου 1837. Ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἰδιαίτερον διαταγὴν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως. Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον Ἄρμανσπεργ, Ι. Ρίζος, Σμάλτς, Δ. Μανσόλας, Α. Γ. Κριεζῆς, Γ. Λασσάνης».

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ διατάγματος ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς ἀπηύθυνε συγχαρητήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τῆς Ἐταιρείας γνωστοποιώντας τὴν ἔγκρισιν τῆς οὐσίας της καὶ τοὺς ὅρους τῆς λειτουργίας της¹⁵³.

«Πρὸς τὰ Μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας.

Ἡ Κυβέρνησις μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἐπληροφόρηθη τὸν φιλογενῆ σκοπὸν τῶν συστησάντων τὴν Ἀρχαιολογικὴν ταύτην Ἐταιρίαν, καὶ καταγραφέντων ὡς μελῶν αὐτῆς, ὅχι δὲ μόνον ἐνέκρινεν αὐτὴν κατὰ τὸν ὑποβληθέντα διοργανισμόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐμψυχώσῃ αὐτήν, διέταξε τὰ ἀκόλουθα.

Α.) Ὁ Ἐφορος τοῦ κεντρικοῦ Μουσείου θέλει συνεννοεῖσθαι μετὰ τῆς Ἐφορείας τῆς Ἐταιρίας, περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν αὐτῆς ἐργασιῶν, καὶ ὡσάκις προσκαλεῖται ὑπ' αὐτῆς, καὶ αἱ δημόσιαι ἀσχολίαι του τῷ ἀφήνουν καιρὸν ὑπόλοιπον, θέλει ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τινῶν τῶν ἐργασιῶν της, δίδων μετέπειτα λόγον εἰς αὐτὴν τῆς χρηματικῆς διαχειρήσεως,

Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (1809-1892), πρῶτος Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

ἥτις τυχὸν ἐπὶ τούτῳ ἤθελε τῷ ἐμπιστευθῆ.

Β.) Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ θέλει διευθύνει διὰ τῶν συμβουλῶν τῆς τῆν Ἐταιρίαν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως διὰ τοῦ Ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου, ὡσάκις τὸ ζητήσῃ ἢ Ἐφορεία.

Γ.) Ἐπιτρέπεται εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐταιρίας ἡ εἴσοδος τῆς ἀρχαιολογικῆς βιβλιοθήκης.

Δ.) Ἀριθμὸς τις (100) ἀντιτύπων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος θέλει δίδεσθαι δωρεὰν εἰς τῆν Ἐταιρίαν, διὰ νὰ διανέμῃται εἰς τὰ μέλη τῆς.

Ε.) Τὰ ὑπὸ τῆς Ἐταιρίας ἀνευρισκόμενα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα θέλουν καταγράφεσθαι εἰς τοὺς καταλόγους τοῦ Μουσείου ὡς προσενεχθέντα ὑπὸ τῆς Ἐταιρίας.

ΣΤ.) Ἡ ἐτήσια σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἐταιρίας θέλει τυπώνεσθαι ἀνεξόδως εἰς τῆν Β. Τυπογραφίαν.

Ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός (1778-1849), πρῶτος Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ζ.) Τὸ ὄνομα ἐκάστου διαμείναντος μέλους τῆς Ἐταιρίας εἰς διάστημα τριετίας θέλει ἐγγράφεσθαι εἰς στήλην λιθίνην εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἐθνικοῦ Μουσείου· Ἐν Ἀθήναις, τὴν 18 Ἰανουαρίου, 1837. Ὁ Γραμματεὺς Ι. Ρίζος».

Τῆς συγχαρητήριας αὐτῆς ἐπιστολῆς σώζεται τὸ ὑπογεγραμμένο σχέδιο (15, 10520 / 11 Μαρτίου 1837). Εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ ἀπὸ μακροῦ δημοσιευμένο μόνον ὅτι στὴν πρώτη παράγραφο ἔχει παραπομπὴ μὲ σταυρό:

«Ἡ Κυβέρνησις μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἐπληροφόρηθη τὸν φιλογενῆ σκοπὸν τῶν συστησάντων τὴν ἀρχαιολογικὴν ταύτην Ἐταιρείαν καὶ καταγραφέντων ὡς μελῶν αὐτῆς (+), ὅχι δὲ μόνον ἐνέκρινεν αὐτὴν κατὰ τὸν καθυποβληθέντα διοργανισμὸν ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐμψυχώσῃ αὐτὴν, διέταξεν τὰ ἀκόλουθα».

Με τὴν παραπομπή (+) δίδονται ὁδηγίες νὰ ἀπευθυνθεῖ ὅμοια ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κ. Μπέλλιο:

«(+)
(Πρὸς τὸν Β. Μπέλιον ἰδιαίτερον ἀντίγρ. με τὴν προσθήκην)»

«καὶ ἐκφράζει πρὸς Ὑμᾶς ἰδίως, κ. βαρῶνε τὴν εὐαρέσκεϊάν της, διότι καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀξιεπαίνως ἐδώσατε δείγματα τοῦ ὑπὲρ τῶν σπουδαιοτάτων συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος εὐγενοῦς ζήλου σας. Ἀθ. 11 Μαρτίου 1837».

Ἡ ἐπιστολὴ ὅμως γράφηκε δύο μῆνες ἀργότερα, διότι αὐτὴ ποὺ ἀπευθύνθηκε πρὸς τὸν ἤδη στὴ Ρουμανία εὐρισκόμενο Μπέλλιο (Χατζῆς, ΠΑΕ 1929, 43) φέρει ἡμερομηνία 11 Μαΐου 1837. Κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι ἐκείνη τῶν ἰδρυτῶν. Ἡ ἰδιαίτερη προσθήκη ἀκολουθεῖ τὴ φράση «καὶ καταγραφέντων ὡς μελῶν αὐτῆς».

Ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνσταντίνου Μπέλλιου φαίνεται καθαρὰ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ ἀρχαῖα. Ἡ ἰδέα τῆς σύστασης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἂν εἶναι ὀλοκληρωτικὰ δική του, ὅπως νομίζει ὁ Α. Χατζῆς, δημιουργήθηκε κατὰ τὶς συναντήσεις του μετὰ τὸν Πιττάκη ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἀσπάστηκε. Δὲν φαίνεται πιθανὸ ὅτι ὁ Πιττάκης εἶχε διάθεση δημιουργίας δευτέρου ἀρχαιολογικοῦ κέντρου στὴν Ἀθήνα. Ἦδη τότε ἦταν ὁ μόνος κύριος τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων καὶ ὁ μόνος ἀντίπαλος, ὁ L. Ross, παραμερισμένος. Εἶναι ὅμως φανερὸ ὅτι συνέργησε ἢ ἐπιδοκίμασε τὴν ἰδέα τοῦ Μπέλλιου, διότι δὲν τοῦ ἦταν δυνατὸν νὰ κάνει ἄλλιῶς· τὴν ἰδέα ὁ δραστήριος Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς ἐνστερνίστηκε καὶ ἔθεσε σὲ ἐφαρμογή. Τὸ προοίμιο τοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ 1837 τὸ ἀποδεικνύει. Γλῶσσα λογοτεχνικὴ, διανοήματα ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ διατυπώσει ὁ Πιττάκης διατρέχουν τὸ μικρὸ κείμενο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ λυρικό ἐμβληματικὸν μιᾶς προσπάθειας ποὺ ἄρχισε πρὶν ἀπὸ 167 χρόνια καὶ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ συνεχιστεῖ:

«Ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος ἦτον συμβὰν ὄχι μόνον χαρᾶς πρόξενον εἰς τὰς φιλανθρώπους καὶ γενναίας καρδίας, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα σπουδαῖον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐχύθη νέον φῶς ἀνεπίστως. Ὑπόδουλος καὶ ἡμίθανῆς εἶχε λησμονηθῆ ἢ Ἑλλὰς καὶ σβεσθῆ ἀπὸ

τὰ χρονικὰ τῶν Ἑθνῶν καὶ μόλις κατὰ τὰ 1674 ἀνεκαλύφθη σχεδὸν ἐντελῶς ἐκ νέου ἀπὸ τὸν Νοϊντέλον¹⁵⁴, Σπῶνον¹⁵⁵, Οὐέλερον¹⁵⁶ καὶ τοὺς μετ' αὐτούς. Ἡ Εὐρώπη τότε μόλις ἐνθυμήθη, ὅτι ἔχει εἰς τοὺς κόλπους τῆς τόσους τῆς ἀρχαιότητος θησαυρούς, καὶ ἔκτοτε, ἢ κυρίως ἀπὸ τὰ μέσα μόνον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἤρchiσε νὰ ἀντλή ἀπὸ τὰ κατακερματισμένα ἐρείπιά μας φιλοκαλίας μαθήματα. Πειπαιδευμένοι φιλολόγοι ἐπεσκέφθησαν ἔκτοτε πολλοὶ τὸ ἔδαφος τῆς Πατρίδος μας, κατεμέτρησαν, ἀντέγραψαν καὶ ἐξήγησαν πολλὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κειμένων καὶ καταφανῶν μνημείων τῆς Ἀρχαιότητος, τινὰ τῶν ὑπὸ γῆν ἀνέσκαψαν καὶ ἄλλα κατὰ δυστυχίαν ἀφήρresαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ βαρβαρότης τῶν δεσποτῶν ἦτον πρόσκομμα μέγα εἰς τὰς τοιαύτας τῶν ξένων ἐπιστημονικὰς περιοδείας καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἀνασκαφάς. Ἄμα ἡ Ἑλλὰς ἀπηλλάγη τοῦ ξένου ζυγοῦ, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠμέλησε τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἀντικείμενον καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς Βασιλείας τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος ἔγιναν πολλοῦ λόγου ἄξια ἀνασκαφαὶ καὶ ἀνακαλύψεις. Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμως γῆ εἶναι πηγὴ ἀκένωτος ἀρχαιολογικοῦ πλούτου καὶ πολλὰ ἱστορικὰ ἀλήθεια, πολλὰ φιλοκαλίας καὶ εὐφυΐας παραδείγματα κεῖνται ἀκόμη ὑπ' αὐτὴν τεθαμμένα. Ἐπὶ σκοπῷ ἐπομένως ἐν γένει μὲν νὰ πλουτισθῇ ἡ Ἐπιστήμη ὅ,τι πλεῖστον καὶ ὅ,τι τάχιστον, ἐν μέρει δὲ νὰ ἐπιταχυνθοῦν αἱ ἀνασκαφαί, αἱ ἀνεγέρσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μνημείων, περισσότερον παρ' ἂν ἡ φροντίς αὕτη ἐπεβάρυνεν εἰς μόνην τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἀποφασίζουσιν οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι λαβόντες καὶ τῆς ῥηθείσης Κυβερνήσεως τὴν συγκατάθεσιν τὰ ἀκόλουθα».

Ἡ κυβέρνηση μὲ ἐγκυκλίους καὶ ἀνακοινώσεις πρὸς τὶς δημόσιες ἀρχὰς προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑταιρεία καὶ νὰ προσελκύσῃ μέλη. Ἡ ἀνταπόκριση δὲν ἦταν ἀνάλογη. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Διοικητοῦ Χωροφυλακῆς Λακωνίας ὁ ὁποῖος στὶς 18 Φεβρουαρίου 1838 γράφει στὸ Ὑπουργεῖο ἀπὸ τὴν Ἀρεόπολη:

«Αἱ μέχρι τῆς σήμερον προτροπαὶ καὶ προσπάθειαι τῆς Διοικήσεως ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς ὑπ' ἀρ. 13216 τῆς 8

Ίουνίου 1837 διαταγῆς τῆς Β. Γραμματείας δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ ζητήσῃ νὰ καταγραφῆ ὡς μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ ἰατρὸς τῆς Διοικήσεως κύριος Σταμάτης Γαλάτης, περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ ὁποίου ἄς εὐαρεστηθῆ ἡ Β. Γραμματεία νὰ ἐνεργήσῃ τὰ περαιτέρω» (φ. 15 ἀρ. 18846).

Πραγματικὰ ὁ Στ. Γαλάτης ἔγινε ἑταῖρος τὴν 1 Μαρτίου 1838 μὲ ἀριθμὸ μητρώου 152.

B.X.Π.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τηλεμάχου Θ. Βελιανίτη, *Ἡ Φιλόμοσος Ἑταιρεία τῶν Ἀθηνῶν* (Ἀθήνα 1993).

2. *Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια. Εἰσαγωγή, μετάφρασις καὶ σχόλια Μιχαὴλ Λάσκαρι* (Γαλαξίας 1962) 58.

3. Ὁ Λουδοβίκος Fauvel (1753-1838) ἦταν Γάλλος, ζωγράφος καὶ ἀρχαιολόγος. Ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1780 καὶ ἕως τὸ 1792 ἐνεργοῦσε ἀρχαιολογικῶς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη Choiseul-Gouffier. Τὸ 1802 ἔγινε πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα. Πλήρῃ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Fauvel βλ. στὴ μελέτη τοῦ L. Beschi, *La casa di L. S. Fauvel, primo museo ateniense*, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 2001, 72-120 καὶ Ἰωάννου Τραυλοῦ, Σημείωμα διὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς οἰκίας τοῦ Fauvel εἰς τὰς Ἀθήνας, αὐτόθι 121-128.

4. Ἑλλης Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, *Ἡ Φιλόμοσος Ἑταιρεία καὶ οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες* (Ἀμητός, τόμος στὴ μνήμη Φώτη Ἀποστολόπουλου, Ἀθήνα 1984) 195 κέ.

5. Ὁ C. R. Cockerell (1788-1863) ἦταν Βρετανὸς ἀρχιτέκτων, κύριος παράγων στὶς ἀρχαιοκαπηλικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν καὶ τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα.

6. Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου ὁ.π. 191-253.

7. *Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Ἀλληλογραφία*, τόμ. πέμπτος, 1823-1826 ἀρ. 1012 (Ὅμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Ἀθήνα 1983).

8. Ἀγγελικῆς Κόκκου, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα* (Ερμῆς, Ἀθήνα 1977) 28-31.

9. Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860), νομικός, φιλόλογος καὶ ἱστορικός, γεννημένος στὴν Κέρκυρα, ἐπίσημος ἱστοριογράφος

της Ίονίου Πολιτείας, μετὰ τὴ σύντομη περιπέτειά του στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ξαναγύρισε στὴν Κέρκυρα ὅπου ἀνέλαβε τὰ παλαιότερα καθήκοντά του. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Αἴγινα δημοσίευσε ἀρχαιολογικὲς μελέτες στὴν *Αἴγιναία*. Πρῶτος ἐξέδωσε, τὸ 1812, πλήρη, τὸν *Περὶ τῆς ἀντιδόσεως* λόγο τοῦ Ἰσοκράτους. Ὑπῆρξε ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ *Ἑλληνομνήμων*.

10. *Ἰωάννον Καποδίστρια Ἐπιστολαὶ διπλωματικαί, διοικητικαὶ καὶ ἰδιωτικαί* (ἑλλην. μετ. Μ. Γ. Σχινᾶ, Ἀθήναι 1841) II 192.

11. Αὐτόθι 354.

12. Παλαιότερο δημοσίευσμά μου γιὰ τὸ μουσεῖο τῆς Αἴγινας, μὲ σχέδια τοῦ Ὀρφανοτροφείου ὅπως χτίστηκε καὶ ὅπως παραδόθηκε, μετὰ τὴν τελευταία χρῆση του, βλ. *Ὁ Μέντωρ* 16, 1991, 90-98. Βλ. ἀκόμη, Μάρω Καρδαμίτση Ἀδάμη, *Τὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας*, *Ὁ Μέντωρ* 26, 1993, 97-112.

13. *Ἀναμνήσεις καὶ ἀνακοινώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (1832-1833)* (μετάφρ. Α. Σπήλιου, Ἀθήνα 1976) 160.

14. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, *Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ Ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδιστριαίου* (Βιβλ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας ἀρ. 59, Ἀθήνα 1967) 39 ἀρ. 29.

15. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος* Δ' ἀρ. 77 (17 Νοεμβ. 1829)· Πρωτοψάλτης ὁ.π. 110 ἀρ. 84.

16. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος* Ε' ἀρ. 50 (28 Ἰουν. 1830)· Πρωτοψάλτης ὁ.π. 142 ἀρ. 117· Β. Χ. Πετράκου, *Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία* (1982) 113-117.

17. Δημοσιευμένο πολλὰς φορές. Βλ. *Δοκίμιο* 117-120. Τὴ μορφὴ ποὺ ἔλαβε τὸ σχέδιο αὐτὸ ὡς νόμος τῶν Ἰονίων Νήσων, βλ. αὐτόθι 120-123.

18. Γ. Φαρμακίδη, *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἱατρίδης* (Ἀθήνα 1960) 44-45.

19. *Ἀπομνημονεύματα* Α' 370.

20. Τὰ ὅσα λέγει ὁ Ross ἐναντίον τοῦ Μουστοξύδη (*Ἀναμνήσεις* 160-161) ἀπηχοῦν τίς κακολογίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ Κυβερνήτη καί, πιθανῶς, τοῦ Ἱατρίδη.

21. Ὁ Κυριακὸς Πιπτάκης (1798-1863) ὑπῆρξε αὐτοδίδακτος ἀρχαιολόγος, μαθητὴς, κατὰ τοὺς λόγους του, τοῦ Fauvel. Τίς πρῶτες σπουδές του ἔκανε στὴ «Σχολὴ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀθηνῶν». Τὸ 1824 πῆγε στὴν Κέρκυρα καὶ φοίτησε στὴν Ἴονιο Ἀκαδημία μὲ καθηγητὴ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο. Πιθανῶς στὴν Κέρκυρα σπούδασε καὶ ἰατρικὴ. Τὸ 1832 διορίστηκε Ἐπιστάτης τῶν Ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1833 Ὑποέφορος Ἀρχαιοτήτων Στερεᾶς. Τὸ 1836 διαδέχτηκε τὸν Ross καὶ ἔγινε Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος.

22. *Ἀναμνήσεις καὶ ἀνακρινώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (1832-1833)* (μετάφρ. Α. Σπήλιου, Ἀθήνα 1976) 32.
23. Αὐτόθι 49-50.
24. Αὐτόθι 167, σημ.
25. Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Thiersch (1784-1860), φιλόλογος, θεολόγος, φιλέλλην, διέμεινε κατὰ τὸ 1831 καὶ 1832 στὴν Ἑλλάδα.
26. *Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου* (1974) 200-202.
27. *Ἀναμνήσεις καὶ ἀνακρινώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα* 70.
28. Κόκκου ὁ.π. 71-72.
29. Ὁ Ludwig Ross (1806-1859), Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος, Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Πελοποννήσου (1833) καὶ Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος (1834-1836), ὑπῆρξε σημαντικὴ προσωπικότης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία διορίστηκε, τὸ 1837, καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1844 στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Halle. Τὰ ἔργα του, ἀνταποκρίσεις, ταξιδιωτικὰ, ἐπιγραφικὰ, ἀρχαιολογικὰ, ἀποτελοῦν πηγὲς γιὰ τὴ γνώση τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν χρόνων του.
30. Ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης (1796-1864) καταγόταν ἀπὸ τὸ Καστρί τῆς Κυνουρίας καὶ ἦταν παιδαγωγός. Διορίστηκε ὡς Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων τῶν Νήσων τὸ 1833, ἀπελύθη μαζὶ μὲ τὸν Weissenburg καὶ διορίστηκε διευθυντῆς τοῦ πρώτου Διδασκαλείου (1836). Ὑπῆρξε πρωτεργάτης στὴν ἵδρυση τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἐταιρείας.
31. 3-5255, 11 Σεπτ. 1834. Τὸ ἔγγραφο ἀπευθύνεται «πρὸς τὸν Γενικὸν Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καταστημάτων».
32. *Ὁ Μέντωρ* 71, 2004, 57-59.
33. Βλ. Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, *ΑΕ* 1987, 138. *Ὁ Μέντωρ* 30, 1994, 66-68.
34. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός* (μετάφρ. Ὀλγας Ρομπάκη, Ἀθήνα 1976) 544. Ὁ γερμανικὸς τίτλος *Das griechische Volk* (Heidelberg 1835).
35. Πρωτοψάλτης ὁ.π. 180-181, ἀρ. 153.
36. Φαρμακίδης ὁ.π. 129.
37. Γ. Ψύλλα, *Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου* (1974) 204.
38. *Ὁ Μέντωρ* 27, 1993, 135.
39. 1-780.
40. 1-780, 6/18 Ἰουλίου 1833.
41. 1-1, 30 Ἰουλίου 1833.
42. 1-4, 6 Αὐγούστου 1833.
43. 1-981.1033, Ἐν Ναυπλίῳ 12/24 Αὐγούστου 1833.
44. 3-6740, 3 Ἰανουαρίου 1834.
45. 2-27 Ἰουλίου 1833.

46. Βαρώνος Karl Haller von Hallerstein (1774-1817), αρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος (μὲ τὴν ἔννοια τῶν Dilettanti) ἀπὸ τὴ Νυρεμβέργη. Ἀγόρασε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ πρίγκιπος Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας τὸ θέατρο τῆς Μήλου. Πέθανε στὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας καὶ τάφηκε, ἀπὸ τὸν Grogius, στὸ Θηρεῖο, νεκροταφεῖο τῶν Διαμαρτυρομένων. Βλ. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, *Ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς Grogius* 65 σημ. 1.

47. IG II² 10864 (Conze 290 πίν. 68) (ἐνθάδε τὴν ἀγαθὴν καὶ σῶφρονα γαῖ ἔκάλυψεν Ἀρχεστράτην ἀνδρὶ ποθεινοτάτην).

48. 7-3, 6 Αὐγούστου 1833.

49. Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆς, *ΑΕ* 1837, 9· Μ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, *Athènes modernes ἢ Αἰ Νέαι Ἀθήναι* (Ἀθήναι 1860) 20-25· Ἄλεξ. Ἦρ. Γέροντα, Περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας Πιττάκη, *Ἀθηναϊκά*, Ἰούλ. 1956, 5-6. Τὸ βιβλίον τοῦ Μ. Παπαδόπουλου Βρετοῦ φαίνεται ὅτι ἐννοεῖ ὁ Γ. Ν. Πάλλης σὲ σχετικὸ δημοσίευσμά του (*Ἡόρος* 14-16, 411-412).

50. 1-ἄ.ἄ., 2 Σεπτ. 1833.

51. Ἀσημένιο ἰσπανικὸ τάλληρο (κολωνάτο) τοῦ Καρόλου Γ' (1716-1788). Στὴν πίσω ὄψη του ἔφερε δύο στήλες, τὶς Ἡράκλειες.

52. *ΑΕ* 1853, 952 σημ. 1.

53. Πρῶτος, φαίνεται, ὁ Πιττάκης μεταχειρίστηκε τὴ λέξη κούρος γιὰ τὶς ἀντρικὲς μορφές, τὴν ὁποία ἀργότερα ὁ Βασίλειος Λεονάρδος ἐννοιολογικῶς περιόρισε, πράγμα διεθνῶς πλέον δεκτὸ, στὰ γυμνὰ ἀνδρικὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα.

54. *ΑΕ* 1837, 8· τὴν πληροφορία ἐπαναλαμβάνει ὁ Π. Ἦσ. Περβάνογλου, *Φιλίστωρ* 3, 1862, 143.

55. 2-1790, 27 Νοεμβ. 1833.

56. 1-30, 14 Δεκεμβ. 1833.

57. *ΑΕ* 1837, 9.

58. 1-1958, 17 Δεκεμβ. 1833.

59. 2-9020, 23 Νοεμβ./2 Δεκεμβ. 1833.

60. 4-47, 16 Ἰαν. 1834.

61. 4-76, 7 Ἀπρ. 1834.

62. 4-79, 13 Ἀπρ. 1834.

63. 2-83, 12/24 Μαΐου 1834.

64. 2-3086, 4 Ἀπρ. 1834.

65. Π. Ζέπου, Ζητήματα ἀπὸ τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν περὶ Ἀρχαιοτήτων, *Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον* Γ', 199· *Δοκίμιον* 19-21 καὶ 123-141 (τὸ κείμενον τοῦ νόμου).

66. Φαρμακίδης ὄ.π. 145-149· Κόκκου ὄ.π. 79.

67. 4-1041, 11 Αὐγ. 1834.

68. 4-5408, 10 Σεπτ. 1834.

69. 3-5323.

70. 3-5659, 5 Ὀκτ. 1834.

71. Eduard Schaubert (1804-1860), Γερμανὸς ἀρχιτέκτων, ἔκανε μὲ τὸν Σταμάτιο Κλεάνθη τὸ πρῶτο σχέδιο τῆς Ἀθήνας. Ὑπῆρξε συνεργάτης τῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὰ χρόνια τῆς διαμονῆς του στὴν Ἀθήνα (1831-1850). Βλ. Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου Βενετᾶ, *Ἐδουάρδος Σάουμπερτ* (Ὀδουσσέας 1999).

72. 3-5890, 17 Ὀκτ. 1834.

73. 4-5202: 5203: 5207, 10 Σεπτ. 1834.

74. L. Ross, *Ἀναμνήσεις* 81· Κόκκου ὁ.π. 76.

75. 4-6219, 6 Νοεμβ. 1834.

76. 3-31, 7 Νοεμβ. 1834.

77. 4-39, 16 Νοεμβ. 1834.

78. Josef Hoffer.

79. 4-6507, 8 Δεκεμβ. 1834.

80. 4-44, 26 Νοεμβ. 1834.

81. Βλ. Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, *ΑΕ* 1987, 135-6, 140-1.

82. 10-942, 11 Ἰουλ. 1835.

83. 9-128, 10 Σεπτ. 1835.

84. 9-13658, 13722, 14/26 Σεπτ. 1835.

85. 6-314, 13 Ἰαν. 1836.

86. 9-10029, 18/30 Ἀπρ. 1836.

87. *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Τατρίδης* 22-23.

88. 6-435, 3 Ὀκτ. 1836.

89. 6-937, 24 Νοεμβ. 1836.

90. 6-352.

91. 6-355, 16 Δεκεμβ. 1836.

92. 10-489, 17 Μαρτ. 1837.

93. 10-11857, 29 Μαρτ./10 Ἀπρ. 1837.

94. 4, 18/30 Ὀκτ. 1834.

95. 11-10786, 28 Ἀπρ./10 Μαΐου 1836.

96. Ὁ Ὄθων (1815-1867) ἦλθε στὴν Ἑλλάδα στὶς 18 Ἰανουαρίου 1833. Κατὰ τὸ διάστημα Φεβρουαρίου 1833-Μαΐου 1835 τὴ βασιλικὴ ἀρχὴ ἀσκοῦσε τριμελὴς ἀντιβασιλεία μὲ πρόεδρο τὸν Argansperg. Ὁ Ὄθων ἀπουσίασε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ διάστημα 28 Ἀπριλίου 1836-2 Φεβρουαρίου 1837. Νυμφεύτηκε στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1836. Στὶς 8 Δεκεμβρίου 1837 ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ πρωθυπουργοῦ.

97. Φίλιππος Αὔγουστος Boeckh (1785-1867). Γερμανὸς φιλόλογος, καθηγητὴς τῶν πανεπιστημίων Χαϊδελβέργης καὶ Βερολίνου, ἰδρυτὴς φιλολογικῆς σχολῆς ἢ ὁποία δὲν εἶχε ὡς σκοπὸ τὴ στενὴ ἔρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων ἀλλὰ τὴν ἱστορικὴ ἰδέα καὶ γνώση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἔθεσε τὶς βᾶσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπι-

γραφικῆς μετὴν ἔκδοσιν τοῦ *Corpus Inscriptionum Graecarum* I-IV (1828-1877). Ἐξέδωσε τὸν Πίνδαρον (1811-1821) καὶ βασικότατο ἔργον τοῦ εἶναι τὸ *Περὶ τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων* (*Die Staatshaushaltung der Athener*). Ἄλλο σημαντικό ἔργον τοῦ, δημοσίευση καὶ ἐρμηνεία τῶν ναυτικῶν καταλόγων ποῦ βρέθησαν κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τελωνείου Πειραιῶς, εἶναι τὸ *Urkunden über das Seewesen des attischen Staates*. Τὰ κείμενα τῶν καταλόγων στοὺς ὁποίους βασίζεται τὸ ὅλον ἔργον, τοῦ εἶχε στείλει ὁ Ludwig Ross καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ δημιούργησε μέγα ζήτημα.

98. *The Journals and Letters of George Finlay*, edited by J. M. Hussey, τόμοι I-II (Porphyrogenitus 1995).

99. Σύμφωνα μετὸ διάταγμα 15510, 2/14 Ὀκτ. 1836 δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Φαρμακίδην ὁ.π. 167-168.

100. Αὐτόθι 159-160.

101. 10, 16/28 Ἰουν. 1837.

102. Περὶ τοῦ ἀληθοῦς ἴδρυτοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 1924 (1931), 35-51.

103. Β. Π. Παναγιωτοπούλου, Βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλιος, ἓνας ὁμογενὴς στὴν Ἀθήνα τοῦ 1836, *Ἐποχές* 17, 1964, 78-92. Ἀνατ. στὸν συλλογικὸν τόμον, *Σταθμοὶ πρὸς τὴ νέα ἑλληνικὴ κοινωνία* (ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ *Ἐποχές*, Ἀθήνα 1965) 194-220.

104. Λουκάς Πύρρος, ἀντιπρόσωπος καὶ ἐπιστάτης τοῦ Μπέλλιου στὴν Ἀθήνα. Ἔγινε ἐταῖρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τὸ 1840 (1 Μαΐου, AM 286). Ὑποθέτω ὅτι ὁ ἰατρὸς Δ. Πύρρος, ὁ ὁποῖος ἔγινε ταυτόχρονα ἐταῖρος (AM 291), ἦταν ἀδελφός του. Ὁ Λουκάς ἦταν κτηματίας στὴν Ἀθήνα. Στὴν *Ἀθηνᾶ* (φύλλο 458 τοῦ 1837, σ. 1783) δημοσιεύεται ἀγγελία σύμφωνα μετὴν ὁποία ἐγκατέστησε στοὺς «ἰδιοκτῆτους νερομύλους» σύγχρονον ἐλαιοτριβεῖον, γαλλικῆς προέλευσης, γιὰ τὴν ἐξαγωγή λαδιοῦ ἄριστης ποιότητος. Κατὰ τὴν ἐφημερίδα, «πρὸς τὸν κοινωφελῆ τοῦτον σκοπὸν εὐαρεστουμένη ἡ Κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τοὺς συσταίνοντας τὴν μηχανὴν ταύτην τὸ πρὸν ὄμιον τοῦ νὰ μὴ δύναται ἄλλος νὰ κάμῃ ἐτέραν μηχανὴν τοιαύτην χρόνους τινάς». Γιὰ τὴν ἀπὸ παλιά, ὅπως φαίνεται, γνωριμία του μετὸν Μπέλλιον, βλ. ἐδῶ στὸ *Ἡμερολόγιον*, τὴν ἐγγραφὴν τῆς 25 Φεβρ. 1837.

105. Christian Schmaltz, Βαυαρὸς στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ἦλθε στὴν Ἑλλάδα μετὸν Ὁθωνα, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τὸ 1833, τὸ 1834 καὶ τὸ 1835. Φρόντισε γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ἐφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1840.

106. Anton Prokesch von Osten (1795-1876), πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ στὴν Ἀθήνα, συλλογεὺς.

107. Georg Christian Gropius (1776-1850), Γερμανὸς διπλωμάτης, ἔμπορος καὶ λόγιος, πρόξενος τῆς Αὐστρίας καὶ πράκτορας τοῦ Ἑλγίνου στὴν Ἀθήνα, ἔλαβε μέρος στὴν ἀρχαιοκαπηλικὴ ἀνασκαφὴ

τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος στὶς Βάσσοις τῆς Φιγαλίας (1812) καὶ ὑπῆρξε ὁ κύριος παράγων στὴ διαδικασία πώλησης τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα. Σημαντικὴ ἦταν ἡ συλλογὴ τοῦ ἀρχαίων. Ὑπῆρξε ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ σύμβουλος (1837-1848). Ἐνέργειές του κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρξαν ὠφέλιμες γιὰ τὰ μνημεῖα. Πέθανε στὴν Ἀθήνα. Γιὰ τὸν βίο του βλ. Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτη, *Ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς Grohnius καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. Μελέτη ἱστορικὴ* (ἐν Ἀθήναις 1947).

107α. Ποστέλνικος, ἀξίωμα τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν ἀντίστοιχο πρὸς τοῦ Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν.

108. Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός (1778-1849). Γεννήθηκε καὶ πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολη. Διετέλεσε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, Δικαιοσύνης, Παιδείας. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Βλ. *Ἱστορία Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 253.

109. Ἀναστάσιος Λευκίας (Γεωργιάδης) (1773-1853), ἰατρὸς ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη. Ἄσκησε τὴν ἰατρικὴ στὴ Βιέννη, τὸ Βουκουρέστι καὶ τὸ Παρίσι. Διορίστηκε καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς στὸ πανεπιστήμιο τὸ 1837 καὶ δίδαξε ἕως τὸ 1847. Ἐταῖρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τῆς 1 Νοεμβρίου 1838 (AM 192).

110. Ἰωσήφ Λουδοβίκος von Armansperg (1787-1853), Βαυαρὸς, τὸ ἰσχυρὸ μέλος τῆς τριμελοῦς Ἀντιβασιλείας στὴν Ἑλλάδα. Ἀντικαταστάθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1837 ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο von Rudhart.

111. Ἀνδρέας Κομπατῆς, τραπεζίτης, ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ σύμβουλος (1837-1839).

112. Γεώργιος Σταύρου (1788-1869), ὁ τραπεζίτης ἰδρυτὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ πρῶτος διοικητὴς τῆς.

112α. Μούλκι, γεωργικὸ κτῆμα.

113. Ἰωάννης Τριανταφύλλου, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ ἀγωνιστὴς (1797-1864).

114. Νικήτας Σταματελόπουλος ἢ Νικηταρᾶς, ὁ ἀγωνιστὴς (1782-1849).

115. Τὸ σήμερον ὀνομαζόμενον κτίριο Weiler, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς γραφεῖα τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἀκροπόλεως.

116. Βάσσοις Μαυροβουνιώτης, ἀγωνιστὴς ἀπὸ τὸ Βελόπαιλιζ τοῦ Μαυροβουνίου, σημαντικὴ στρατιωτικὴ μορφή τοῦ Ἀγῶνος. Γεννήθηκε γύρω στὸ 1795 καὶ πέθανε τὸ 1847.

117. Ὁ Νικόλαος Πιερράκος γεννήθηκε στὴν Τσίμοβα (Ἀρεόπολη) τὸ 1805 καὶ ἀπέθανε στὸ Φάληρο τὸ 1881. Ὁ πατέρας του Πιέρρος Μαυρομιχάλης ἦταν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Πετρόμπεη. Δεκαεξί ἐτῶν μὲ δύναμη Μανιατῶν ὑπὸ τὸν Πετρόμπεη εἰσέβαλε, 23 Μαρτίου 1821, στὴν Καλαμάτα. Μετὰ τὴν ἔλυσή τοῦ Καποδίστρια

(1828) στο Ναύπλιο ή οικογένεια τοῦ Πιέρρου τάσσεται μετὰ τὸ μέρος τοῦ Κυβερνήτη σὲ ἀντίθεση μετὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Πετρόμπεη, μέλη τῆς ὁποίας, ὁ μπεζαντές (ἡγεμονόπαις) Γεώργιος Π. Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Ἡλίας Ι. Κωτσάκος, ἀποπειράθησαν νὰ τὸν σκοτώσουν τραυματίζοντάς τον βαριά. Λόγω τῆς διαμάχης μετὰ τοὺς Μαυρομιχαλαίους μετοίκησε μετὰ ὅλη τὴν οἰκογένειά του καὶ ἄλλους Μανιάτες στὸ Πεταλίδι τῆς Μεσσηνίας. Τὸ 1839 προήχθη σὲ ἀντισυνταγματάρχη, τὸ 1842 σὲ συνταγματάρχη, τὸ 1850, 1852, 1853 καὶ 1859 ἐκλέγεται βουλευτὴς ἐπαρχίας Οἰτύλου, τὸ 1861 διορίζεται γεροϋσιαστής, τὸ 1865 προάγεται σὲ ὑποστράτηγο καὶ τὸ 1880 σὲ ἀντιστράτηγο. Ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε στὸν Κ. Μπέλλιο (ἐγγραφή τῆς 23 Ἰαν. 1837), ἀποποιήθηκε τὸ ὄνομα Μαυρομιχάλης ἐξ αἰτίας τῆς ἔχθρας του μετὰ τὸν Πετρόμπεη καὶ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰ. Καποδίστρια. Γιὰ τὸν βίον καὶ τὴ δράση τοῦ Νικολάου Πιερράκου βλ. Κωνσταντίνου Α. Κοτσώνη, Νικόλαος Πιερράκος Μαυρομιχάλης, *Λακωνικὰ Σπουδὰι* 9, 1988, 463-503. Περαιτέρω πληροφορίες γιὰ τὸν Νικόλαο Πιερράκο, βλ. Δικαίου Β. Βαγιακάκου, Τὸ Πεταλίδι ἀποικία Μανιατῶν, *Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν* (ἐν Ἀθήναις 1978) 379-397, ἰδίως 384-397.

118. Μισαὴλ Ἀποστολίδης (1789-21 Ἰουλίου 1862). Γεννήθηκε στὴν Κρήτη. Μετὰ τὶς σπουδές του διετέλεσε ἐφημέριος σὶς ἑλληνικὲς κοινότητες Βιέννης καὶ Τεργέστης. Τὸ 1832 ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας τοῦ ἀνέθεσε νὰ διδάξει τὰ ἑλληνικὰ στὸν Ὅθωνα μετὰ τὸν ὁποῖο ἦλθε στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1837, ὄντας ἀρχιμανδρίτης, διορίστηκε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Θεολογίας στὸ Πανεπιστήμιο. Τὸ 1852 ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1862 μετατέθηκε στὴν πρωτεύουσα ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Τὴν 1 Μαΐου 1840 ἔγινε ἐταῖρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΑΜ 307).

119. Ἀπὸ τὴ Σηλυβρία τῆς Θράκης (1786-1854), σημαντικὴ μορφή τῶν γραμμάτων καὶ τῆς φιλολογίας, ἐκπαιδευτικὸς, γυμνασιάρχης. Διετέλεσε σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας (1846-1847) καὶ Ἀντιπρόεδρος (1839-1844, 1853-1854). Γιὸς του ὁ Ἰωάννης Γεννάδιος, διπλωμάτης καὶ δωρητὴς τῆς φερώνυμης βιβλιοθήκης.

120. Δύο ἀδελφοὶ Καντακουζηνοὶ εἶχαν λάβει ὡς συζύγους, ταυτόχρονα, δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς κόρες τοῦ Armansperg.

121. Ὁ κόμης Ἰωσήφ Armansperg ἦταν τὸ 1837 ἀκριβῶς 50 ἐτῶν.

122. Οἱ κόρες τοῦ Ἀντιβασιλέως ἦσαν ἡ Λουίζα, ἡ Σοφία καὶ ἡ Καρολίνα. Τὶς δύο τελευταῖες εἶδε ὁ Μπέλλιος. Ἡ Λουίζα εἶχε πεθάνει, σὶς 11 Σεπτεμβρίου 1835, στὸ πλοῖο ποὺ τὴν ἔφερε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸν Πειραιᾶ καὶ τάφηκε στὴν Ψυττάλεια. Ἡ ὑπανδρος ἦταν ἡ σύζυγος τοῦ ἐτέρου Καντακουζηνοῦ. Γιὰ τοὺς ἀντικανονικοὺς γάμους τῶν δύο ἀδελφῶν μετὰ τὶς δύο ἀδελφές, οἱ

όποιοι ἔγιναν ταυτόχρονα καὶ σὲ διάφορους χώρους, διηγέται ὁ Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆς, *Ἀπομνημονεύματα* Α' 379.

123. Ὁ Μπέλλιος εἶδε τὸν μόλις ἐξ ὀλοκλήρου ἀναστηλωμένο (1835-1836) ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τὰ μέλη του εἶχαν βρεθεῖ χτισμένα σὲ τουρκικὸ κανονιοστάσιο.

124. Οἱ μέσα σὲ παρενθέσεις παραπομπὲς μὲ γράμματα δηλώνουν ἀντίστοιχα σημεῖα στὸ σκαρίφημα ποῦ ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο, βλ. σχέδιο στή σ. 219.

125. Δὲν διευκρινίζεται ποῦ βρισκόταν τὸ Μουσεῖο. ἴσως στὰ Προπύλαια ἢ στὸ σπιτάκι ΒΔ. τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ἔγινε ἡ πρώτη συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (28 Ἀπριλίου 1837) ἢ στὸ τζαμί τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ μουσεῖο μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ross, *Ἀθηνᾶ* 30 Ἀπριλίου 1838 καὶ τὸν Πιττάκη, *Σωτήρ* 8 Μαΐου 1838. Τὸ θέμα ἐξετάζει ἡ Κόκκου ὁ.π. 162-170.

126. Σκοπῶς ὁ Πιττάκης ἔδωσε ἀνακριβῆ στοιχεῖα γιὰ τὸν μισθὸ του. Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ διάταγμα 15510/2-14 Ὀκτ. 1836, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Γεώργιο Φαρμακίδη (*Ὁ Ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης*, Ἀθήνα [1960], 157-158), ὅτι ὁ μισθὸς τοῦ Πιττάκη εἶχε ὀριοθετῆ σὲ 200 δραχμὲς τὸν μῆνα. Μὲ τὸ διάταγμα 19606/19 Ἰαν.-1 Φεβρ. 1837 αὐξήθηκε σὲ 250 δραχμὲς (φ. 11), μετὰ τὴν ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1837 αἴτησή του, τὴν ὁποία ὑπέβαλε τὴν προηγουμένη τῶν παραπόνων του πρὸς τὸν Μπέλλιο. Τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἀκολουθοῦν:

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11 Ἰανουαρ. 1837 / Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Β. Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας. / Ἡ πολυάνθρωπος οἰκογένειά μου, καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν τροφίμων φέρουν τὰς μεγαλυτέρας δυσκολίας νὰ ζήσω μὲ τὰς διακοσίας δραχμὰς τὸ μηνιαῖον μου. Ἡ Β. αὕτη Γραμματεία γνωρίζει τοὺς ὁποίους καταβάλλω κόπους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὴν Ἀρχαιολογικὴν καὶ εἰς ἄλλας τρεῖς ἐκτά(κ)τους, τὰς ὁποίας εἶμαι ἐπιφορτισμένος. Παρακαλῶ τὴν Β. Γραμματεῖαν νὰ συστήσῃ εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν τὴν ἀνάγκην μου, διὰ νὰ μοὶ ἐπαυξηθῇ ὁ μισθός μου. Εὐπειθέστατος Κ: Σ: Πιττάκης (φ. 11).

Ἄρ. 19606. Ὁθων, ἐλέω Θεοῦ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ἀπὸ 14/26 Ἰανουαρίου πρότασιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλιπ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας, θέλοντες ν' ἀνταμείψωμεν τὸν μέγαν ζῆλον καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου κυρίου Πιττάκη, αὐξάνομεν ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἀπὸ 200 εἰς 250 / διακοσίας πενήκοντα / δραχμὰς κατὰ μῆνα. Τὸ ἐπισημημένον ἐπιστρέφεται. Ἀθήναι τὴν 19 Ἰαν. 1837 / 1 Φεβρ. 1837. Ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἰδιαίτεραν διαταγὴν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως. Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον (φ. 11).

127. Πρόκειται γιὰ φορολογικὸν κατάλογο.

128. Ὁ Μπέλλιος ἐννοεῖ τὸ μνημεῖο ποῦ κατασκευάστηκε στὸν

τόπο όπου σκοτώθηκε, στις 22 'Απριλίου 1827, ο Καραϊσκάκης. 'Η ταφή του στρατάρχη έγινε στη Σαλαμίνα. Το μνημείο βρίσκεται κοντά στο ποδοσφαιρικό γήπεδο που διαδέχτηκε το παλαιό ποδηλατοδρόμιο. 'Η σημερινή θέση του μνημείου δεν είναι η αρχική· μετακινήθηκε εκεί που βρίσκεται για να διευκολύνει τις όδικες κατασκευές των τελευταίων δεκαετιών.

129. Τα λείψανα του λεγόμενου τάφου του Θεμιστοκλέους βρίσκονται στο ΒΔ. τμήμα της πειραϊκής ακτής. Πρόκειται για ταφικό μνημείο του 4ου π.Χ. αί., περίβολο που περιέκλειε τους τάφους μίας οικογένειας. 'Αρράβδωτος, άναστηλωμένος, κίονας έφερε έπιτύμβιο γλυπτό. 'Ο Παυσανίας στην περιγραφή του Πειραιώς (I 1, 2) τον μνημονεύει: και προς τῷ μεγίστῳ λιμένι τάφος Θεμιστοκλέους· φασί γάρ μεταμελήσαι τῶν ἐς Θεμιστοκλέα 'Αθηναίους, και ὡς οἱ προσήκοντες τὰ ὄστ'α κομίσαιεν ἐκ Μαγνησίας ἀνελόντες. 'Η ταύτιση τῶν ἐρειπίων μὲ τὸν τάφο του Θεμιστοκλέους είναι ύποθετική. Βλ. Paul W. Wallace, *The Tomb of Themistocles in the Peiraeus, Hesperia* 41, 1972, 451-462.

130. 'Ο Δ. Ν. Φωτίλας ήταν άρεοπαγίτης. Καταγόταν από τη γνωστή οικογένεια τῶν Καλαβρύτων, ύπήρξε ιδρυτικό μέλος της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας και μέλος της 'Εφορείας (1837-1844).

131. Παναγιώτης Σουτζος (1806-1868), ό ποιητής, άνεπιός του 'Ιακώβου Ρίζου Νερουλοῦ, γιός της άδελφής του 'Ελένης. Τήν έποχή της έπίσκεψης του Μπέλλιου στην 'Αθήνα ό Π. Σ. είχε τη θέση του Γραμματέως του Συμβουλίου της 'Επικρατείας. Τήν 1 'Ιανουαρίου 1841 έγινε Σύμβουλος της 'Επικρατείας.

132. Πρόκειται για τὸ βιβλίο *Histoire de l'Insurrection grecque*, που δημοσιεύτηκε τὸ 1826.

133. Τη σημαντική αθηναϊκή κτηματική περιουσία του ό Μπέλλιος τη χάρισε στο Δημοτικό νοσοκομείο.

134. *Έλληνικός Ταχυδρόμος (Le Courrier Grec)*, έφημερίδα που εκδιδόταν στην 'Αθήνα, ελληνικά και γαλλικά (1836-1842) από τὸν Χ. Σακελλαρίου.

135. Είναι τὸ ιδρυτικό της 'Εταιρείας τὸ όποιο ύπεγράφη από τὸς πρώτους 15 ιδρυτές της.

136. Ζηνόβιος Πώπ, λόγιος, φίλος του Μπέλλιου, ό όποιος έζησε στη Βιέννη στις άρχές του 19ου αί., παιδαγωγός του Σίμωνος Σίνα (1810-1876). 'Από τὰ έργα του Πώπ έχει έκδοθει ή *Μετρική* (1803).

137. Νικόλαος Γ. Θεοχάρης (1793-1867), πολιτικός από την Καστοριά, ύπουργός Οικονομικών, 'Εσωτερικών, Παιδείας, νομάρχης 'Αττικής και Βοιωτίας επί 'Οθωνος.

138. Παράλειψη του Α. Σταυροπούλου.

139. Πέτρος Κ. 'Ηπίτης (1795-1861), ιατρός του 'Αλεξάνδρου 'Υψηλάντου, σύμβουλος της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας (1837).

140. Πρόκειται για την πύλη του Ἀδριανοῦ.

141. Παράλειψη τοῦ Α. Σταυροπούλου.

142. Ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας, πατέρας τοῦ Ὁθωνος, βρισκόταν στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1836-1837.

143. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο *L'Ancienne Athènes, ou la Description des Antiquités d'Athènes et de ses environs* (par Mr. K. S. Pittakys Athénien, dédié au Roi. Athènes 1835). Ἀνάλυση τοῦ ἔργου τούτου γίνεται στὸν τόμο *ΑΡΜΑ* 3. Ὁ Πιττάκης δὲν δημοσίευσε ἄλλο βιβλίο. Τὸ μέγιστον τοῦ συγγραφικοῦ καὶ δημοσιευμένου ἔργου του ἀποτελεῖ τοὺς τόμους τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς* τῆς πρώτης περιόδου (1837-1860). Βλ. τὸ ἀφιέρωμα στὸν Πιττάκη, *Ὁ Μέντωρ* 47, Ὀκτ. 1998. Ἐπιστολικὲς διατριβὲς ἔχει δημοσιεύσει σὲ ἐφημερίδες.

144. Τὸ Ἡφαιστεῖον, γνωστὸ ὡς Θησεῖο. Ὁ σηκὸς τοῦ ναοῦ χρησίμευσε ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὡς μουσεῖο. Γύρω ἀπὸ τὸν ναὸ ἡ Ὑπηρεσία συγκέντρωνε ὀγκώδη ἀρχαῖα τὰ ὁποῖα δὲν κινδύνευαν, τότε, νὰ κλαποῦν.

145. Ἡ πρώτη συνέλευση τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας ἔγινε στὴν Ἀκρόπολη, στὶς 28 Ἀπριλίου. Ὁ Μπέλλιος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.

146. Τὴν ἐπιστολὴ ἀπηύθυνε τὸ Ὑπουργεῖο πρὸς τὸν Μπέλλιο στὶς 11 Μαΐου 1837.

147. Σταμάτιος Κλεάνθης (1802-1862), ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, ἱερολοχίτης, πολέμησε στὸ Δραγατσάνι, σπούδασε ἀρχιτεκτονικὴ στὸ Βερολίνο, διετέλεσε κρατικὸς ἀρχιτέκτων καὶ ἐκπόνησε, μὲ τὸν Schaubert, τὸ σχέδιο τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του εἶναι φημισμένα κτίρια τῆς Ἀθήνας.

148. Σήμερα ἡ ἄποψη ποὺ ἐπικρατεῖ γιὰ τὸν Ξάνθο εἶναι ἐντελῶς διάφορη.

148α. Λεχικός, πολωνικός.

148β. Μπάνος, κυβερνήτης βανάτου, παλιᾶς διοικητικῆς διαίρεσης στὴν Οὐγγαρία.

148γ. Ἀργυρόπουλος Ἰάκωβος (1774-1850). Πρεσβευτὴς τῆς Πύλης στὸ Βερολίνο (1804), Μέγας Διερμηνεὺς (1806). Τὸ 1821 φυλακίστηκε καὶ ἐξορίστηκε στὴν Ἀνατολὴ ἀπὸ ὅπου δραπετεύσε καὶ κατέφυγε, τὸ 1829, στὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ πέθανε.

149. Ἰωάννης Γεωργίου Καρατζᾶς, Μέγας Διερμηνεὺς καὶ κατόπιν Ἠγεμὼν τῆς Βλαχίας. Τὸ 1820 ἐγκατέλειψε τὸν θρόνο του καὶ κατέφυγε στὴν Πίζα τῆς Ἰταλίας. Τὸ 1825 ἤλθε στὴν Ἑλλάδα. Ἀπέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1845.

149α. Ρετζιάλια, αὐλικοί, ἀξιωματοῦχοι.

149β. Γκάγκας, ἄνθρωπος ἀσοιλούπωτος, ἀκάθαρτος, πείσμων, μνησικακός.

149γ. Δραγουμάνος, διερμηνεὺς. Ἀξίωμα στὴν Πύλη καὶ στὶς πα-

ραδουνάβιες ήγεμονίες γλωσσομαθών Φαναριωτών. Ίδιαίτερα σημαντικὸ ἦταν τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Δραγουμάνου στὴν Κωνσταντινούπολη (Μέγας Διερμηνεύς).

150. Ὁ Μπέλλιος ἦταν Αὐστριακὸς ὑπῆκοος, τιλοῦχος καὶ πολὺ πλούσιος. Φυσικὴ ἦταν ἡ σπουδὴ τοῦ πρεσβευτοῦ.

151. Ἰγνάτιος von Rudhardt (1790-1838). Βαυαρὸς νομικὸς καὶ πολιτικὸς. Τὸ 1837 ἀντικατέστησε τὸν Ἄρμανοπεργκ. Ἐξ αἰτίας ἰσχυρῆς ἐναντίον του ἀντιπολιτεύσεως ἀπελύθη.

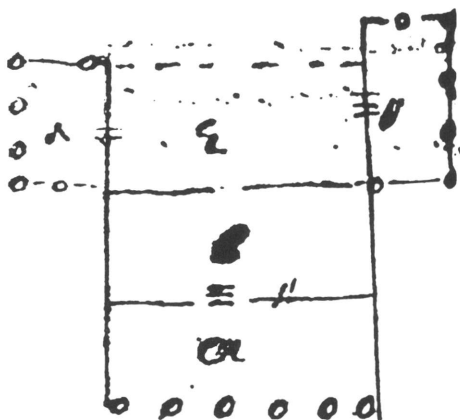
152. Οἱ φημισμένες ἐπιγραφές τῶν νεωρίων IG II² 1604 καὶ ἐξῆς, ποὺ βρέθηκαν τὸ 1834 καὶ 1835, κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ τελωνείου Πειραιῶς, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀποστολὴ, ἀπὸ τὸν Ross, ἀντιγράφων στὸν Boeckh δημιούργησε μέγα ζήτημα καὶ προκάλεσε τὴν παραίτηση τοῦ Ross ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία. Γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι γνωστὴ μὲ ἀκρίβεια ἀλλὰ μὲ μονομέρεια, θὰ δημοσιευθεῖ ἰδιαίτερο μελέτημα.

153. Στὸν τόμο *Συλλογὴ Ἀρχαιολογικῶν Νόμων καὶ Διαταγμάτων καὶ Ἐγκυκλίων* (ἐν Ἀθήναις 1892) 31-32, ἡ ἐπιστολὴ μὲ ἀρκετὲς μικρὲς διαφορές, τιλοφορεῖται *Διάταγμα* καὶ περιέχει, σὲ τρίτο πρόσωπο, στὴν πρώτη παράγραφο καὶ τὶς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Μπέλλιο εὐχαριστίες.

154. Ὁ μαρκήσιος de Nointel (1635-1685), Γάλλος διπλωμάτης, διετέλεσε πρεσβευτὴς στὴν Κωνσταντινούπολη, συλλογεὺς ἀρχαιοτήτων.

155. Ὁ Ἰάκωβος Spon (1647-1685), ἀπὸ τὴ Lyon, ἦταν γιατρὸς καὶ ἀρχαιολόγος. Τὸ βιβλίο του *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant* (Lyon 1678) εἶναι πολύτιμο γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ περιέχει.

156. Ὁ George Wheeler (1650-1723) ἦταν Βρετανὸς φυσιοδίφης, συνταξιδιώτης καὶ συνεργάτης τοῦ Spon.

Σκαρίφημα τοῦ Ἐρεχθείου, ἐκπονημένο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Μπέλλιο. Βλ. σ. 182, ἐπιγραφή τῆς 12 Ἰανουαρίου 1837 (φυσικὸ μέγεθος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Τηλεμάχου Θ. Βελιανίτη, *Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν* (Ἀθήνα 1993).
- * Ἰωάννου Γενναδίου, *Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς* (Ἀθήνα 1930, 1997²).
- Ἀλεξάνδρου Ἡρ. Γέροντα, Περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας Πιττάκη, *Ἀθηναϊκά*, Ἰούλιος 1956, 1-8.
- Ἑλλης Γιωτοπούλου Σισιλιάνου, Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία καὶ οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες, στὸν τόμο *Ἀμητιὸς στὴ μνήμη Φώτη Ἀποστολόπουλου* (Ἀθήνα 1984) 191-253.
- [Παναγιῆ Καββαδία], *Συλλογὴ ἀρχαιολογικῶν νόμων, διαταγμάτων καὶ ἐγκυκλίων* (ἐν Ἀθήναις 1892 καὶ 1905).
- * Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου - Μαρίας Προῦνη Φιλίπ, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Εὐρετήριον πρῶτης καὶ δευτέρας περιόδου 1837-1874* (Ἀθήνα 1973).
- Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου, Ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ ἀρχαιότητες, *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά* 1981, 101-104.
- Τῆς ἰδίας, Τὰ πρῶτα εἰσιτήρια εἰσόδου σὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους στὴν Ἑλλάδα, *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά* 1982, 339-340.
- Ἀγγελικῆς Κόκκου, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα* (Ἀθήνα 1977).
- * Φανῆς Μαλλοῦχου Tufano, *Ἡ ἀναστήλωση τῶν ἀρχαίων μνημείων στὴ νεώτερη Ἑλλάδα (1834-1939)* (Ἀθήνα 1998).
- Εὐαγγέλου Ἰακ. Μανῆ, *Ἀνδρέας Μουστοξύδης 1785-1860* (ἐν Ἀθήναις 1960).
- Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουερ, Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς (μετάφρ. Ὀλγας Ρομπάκη, Ἀθήνα 1976). Γιὰ τὲς ἀρχαιότητες σ. 545-552.
- Ὀλγας Μπαδῆμα Φουντουλάκη, *Κλεάνθης, 1802-1862* (Ἀθήνα 2001).
- Β. Π. Παναγιωτοπούλου, Βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλιος, ἕνας ὁμογενὴς στὴν Ἀθήνα τοῦ 1836, *Ἐποχὲς* 17, 1964, 78-92. Ἀνατύπωση στὸν συλλογικὸ τόμο, *Σταθμοὶ πρὸς τὴ νέα ἑλληνικὴ κοινωνία, ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ Ἐποχὲς* (Ἀθήνα 1965) 194-220.
- Βασιλείου Χ. Πετράκου, *Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία* (Ἀθήνα 1982).
- Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, *Ἀρχαιολογία* 26, 1988, 90-99.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ὁ ἀστερίσκος σημαίνει ὅτι τὸ ἔργο εἶναι δημοσίευμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

* *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἡ ἱστορία τῶν 150 χρόνων τῆς, 1837-1987* (Ἀθήναι 1987).

* Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1987, 25-197.

* *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία 1837-1999* (Ἀθήναι 1999). Οἱ Ἕλληνες τοῦ '21 καὶ τὰ μνημεῖα, *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 2001, 265-282.

Ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα: ἱστορικὴ διαδρομὴ – Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία – Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, τρία ἄρθρα στὸ περιοδικὸ *Ἐπιτὰ Ἡμέρες τῆς Καθημερινῆς* 30 Σεπτ. 2001.

Ἐμμανουὴλ Γ. Πρωτοψάλτη, *Ὁ Γεώργιος Χρυσιανὸς Grofius καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι* (ἐν Ἀθήναις 1947).

* Τοῦ ἰδίου, *Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια* (Ἀθήναι 1967).

Τοῦ ἰδίου, Στοιχεῖα περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς εἰς Πελοπόννησον καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Παν. Ἀθηνῶν ΚΔ'*, 1973-1974, 228-247.

* Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ, Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων μνημείων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1837 (πρῶτο τεύχ., Ὀκτωβρίου) 5-13.

Τοῦ ἰδίου, *Ἀπομνημονεύματα* Α' 285, 370-371, 378-379, Β' 7-9, 27-31, 119-121.

Ludwig Ross, *Ἀναμνήσεις καὶ ἀνακρινώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (1832-1833)* (*Erinnerungen und Mitteilungen aus Griechenland*, μετάφρ. Α. Σπήλιου, Ἀθήνα 1976).

Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ἡ Λεηλασία καὶ καταστροφὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων* (Ἀθήνα 1993).

Γεωργίου Ἀλ. Φαρμακίδη, *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης, 1799-1860* (Ἀθήνα 1960).

Τοῦ ἰδίου, Ἀθανάσιος Ἰατρίδης ζωγράφος τοῦ Ἀγῶνος (1799-1866). *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας* 19, 1969, 1-58.

* Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ, Περὶ τοῦ ἀληθοῦς ἰδρυτοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 1930, 35-51.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΤΟ *ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ (ΕΔΑΕ)
ΚΑΙ ΣΤΟΝ *ΜΕΝΤΩΡΑ

- Κυριακού Σ. Πιπτάκη, [Έργασια εἰς τὴν Ἀκρόπολιν] Ἀ΄ Δεκεμβρίου 1837, *Ὁ Μέντωρ* 44, 1997, 75-77.
- Μάρω Καρδαμίτση Ἀδάμη, Τὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας, *Ὁ Μέντωρ* 26, 1993, 97-112.
- Ἰορδάνη Δημακόπουλου, Τὸ σχέδιο τοῦ Bassano (1670), ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκρόπολης, *Ὁ Μέντωρ* 58, 2001, 60-79.
- Βασιλείου Χ. Πετράκου, Ἡ πρώτη στήλη τῶν εὐεργετῶν, *ΕΔΑΕ* 1, 1988, 20-22.
- Φροντίδες γιὰ τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, *ΕΔΑΕ* 1, 1988, 23-24.
- Πρόδρομοι καὶ μιμητὲς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, *ΕΔΑΕ* 2, 1988, 23-24.
- Τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἑλλάδος, *ΕΔΑΕ* 16, 1991, 90-98.
- Πράξεις παράλληλοι: Ἰω. Γ. Γεννάδιος - Κ. Σ. Πιπτάκης, *ΕΔΑΕ* 16, 1991, 99-100.
- Ὁ ὄρκος τοῦ Πιπτάκη, *Ὁ Μέντωρ* 27, 1993, 135.
- Οἱ ἀρχὲς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὴν Ἑλλάδα, *Ὁ Μέντωρ* 30, 1994, 60-65.
- Ρολόγια τῆς Ἀθήνας, *Ὁ Μέντωρ* 30, 1994, 66-68.
- Κυριακὸς Σ. Πιπτάκης, *Ὁ Μέντωρ* 44, 1997, 73-74.
- Ἡ ἀπώτατη ἀρχὴ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων, *Ὁ Μέντωρ* 44, 1997, 92-97.
- Ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιπτάκη, *Ὁ Μέντωρ* 47, 1998, 74-113.
- Ἀρχαιοθηρία καὶ ἰδεαλισμός, *Ὁ Μέντωρ* 69, 2003, 136-145.

Η ΕΝΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟ*

Οι ανάγκες επικοινωνίας με τις αλήθειες και τις αξίες του παρελθόντος σ' έναν μεταλλασσόμενο ταχύτατα από την τεχνολογία κόσμο σαν τον σημερινό επιβάλλουν την ανάγκη προστασίας όχι μόνον της υλικής ύπόστασης αλλά και της αυθεντικότητας των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων, όπως οι έννοιες αυτές ορίζονται από την αρχαιολογική νομοθεσία. Γι' αυτό και σήμερα επανεξετάζουμε τις απόψεις και τους προβληματισμούς μας για το τί είναι αναστήλωση μνημείων και συντήρηση αρχαιοτήτων πέραν των τεχνικών επεμβάσεων, κατανοούμε τη χρησιμότητα των περιοδικών παρακολουθήσεων και της καθημερινής φροντίδας των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων και την ανάγκη πραγματικών ήπιων επεμβάσεων προστασίας, δηλαδή έπισκευών σε λογικά οικονομικά μεγέθη που αντιμετωπίζουν τα μνημεία ως ζωντανούς οργανισμούς της κοινωνίας και δεν αντικαθιστούν την ανώδυμη, με την έννοια της αποδεκτής από όλους, ιστορική αυθεντικότητά τους με το αναστηλωτικό έγώ.

Καθώς το δομημένο περιβάλλον της Θεσσαλονίκης στο β' μισό του 20ού αι. έχει αλλάξει ριζικά και η πόλη τα τελευταία χρόνια διευρύνεται λόγω της μαζικής εγκατάστασης σε αυτή οικονομικών μεταναστών, οι κάτοικοί της, πολίτες και ξένοι κατά την έκφραση του 'Ανωνύμου συγγραφέως των Θαυμάτων του αγίου Δημητρίου, μέσα στη σκληρή καθημερινότητα έχουν όλοένα και μεγαλύτερη ανάγκη να άντλουν πνευματικές δυνάμεις, ψυχική ισορροπία και διόδους αφομοίωσής τους από τα μνημεία, την ιστορία και τους μύθους της πόλεως. Όσο και αν αυτό φαίνεται ότι γνωρίζει μπροστά σε άλλες προτεραιότητες γενική απαξίωση, ή προστασία των μνημείων

---

* Ανακοίνωση στην ήμερίδα *Θεσσαλονίκη πάνω-κάτω. Κεντρικοί αρχαιολογικοί χώροι ως σύγχρονες πλατείες, Θεσσαλονίκη, 20.10.2004* (Τεχνικό Έπιμελητήριο Ελλάδος / Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας).

στη Θεσσαλονίκη, όπως σε όλες τις πόλεις, έχει ιδιαίτερη σημασία για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξή τους. Γι' αυτό και το όραμα για μιὰ φιλική πόλη του αύριο στην Εύρωπη αποτελεί στρατηγικό στόχο και χρηματοδοτείται στις μέρες μας όσο ποτέ άλλοτε από κοινοτικές, έθνικές, δημοτικές και ιδιωτικές πηγές παίρνοντας οργανωμένη μορφή ώστε να παρέχονται σε όλους τους κατοίκους ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στα αρχαιολογικά αγαθά και δίκαια κατανομή της σχετικής δαπάνης.

Για να λειτουργήσουν δημιουργικά στην κοινωνία οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία και τα εκθέματα των μουσείων οφείλουν να διατηρούν όχι μόνον την ύλική τους υπόσταση αλλά και την αυθεντικότητά τους. Εάν παύσουν να ακτινοβολούν μνήμη δεν είναι πλέον μνημεία και μετατρέπονται σε ρέπλικες μνημείων, που χρησιμοποιούνται απλώς για διακόσμηση των πόλεων. Η ιστορική μνήμη των μνημείων είναι κάτι σαν αύρα και δεν είναι δύσκολο να χαθεί όταν με πρόσημα τη συντήρηση και την έπισκευή τους αναλαμβάνονται πολυδάπανα τεχνικά έργα άνευ μέτρου και φόβου, με άρχες τεχνοκρατικές και όχι ούμανιστικές, με μεθόδους που σταματούν πριν από την έπιστημονική ανάλυση του αντικειμένου και δεν φθάνουν ποτέ στη σύνθεση της προστασίας. Συχνά ή συντήρηση των μνημείων σχεδιάζεται για πάντα, ώσάν αυτά δεν δικαιούνται να είναι ζωντανά, να ύφίστανται τις φθορές των γηραιών, ούτε να χρειάζονται την καθημερινή μέριμνα των ανθρώπων, αλλά να ύποχρεούνται σε μία συνεχή έπισκεψιμότητα και στην απορρόφηση από τους δικαιούχους όλο και μεγαλύτερων κονδυλίων για τον έξωραϊσμό τους. Ο κίνδυνος αυτός είναι έμφανής ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις, όπου σήμερα ύφίσταται κίνδυνος απώλειας της πολιτιστικής τους ταυτότητας, διότι στη διαχείριση των ιστορικών μνημείων τους έπεμβαίνουν πολλοί και διάφοροι διαχειριστές. Έπειδή όμως οι αρχαιότητες, όπως και ο Νομοθέτης προνοεί, δεν αποτελούν ιδιωτικό κεφάλαιο αλλά δημόσιο ώστε να άντλούν από αυτό όλοι οι άνθρωποι, ο διαχειριστής οφείλει να είναι ή Πολιτεία ώστε να διασφαλίζεται ή άειφόρος ωφέλεια του συνόλου.

X. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

ΜΑΡΙΑ ΧΑΙΡΕΤΗ

Στις 2 Ὀκτωβρίου ἀπέθανε ἡ ἀπὸ τοῦ 1986 ἐταῖρος μας Μαρία Χαϊρέτη (γενν. 12 Ὀκτωβρίου 1931). Κρητικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο, γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα.

Σπούδασε στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἔκανε προκεχωρημένες σπουδές στὸ ἐξωτερικὸ ὡς ὑπότροφος στὴ Βενετία καὶ στὸ Παρίσι καὶ ὑπηρέτησε στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν καὶ κατόπιν στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους τῶν ὁποίων ἔγινε διευθύντρια. Μαθήτρια τοῦ Διονυσίου Ζακυθινοῦ, εἶχε ἔντονα ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τοῦτο φαίνεται στὶς ἀνακοινώσεις ποὺ ἔκανε σὲ σημαντικὰ συνέδρια, στὴν προσοχὴ ποὺ ἔδινε στὰ μικρὰ τοπικὰ ἀρχεῖα καὶ στὰ ἐλεύθερα μαθήματα εἰδικεύσεως στὴν Ἀρχαιονομία, τριετοῦς διάρκειας, τὰ ὁποῖα παρέδιδε ἐντὸς τῶν Γ.Α.Κ.

Μέρος τῆς ὑπηρεσιακῆς τῆς ζωῆς ἦταν ἡ συμμετοχὴ σὲ Ἐπιτροπὲς τῶν Ὑπουργείων Πολιτισμοῦ καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Συμμετεῖχε στὶς σπουδαιότερες ἐπιστημονικὲς ἐταιρεῖες τοῦ τόπου μας, στὴν Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τῆς ὁποίας διετέλεσε μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς, στὴν ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία, στὴν Ἐταιρεία Ἱστορικῶν Σπουδῶν ἐπὶ τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, στὴν Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία καὶ στὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία.

Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά τῆς πρόχειρη συλλογὴ ἀκολουθεῖ:

1. Κατάλογος τῶν εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους ἀποκεμένων Πατριαρχικῶν Σιγιλλίων. *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας* 15, 1960, 234-250.

2. Εἰδήσεις γιὰ τρεῖς μονὲς τῆς περιοχῆς Χανίων στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΖ' αἰ., *Θησαυρίσματα Β'*, 1963, 1-35.

3. Ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα περὶ τῶν Ἑβραίων ἐν Κρήτῃ, *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ΛΓ'*, 1964, 163-184.

4. Διοριστήριο ἔγγραφο Ἑλληνα νοταρίου τῆς Κρήτης (1365), *Θησαυρίσματα Γ'*, 1965, 62-72.

5. Ἀθηναϊκὰ Ἐγγραφα (Φάκελος 191 Συλλογῆς Βλαχογιάννη εἰς ΓΑΚ), *Μνημοσύνη* 1, 1967, 235-248.

6. Βιβλιοκρισία: Steven Runciman, *The Fall of Constantinople*

1453, Cambridge, 1965, *Μνημοσύνη* 1, 1967, 329-337.

7. Φιλοσόφου Μονή. *Θρησκευτική καὶ Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 11, 1967, 1150-1156.

8. Ἡ ἀπογραφὴ τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Χανίων τοῦ ἔτους 1637, *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* ΛΣΤ', 1968, 335-388.

9. Ἡ ἐν Ἀκρωτηρίῳ Κυδωνίας γυναικεία μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κερατιδιώτη καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γαβριήλ Σεβήρου, *Ἑλληνικὰ ἔγγραφα* (1596-1615), *Θησαυρίσματα* ΣΤ', 1969, 157-181.

10. Τὰ παλαιότερα κατάστιχα τοῦ ἀρχείου τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης ὡς ἱστορικὰ πηγαί, *Κρητικὰ Χρονικὰ* ΚΑ', 1969, 499-514.

11. Σοφία Ἀντωνιάδη (1895-1972), *Ὁ Ἐρανοστής*, ἔτος Γ', 1972, 29-32.

12. Αἱ ὀρθόδοξοι μοναὶ τῆς Κυδωνίας κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ ἔτους 1637. *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* ΛΘ', 1972-1973, 563-578.

13. Μία ἀπογραφὴ τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν τοῦ διαμερίσματος Χανίων διὰ τὸ ἔτος 1637, *Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* Γ', 304-311.

14. Νέα στοιχεῖα περὶ τῆς χειροτονίας ὀρθοδόξων ἱερέων Κρήτης ἐπὶ Βενετοκρατίας, *Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* Β', 1974, 333-341.

15. Μικρὸ οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα, *Πρακτικὰ Β' Τοπικοῦ Συνεδρίου Κορινθιακῶν Ἐρευνῶν*, *Λουτράκι 25-27 Μαΐου 1984* (1986) 321-327.

16. Βενετοὶ ἔμποροι στὴ Θήβα ἀπὸ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν*, Α' τεύχ. α', 1988, 577-589.

17. Κινητικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν Λατινοκρατούμενη Πελοπόννησο, *Πελοποννησιακὰ* ΚΑ', 1995, 259-268.

B.X.Π.

ΔΩΡΕΑ

Ὁ Χάρης καὶ ἡ Ζωὴ Παμπούκη κατέθεσαν στὴν Ἐταιρεία γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς χρηματικὸ ποσὸν στὴ μνήμη Μαρίας Τζανετάκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΜΕΝΤΟΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

1-2 Ἡ ἀλλαγὴ· 33-34 Μετὰ ψηφίσματος· 69-80 Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, τὸ 2004 καὶ οἱ ἀρχαιότητες· 109-110.

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἀρχαιοκαπηλεία καὶ ἐπιστήμη: 3-5. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ πρώτη ἔκθεση στὸ Ἐξωτερικό: 43-56. Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ, Ἡ ἔνταξη τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης στὸν ἀστικό ἰστό: 223-224.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων στὸν κορινθιακὸ πόλεμο (394 π.Χ.): 6-11. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ καλύβη τοῦ στυλίου: 57-59. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Κίβδηλο παρελθόν: 81-95. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ φωτοχυσία τῆς Ἀκροπόλεως τὸ 1843: 95-96. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ ἡ ἵδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας: 112-222.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸ Λαχεῖο: 60-65.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

Πρακτικὸ τῆς Α΄ Τακτικῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 25 Ἀπριλίου 2004: 12-29. Ἡ Ἑταιρεία στὸ Διαδίκτυο: 42. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ γλώσσα ὡς παράδοση καὶ ὡς μνημεῖο: 97-101. Πρόγραμμα τῆς Σχολῆς Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης: 107-108.

ΔΩΡΕΕΣ

11, 226.

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΕΦΥΓΑΝ

Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Μνήμη Ἁγγελοῦ Βλάχου: 11. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Μαρία Στ. Θεοχάρη: 35-41. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἀθηνᾶ Γ. Καλογεροπούλου: 102-104. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἰωάννης Νικ. Καραμήτρος: 105-106. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Μαρία Χαϊρέτη: 225-226.

S. E. IAKOVIDIS - E. B. FRENCH *et al.*

ARCHAEOLOGICAL
ATLAS
OF MYCENAE

LIBRARY OF THE ARCHAEOLOGICAL SOCIETY AT ATHENS No 22

ARCHAEOLOGICAL
ATLAS
OF MYCENAE

ATHENS 2002

CONTENTS

Early Accounts of Mycenae.
Visitors to Mycenae.

PART I: THE CITADEL

Topographical Commentary – The Citadel as a whole – The Excavated Areas.

PART II: THE AREA OUTSIDE THE WALLS

Introduction – Topographical Commentary – Concordance of notable features – Chronological Commentary – Geology of the Mycenae Area – The Mycenaean Roads in the Survey Area – Mycenae Road Network – The Houses – The Chamber Tombs – The Cemeteries – Catalogue by Map/Square – Concordance of Chamber Tomb Cemeteries.

ILLUSTRATIONS

MAPS. Overall Area and cemeteries – The Roads – Detailed maps with diagrams of individual cemeteries attached (1-12).

PLANS. General plan of the Citadel – Detailed plans of the Citadel (1-9).

27 FIGURES.

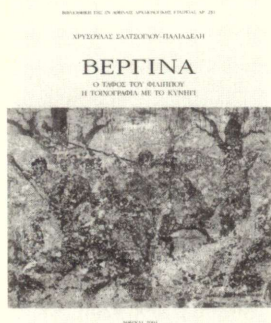
Σχήμα 31,5×43 εκ., σ. 136

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 - Fax 210 3644996 - archetai@otenet.gr - www.archetai.gr.

'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

ΧΡΥΣΟΥΛΑΣ ΣΑΑΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ

ΒΕΡΓΙΝΑ
Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕ ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ

Α1. ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΟΨΗ ΤΟΥ: 1. Τὸ μνημείο. 2. Ἡ πρόσοψη. 3. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τῆς πρόσοψης. 4. Ἡ πολυμορφία στὶς προσόψεις τῶν μακεδονικῶν τάφων.

Α2. Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ: 1. Ἡ ἀποκάλυψη τῆς τοιχογραφίας καὶ ἡ προστασία τῆς. 2. Ἡ ζωγραφικὴ ἐπιφάνεια. 3. Μορφή καὶ οὐσία τοῦ ὑποστρώματος καὶ τῶν χρωμάτων. 4. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ σχεδίαση.

Β. ΤΟ ΖΩΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

Β1. Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ.

Β2. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: 1. Ἡ ἐνδυμασία. 2. Ἡ κυνηγετικὴ σκευή. 3. Λαλοῦντα σύμβολα Ι. 4. Τὰ σκυλιὰ καὶ τὰ θηράματα. 5. Τοπογραφικὰ στοιχεῖα. 6. Λαλοῦντα σύμβολα ΙΙ.

Β3. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: 1. Εἰκονογραφικὰ παράλληλα. 2. Εἰκονογραφικὲς παρατηρήσεις.

Β4. ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: 1. Ἡ σύνθεση. 2. Ἡ γραμμὴ καὶ τὸ χρῶμα. 3. Τὸ τοπίο, τὸ φῶς καὶ ἡ προοπτικὴ.

Γ. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗΣ

Γ1. Η ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ: 1. Τὸ τοπίο. 2. Τὸ πορτραῖτο. 3. Τὸ γεγονός.

Γ2. Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ: 1. Δυνατότητες χρονολόγησης. 2. Τὸ θέμα τῆς παράστασης. 3. Ἡ ἀναγνώριση τοῦ νεκροῦ. 4. Ἡ ταύτιση τῶν μορφῶν καὶ τὸ πολιτικὸ μῆνυμα τῆς παράστασης.

Γ3. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ.

Σχῆμα 21×28 ἐκ.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 - Fax 210 3644996 - archetai@otenet.gr - www.archetai.gr.

Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.